

Министерство науки и высшего образования Российской Федерации
Алтайский государственный университет

Г. Т. Карипжанова, Д. Д. Есимова, М. Т. Абикенов

ДЕЛОВОЙ КАЗАХСКИЙ ЯЗЫК

ІСКЕРІ ҚАЗАҚ ТІЛІ

Учебное пособие

Барнаул 2019

© Карипжанова Г.Т., Есимова Д.Д., Абикенов М.Т., 2019

© Алтайский государственный университет, 2019

УДК 811.512.122(075.8)

ББК 81.632.4я73

К 233

Авторы: **Карипжанова Г. Т., Есимова Д. Д., Абикенов М. Т.**

Рецензенты:

К. Т.Сапаров – д-р геогр. наук, проф. Евразийского национального университета им. Л.Гумилев;

Ғ. Е. Имамбаева – д-р филол. наук, проф. Инновационного Евразийского университета;

К 233 Карипжанова, Г.Т. Деловой казахский язык [Электронный ресурс] : учеб. пособие / Г.Т. Карипжанова, Д.Д. Есимова, М.Т. Абикенов ; АлтГУ. – Электрон. текст. дан. (1,3 Мб). – Барнаул : АлтГУ, 2019. – 1 электрон. опт. диск (DVD). – Систем. требования: PC, Intel 1 ГГц; 512 Мб опер. памяти; 30 Мб свобод. диск. пространства; DVD-привод; ОС Windows 7 и выше, ПО для чтения pdf-файлов. – Загл. с экрана.

Учебное электронное издание

Учебное издание содержит теоретические проблемы казахского языка и тексты и задания по специальности географии и туризма. Издание посвящается для студентов специальности география и туризм, магистрантам, широкой публике в целом, изучающим язык.

© Карипжанова Г.Т., Есимова Д.Д., Абикенов М.Т, 2019

© Алтайский государственный университет, 2019

производственно-технические сведения

Публикуется в авторской редакции

Верстка: Котова О. В.

Дата подписания к использованию: 19.12.2018 г.

Объем издания: 1,3 Мб

Комплектация издания: 1 электрон. опт. диск (DVD)

Тираж 15 дисков

ФГБОУ ВО «Алтайский государственный университет»

656049, Барнаул, ул. Ленина, 61

Мазмұны

Кіріспе

Бірінші сабақ

Екінші сабақ

Үшінші сабақ

Төртінші сабақ

Бесінші сабақ

Алтыншы сабақ.

Жетінші сабақ.

Сегізінші сабақ.

Тоғызыншы сабақ

Оныншы сабақ

Он бірінші сабақ

Он екінші сабақ

Он үшінші сабақ

Он төртінші сабақ

Он бесінші сабақ

Он алтыншы сабақ

Он жетінші сабақ

Он сегізінші сабақ

Он тоғызыншы сабақ

Жиырманшы сабақ

Глоссарий

Кіріспе

«Кәсіби қазақ тілі» оқулығы – оқуды орыс тілінде оқитын «География және туризм» мамандығының білім алушыларына арналған. Қазақ тілді емес аудиторияда оқитын магистранттардың кәсіби білімін қазақ тілін мемлекеттік тіл мәртебесі деңгейінде жетілдіруді қарастырып отыр. Кәсіби қазақ тілі («География және туризм» мамандықтарының магистранттарына арналған)» оқу құралы – болашақ мамандардың кәсіби тілін қалыптастыруда олардың қызметінде қолданылатын сөздер мен сөз тіркестерін, мамандыққа сәйкес терминдерін меңгерту басты мақсат етілген алғашқы мамандыққа арналған оқу құралы. География және туризм мамандығына қатысты ғылыми еңбектер бойынша іріктеліп алынған мәтіндер мен көркем шығармалардан алынған мәтіндер және оларға қатысты құрастырылған әр түрлі тапсырмалар жүйесі модульдік технологияға сәйкестендірілген. Сонымен қатар білім алушылардың түсіндірме, фразеологиялық, аударма сөздіктер арқылы істеуі үшін арнайы құрастырылған тапсырмалар да еңбекке енді. Шағын хабарлама жасау, жоспар құру, белгілі бір тақырыпқа шығарма, баяндама, тезис, реферат, конспект жазу тапсырмалары болашақ мамандардың жазбаша тілін дамытуда, өз ойын, пікірін жеткізуде басты орын алады.

Білім алушының өз бетімен ізденіп, кәсіби шеберлігін жетілдіруі кітап соңындағы мамандығына қатысты терминдердің қысқаша сөздігі арқылы жүзеге асады. Қазақ тілін мамандыққа сай сапалы оқыту – қазіргі уақыт сұранысынан туындап отырған өзекті мәселелердің бірі.

Қазақ тілін мамандыққа қатысты меңгертуде ғалымдар мынандай талаптар қою керек деп есептейді:

- студенттерді кәсіби мамандығы бойынша тілдесуге үйрету;
- мамандыққа байланысты тілдік қатынасқа түсу үшін әр түрлі жағдаяттар құру арқылы тілдік қатынастың қажеттілігін түсіндіру;

- дұрыс сөйлеу қатысымның түрлерін үйрету. Сонымен қатар мамандыққа байланысты мәтіндерді меңгерту арқылы студентті болашақ мамандығымен кеңірек таныстыруға мүмкіндік туады¹.

«Сөйлеу үшін ең басты материал – сөз. ... сөзді жүйесіз меңгеру – қазақша сөйлетуге де қазақша түсінуге де әкеле алмайы. Барлық тіл үшін осылай. Өз ойын жеткізу үшін (базалық деңгей үшін) қазақ сөздерінің үш сатылы топтастырылуын ұсынамыз», - дей отырып сөздерді мағыналық топтарға, әрбір мағыналық топты сөздер блогына бөліп көрсетеді².

Білім алушылардың коммуникативтік құзыреттілігін дамыту үшін жүргізілетін жұмыс түрлері:

- сұрақ-жауап (оқытушы мен студент);
- диалог;
- ауызша қарым-қатынас, жазбаша қарым-қатынас (түрлі әдіс тәсілді қолдануға болады).

Бұл жұмыс түрлері коммуникативтік құзыреттіліктің алғышарттары болып келеді. Бұл әдістің түрлері оқу үдерісінде оң нәтижелер береді. Коммуникативтік құзырет – өз бетімен білім алуға, оның барысында пайда болатын танымдық проблемаларды өз бетімен шешуге, өзінің позициясын белгілеуге жеткілікті білімділік деңгейі

Соңғы жылдары әдіскер-ғалымдар қазақ тілін қарым-қатынас құралы ретінде меңгертумен қатар, студенттердің кәсіптік мамандығын ескере отырып игертудің тиімді жақтарын қарастыруда.

Тілді мамандыққа қатысты оқытудың тиімді тұстары:

- білім алушылар қазақ тілін меңгеру арқылы кәсіби қатынас құралы ретінде қолдана алуы;
- кәсібіне байланысты жинақталған сөздік қорды практикада мамандығына қатысты ой-пікірлерін нақты жеткізу дағдысы қалыптастыру.

¹ Қасым Б., Османова З. т.бсіби қазақ тілі. –Алматы,2010.-112 б

² Күзекова З. Қазақ тілі. – Алматы: Ана тілі, 2001. 312 -б.

Қазақ тілінің кәсіби мамандыққа бағытталған лексикасы мен терминологиясын оқыту әдістемесі сала мамандықтарына байланысты таңдап алынған лексиканы үйрету үшін, біріншіден, тіл үйренушіге жаңа сөзді қолдануға жағдай туғызу; екіншіден, сөздің мағынасын айқындап, дұрыс қолдан амал-тәсілдерін игерту (сөз→сөз тіркестері→сөйлем→мәтін); үшіншіден, сөздер мен сөз тіркестеріне қатысты грамматикалық тұлғаларды функционалды мақсатта байланыстыра үйрету; төртіншіден, сөздердің қатысым-прагматикалық мақсатын ескеру қажет.

Кәсіби қазақ тілін оқыту әдістемесі теориялық білім берумен қатар болашақ мамандыққа баулиды. Білікті маман дайындау, білім беру – қоғам дамуының негізгі жолы. Осыған орай қазақ тілінен берілетін базалық білім таңдалады. Қажетті базалық білімде ерекше орынды жоспарлау мәселесі алады, себебі бүгінгі студент ертеңгі маман, іскерлік қарым-қатынас жағдайында жол таба білуге үйрету маңызды болып саналады. Бүгінде оқытудың барлық түрін кешенді қарастыру, оларды бір-бірімен байланыстыру мақсаты басым. Бүгінгі күн талабы – маманның кәсіби бағыттылығын, іскерлігін қалыптастыру. «Кәсіби қазақ тілі» оқу құралында кәсіптік білім беруде өтілетін тақырыптар, соның ішінде ғылымның соңғы жетістіктеріне негізделе алынды.

Кәсіби қазақ тілін оқитын магистранттарда білім, іскерлік, дағды мен құзыреттілікке қойылатын талаптар түсінігі болуы тиіс:

- оқу рөлінің негізінде сөйлеу әрекеттерінің барлық түрлерін қазақ тілінде іске асыру.

Білуі тиіс:

- мәтін типтерін тану, сөйлеу әрекеттерінің негізгі түрлерін меңгеру.

Білуге тиісті сөйлеу актілерінің типтерін және тиісті диалог типтерін қолдану.

дағды мен икемділігі:

- тілді тұрмыстық, кәсіптік, іскерлік байланыс мақсатында пәнге берілген сағат бойынша лексика-грамматикалық, фонетикалық минимум (ең

аз шама мөлшерінде) негізінде меңгеру және тұрмыстық, кәсіби және іскерлік қарым-қатынаста пайдалану. Курстық сабақтар сіздің алдыңызға қойған мақсаттарға жетуге көмек ретінде жоспарланған:

- қысқаша жазба жұмысы, яғни үй тапсырмасын орындау, құжаттарды толтыруда жазу дағдыларын, мәтінді сыни талдау дағдысын, критикалық оқу және жетілдіруге көмектеседі.

Дәрісханадағы ситуацияларды дамытуда қойылған сұрақтар және алынған жауаптар, талдау дағдысына, сыни оқу дағдысына, сөйлеу дағдысына және құжаттарды толтыруға;

- талдау кейсі қазақ тілінде сөйлеу, ойлау әрекетін дамытуға, лексика-грамматикалық талдауға, сөйлеу үрдісінде өзінің пікірін жалғастыруға серіктесімен өзара талдауға;

- жеке және топтық жобаға қатысу зерттеу жұмысын және презентацияны жүргізу, сол сияқты талдау, дербес ойлау дағдыларын дамытуға көмектеседі.

Қолдана білуі:

берілген лексикалық тақырыптар көлемінде сөйлей және сөйлесе білу.

Құзыреттілігі:

- келешектегі кәсіптік қызметті жетілдіру үшін жоғарғы оқу орнында, жоғары оқу орнынан кейінгі алған білімін және іскерлігін өз бетінше арттыру;

- білім алушы семестрдің соңында өзін таныстыруда, тұрғылықты орнын, айналасындағы адамдарды суреттеуде қолданатын белгілі фразалар мен ілікпе сөздерді күнделікті қарым-қатынас ситуацияларында пайдалана білуі керек және оқулықпен, анықтама материалымен, құжаттармен, мерзімді баспасөз, әдебиеттермен жұмыс істеуге дағдылану керек.

Оқу:

1. Оқу тәсілдерін меңгеру;

2. Оқулық мәтіндерді, жарнамаларды, маңдайша жазуларды, нұсқауларды оқудың дыбыс-графемалық және дауыс ырғағы нормаларын ескеріп, дауыстап және ішінен оқу. Мәтіннің түпнұсқасын түсінуге тырысу;

3. Таныса және зерттеп оқу элементтерін меңгеру;

4. Анықтама әдебиетпен өз бетімен жұмыс істеу.

Жазу:

1. Графика мен орфографияны меңгеру;

2. Диктант, бланктарды, сауалнамаларды және декларацияларды жазу білу.

Тындау:

1. Оқытушы мен магистранттың арасында қарым-қатынастың қарапайым деңгейін қамтамасыз ету үшін оқытушының нұсқауларын дұрыс түсіну;

2. Оқылған тақырып көлемінде қазақ тілінде айтылған сөйлемдерді түсіну.

Сөйлеу:

1. Диалог-сұраудың, ақпаратты алуға арналған диалогтің әр түрлі функцияларын меңгеру;

2. Ілікпе фразаларды пайдаланып, әңгімені жалғастыра білу, ақпарат алуды, өзін-өзі таныстыруды, дәлелдеуді, бас тартуды, алғыс айтуды, кешірім сұрауды, ақпаратты анықтауды, қарсы қойған сұрауды, байланыс аяқталғанын білдіретін іскерлік құрылымдарды меңгеру;

3. Монологтық сөйлеуді меңгеру (сипаттау, хабарлау);

4. Басты және жанама ақпаратты белгілеуді немесе мәтінді қысқартуды (компрестей) білу керек.

Бірінші сабақ

Лексикалық тақырып: Географиялық ғылымдар

Грамматикалық тақырып: Кәсіби лексика. Кәсіби жазба тілді
пәндік – тіл материалы қалыптасуының негізі ретінде қарастыру

Берілген мәтінді оқып, абзацтарға бөліңіз. Әр абзацқа ат қойыңыз.

География (грек. geo – Жер және grapho – жазу) – Жердің географиялық қабығындағы табиғи-аумақтық және аумақтық-өндірістік кешендерін және олардың құраушыларын зерттейтін жаратылыстану және қоғамдық ғылымдар жүйесі.

Географиялық ғылымдар негізінен 2 топқа бөлінеді.

Физикалық географиялық ғылымдарға: физикалық география (өз кезегінде жертану, ландшафттану, палеогеография, елтану, т.б. салаларынан тұрады), геоморфология, климатология, құрлық гидрологиясы, мұхиттар гидрологиясы, гляциология, геокриология, топырақ географиясы, биогеография; қоғамдық географиялық ғылымдарға: экономикалық география, әлеуметтік география, өнеркәсіп географиясы, ауыл шаруашылық географиясы, транспорт географиясы, халықтар географиясы, мәдениет географиясы, саяси география, т.б. кіреді

Қоғамдық географиялық ғылымдар Қазақстанда табиғи қорларды, шикізат ресурстарын, халықтың өсуін, әл-ахуалын, шаруашылық жағдайын, ірі аумақтық-өндірістік кешендерді тиімді орналастыруға, т.б. байланысты дами бастады.

География ғылымы ежелгі Грекияда пайда болды. Біздің заманымыздан бұрынғы III ғасырда өмір сүрген грек ғалымы Эратосфен алғашқы географиялық түсініктерді қалыптастырып, ең алғаш картаны жасаған. Сол себепті Эратосфенді «география ғылымының атасы» деп

атайды. XV ғ атақты неміс картографы Мартин Бехайм алғашқы глобусты жасады. Оның глобусында Еуропа, Азия, Африка бейнеленген. Бехаймның глобусында Америка туралы түсінік жоқ. Оның орнын Бехаймның ойы бойынша Еуропадан Шығыс Азияға қарай мұхит алып жатыр. Бұдан теңізшілердің арасында «Еуропадан батысқа қарай жүзе берсе, Азияның шығыс жағалауына жетуге болады» деген пікір туған. География ғылымының дамуына гректер мен римдіктер зор үлес қосты. Гректер ғылымға тұңғыш рет дүние бөліктері туралы ұғым енгізіп, Еуропа мен Азияны қосты. Ал рим ғалымдары Африка дүние бөлігін қосты. Ұлы географиялық ашулардың нәтижесінде дүние жүзі картасына Африканың бүкіл оңтүстік бөлігі, Солтүстік және Оңтүстік Америка, Аустралия материктері, Тынық мұхит енді.

Жер беті адамдардың қоныстанып, игеруіне байланысты 6 тарихи географиялық аймаққа бөлінеді. Бұл аймақтар дүние бөліктері деп аталады. Дүние бөліктеріне Еуропа, Азия, Африка, Америка, Аустралия, Антарктида жатады. «Ескі дүние» Еуропа, Азия, Африка, «Жаңа дүние» Америка

1519-1522 жылы Ф. Магеллан бастаған испан экспедициясы дүние жүзін айнала жүзді. Экспедиция 5 кеме, 265 адамнан тұрды. Саяхатшылар Оңтүстік Американың оңтүстік шетіндегі бұғаз арқылы (Магеллан бұғазы) Тынық мұхитына шықты. Тынық мұхиты арқылы теңізшілер ешқандай құрлықты кездестірместен үш жарым ай жүзген. Әбден шаршаған олар ақыры Оңтүстік Шығыс Азияға таяу жатқан аралға келіп жетеді. Магеллан саяхаты нәтижесінде Жердің шар тәріздігі іс жүзінде дәлелденіп, Тынық мұхиты ашылды. Сонымен қатар Дүниежүзілік мұхиттардың біртұтас екендігі анықталды. Ұзақ уақыт бойы география ғылымы жаңа жерлерді ашумен ғана айналысып келсе, бүгінгі күні география ғылымының міндеті өзгеріп, география ғылымы Жер бетіндегі табиғат нысандары мен табиғат құбылыстарының себептерін түсіндіретін ғылымға айналды.

1. Мәтінді оқыңыз.

2. Мәтін мазмұнындағы мына сөздер мен сөз тіркестерін орыс тіліне аударыңыз:

- табиғаттағы заттар айналымы;
- табиғат құбылыстары;
- табиғат нысандары;
- табиғи қорлар;
- бұғаз;
- аймақ.

3. Мәтіндегі терминдерді теріп жазыңыз.

4. Мәтіннің мазмұны бойынша төмендегі сұрақтарға жауап беріңіз:

- 1) Алғашқы глобусты жасаған кім?
- 2) География ғылымының алғашқы міндеті не болды?
- 3) Қоғамдық географиялық ғылымдарға географияның қай салалары жатады?
- 4) Эратосфенді «география ғылымының атасы» деп неге атаған?
- 5) Шикізат ресурстарын жан-жақты зерттеп білудің қажеті неде?

5. Көп нүктенің орнына ауыспалы өткен шақ, ауыспалы келер шақтардың, бұрынғы, жедел өткен шақтардың (-е, -ған, -ді, -етін) жұрнақтарын тиісті орындарына қосып. олардың жасалу жолдарын түсіндіріңіз.

Жер – Күн жүйесіндегі үшінші ғаламшар, Күн төңірегіндегі жолмен (орбитамен) айнала қозғал...ды. Күн жүйесіне 9 ғаламшар кір...ді. Күнге ең жақын ғаламшар – Меркурий ғаламшары. Ғаламшарлар жер тобындағы ғаламшарлар және алып ғаламшарлар болып екіге бөлін...ді

6. Қазақ тіліне аударыңыз.

Комната соседа, удостоверение друга, работа моя, семья ваша, отец твой, книга библиотеки, время наше, начальник управления, корпус факультета, журнал преподавателя, игрушка ребенка, дом наш.

7. Сұраққа жазбаша жауап беріңіз.

Тіл мәдениеті дегенді қалай түсінесіз? Өз ана тілінде сөйлей аласыз ба?

8. Тіл мәдениеті деген тақырыпқа сұхбат құрастырыңыз.

9. Тіл мәдениеті жайлы айтылған ғаламалардың ұлағатты сөздері мен қанатты сөздерін жаттап алыңыз.

Ежелден, атам заманнан тіл – елдің мәдениет, әдебиеті өсіп-өніп, отбасындағы тіршілігінен бастап, қоғам, халық, ел-жұрттың, жалпы мәдениеттің арнайы құралы-ғылымның атаулы саласы екендігі даусыз.

Б. Момышұлы.

Тәрбие басы – тіл,

Игі істің басы- тіл.

Тіл – ұлттың жаны,

Туған ел – тұғырың,

Тұған тіл – қыдырың.

Тіл жоқ жерде ұлт жоқ.

10. Төмендегі сөздермен сөйлем құраңыз.

Әрине, ғапу етіңіз, айып етпеңіз, оқасы жоқ, өкінішке орай, міндетті түрде

11. Мәтінді мазмұндаңыз.

12. Сөйлемдерді сұраулы сөйлемдерге айналдырыңыз.

Мынау үлкен үй біздің басқарманікі. Мына тәтті алма біздікі емес, олардікі. Кішкентай дәрісхана-біздікі. Мына кітап-кітапхананікі. Төртінші

бөлме-қарындасымдікі. Бұл ет жылқынынікі емес, қойдікі. Жақсы тауарлар онікі емес, біздікі.

13. Өз ойыңызды білдіріңіз.

- 1 Қазақ халқының қандай ұлттық дәстүрлерін білесіз?
- 2 Қандай отбасылық дәстүрлерді білесің?
- 3 Діни салттарға қандай салттар жатады?
- 4 Қандай мерекелік дәстүрлерді білесіз?
- 5 Тұрмыстық салттарға қандай дәстүрлер жатады?
- 6 Тұсаукесер, шілдеhana қай дәстүрге жатады?
- 7 Наурыз мейрамы қай дәстүрге жатады?

14. Мәтінмен жұмыс

Шашу – әдет-ғұрыптың бір түрі. Жаңа түскен келіннің, жаңа туған нәрестенің тойына барғанда, қуаныштың белгісі ретінде құрт, ірімшік, кәмпит, өрік-мейіз шашады. Шашуды әдетте жасы үлкен әйелдер, әжелер шашады да оны жас балалар теріп алады. Халқымыздың ежелгі дәстүрі бойынша, той жасаған үйге оның жақындары «тойға шашу» деп, тәтті тағамдар әкеледі.

1) Сөйлемді толықтырыңыз.

Шашуды... теріп алады.

- A) әжелер
- B) жасы үлкен әйелдер
- C) балалар
- D) жаңа түскен келін

2) Мәтінге сәйкес келмейтін ақпаратты таңдаңыз

- A) Тойда өрік-мейіз шашады.
- B) Тойға шашу әкеледі.
- C) Шашуды жаңа туған нәрестеге берді.
- D) Жас балалар шашу тереді.

3) Мәтіндегі басты тірек сөздерді табыңыз.

- A) шашу, әдет-ғұрып
- B) той, қуаныш
- C) халық, дәстүр
- D) құрт, ірімшік

4) Мәтінге сәйкес ақпаратты табыңыз.

Халқымыздың ертеден келе жатқан дәстүрі ...

- A) той жасау
- B) келін түсіру
- C) тойға шашу беру
- D) тәтті тағамдар алу

5) Мәтінде жауабы бар сұрақты таңдаңыз.

- A) Келінге не береді?
- B) Жаңа туған нәрестеге не береді?
- C) Қуаныштың белгісі не?
- D) Тойды қашаш шашады?

Айтылым

Топпен жұмыс.

1-топ:

1492 жылы «Жаңа дүниені» ашқан саяхатшы:

«Кібісе жылы» қайталаңады:

Б.з.б III ғасырда «география» ұғымын ғылымға енгізген:

География ғылымының негізгі салалары:

Дүние жүзін айлана жүзіп, жердің шар тәрізді екендігін іс жүзінде дәлелдеген саяхатшы:

Жер бетінің табиғаты, халқы, оның шаруашылық әрекеті туралы
ғылым:

Жер бетіне күн сәулелерінің таралуы:

Жер экваторының ұзындығы:

2-топ:

Жердің білігі орбита кеңістігіне бұрыш жасай орналасқан:

Жердің Күнді орбита бойымен толық айналып шығуға кететін
уақыты?.

Жердің пішіні:

Жердің радиусы:

Жердің өз білігінен толық айналуға кететін уақыт:

Күзгі күн теңелу уақыты:

Күнге ең жақын орналасқан ғаламшар?

3-топ:

Күннен үшінші орналасқан ғаламшарды атаңыз.

Көктемгі күн теңелу уақыты:

Орыс географиялық қоғамы құрылған жыл:

Тарихқа «Ұлы географиялық ашылулар заманы» деген атпен енген
уақыт:

Тұңғыш рет дүние бөліктері туралы ұғымды айтқан:

XV ғ. алғашқы глобусты жасаған картограф:

Қазақтан шыққан тұңғыш географ – ғалымды табыңыз.

Грамматикалық нұсқау

Нақ осы шақтың жасалу жолдары:

Нақ осы шақ *отыр, жүр, жатыр, тұр* етістіктері арқылы жасалады.

Нақ осы шақтың күрделі түрі:

Етістік+-ып, -іп, -п, -а, -е, -й + жатыр, отыр, жүр, тұр.

Болымсыз түрі: етістік+-ма,-ме, -ба,-бе, -па,-пе+-й+ жүр, жатыр, отыр,
тұр

Бұл формаларды:

-қазір болып жатқан іс-әрекетті;

-созылмалы, жалғасып жатқан әрекетті білдіру үшін қолданамыз.

Теориялық практикум:

Кәсіби лексика. Кәсіби тілдің ауызша және жазбаша түрлері, география мен туризм саласы тілінің барлық деңгейлерінің (фонетикалық, лексикалық, грамматикалық) құрылымдық ерекшеліктері, мамандыққа қатысты мәтіндерінің құрылымдық-семантикалық және логикалық құрылуының, сондай-ақ кәсіби бағытталған шығармаларды құру ерекшеліктері, болашақ маманның жұмысы кезіндегі сыни ойлауын қалыптастыру болып табылады.

Кәсіби сөздер – профессионалдық сөздер. Кәсіби лексикаға белгілі бір мамандар тобының қызметіне байланысты немесе кәсіп саласының ерекшеліктерін білдіретін жалпы лексиканың бір бөліміндегі сөздер жатады.

Кәсіби лексика екіге бөлінеді:

-кәсіби сөздер;

-кәсіби терминдер.

Кәсіби сөздерге белгілі бір кәсіп, кәсіпшілдік, мамандық саласындағы атауды білдіретін сөздер жатады.

Кәсіби терминдерді ғылым, техника және инновациялық өзгерістерге байланысты арнайы маман иелері мен ғалымдар жасап қалыптастырады.

Өтініш

Өтініш –мекеме басшысының атына жазылып, белгілі бір тілек - өтінішті білдіретін құжат.

Өтініштің деректемесі:

- Адресат;
- Құжаттың аты;
- Мәтін;
- Күннің жады;
- Өтініш иесінің қолы, аты-жөні.

Өтініштің түрлері:

- 1)Жұмысқа қабылдау туралы;
- 2)Жұмыстан босату туралы;
- 3)Басқа қызметке ауысу;
- 4)Демалыс алу туралы;

Шәкәрім атындағы Семей
мемлекеттік университетінің
ректоры проф. Ә.Б.Әсетовке
Филология факультетінің 2-курс
студенті Г.Т. Абикеновадан

Өтініш

Мені денсаулығымға байланысты филология факультетінің күндізгі оқу бөлімінен сырттай оқу бөліміне ауыстыруыңызды өтінемін.

27.06.2018ж.

қолы _____ Г.Т.Абикенова

Екінші сабақ

ЛЕКСИКАЛЫҚ ТАҚЫРЫП: Қазақстанның әлеуметтік – географиялық орны, әлеуметтік-әкімшілік бөлінісі. Елорда. Ірі және көне қалалар.

ГРАММАТИКАЛЫҚ ТАҚЫРЫП: Кәсіби лексика. Терминдік норма (География саласы бойынша)

Берілген мәтінді оқып, абзацтарға бөліңіз. Әр абзацқа ат қойыңыз.

Қазақстан Республикасы Еуразия құрлығының дәл ортасында орналасқан. Қазақстан жері батысында Жайық өзені, шығысында Алтай таулары, солтүстігінде Батыс Сібір ойпаты, оңтүстігінде Алатауға дейін созылып жатыр. Оның жері кең байтақ. Қазақстанның жалпы аумағы 2717,3 мың шаршы шақырым. Қазақ елінің шекарасы 15 мың шақырымнан асады.Егеменді Қазақстанның астанасы – Астана қаласы.

Еліміз Ресей, Қытай, Қырғызстан, Өзбекстан және Түркіменстан елдерімен шекараласып жатыр. Ол жер көлемі бойынша әлемде Ресей, Қытай, АҚШ, Үндістан, Австралия және тағы басқа мемлекеттерден кейін тоғызыншы орынды алады. Қазақстанның осы елдермен экономикалық қарым-қатынасы жақсы дамыған.

Қазақстан жері Батыс, Солтүстік, Орталық, Шығыс, Оңтүстік болып бірнеше экономикалық аймақтарға бөлінеді. Қазақстанның үлкен 14 облысы және республикалық маңызы бар екі ірі қаласы бар. Сонымен қатар елімізде 85 қала, 160 аудан, 176 кент, 7719 ауылдық мекендер орналасқан. Аталған ауылдар мен қалаларда 17 млн-нан астам халық өмір сүреді.

Әлеуметтік мемлекет елдің саяси және экономикалық қағидаларына сәйкес барлық байлығын, ішкі мүліктерін, ел тұрғындарының тұрмысын

жақсартуға, қоршаған ортаны қорғауға, білім алуға мүмкіндік жасауға, денсаулық сақтау жүйесін жоғары деңгейде қалыптастыруға жұмсап отырады. Бүгінде Қазақстан халқының әлеуметтік жағдайы жақсы. Дұрыс қабылданған әлеуметтік саясат – тұрақтылықтың кепілі, ал саясат негізінде әлеуметтік қорғау жүйесі жатыр. Қазақстанның әлеуметтік саясаты адамға, оның халықаралық және ұлттық заңнамада көзделген құқықтарын қорғауға бағдарланған.

1 Үлгі бойынша сөздермен сөйлем құрыңыздар. Оның мағынасын түсіндіріңіздер.

Дала Үлгі: *қандай?* — шөл, кең, шөлейт

Шекаралас ел — өрнек: *не?*

Ресей, Қытай, Өзбекстан

Ел байлығы — өрнек: *нелер?*

алтын, мақта, мұнай

2 Мәтін бойынша кестені толтырыңыздар.

Қазақстанның жер көлемі	Көрші елдер	Қазақстанның ірі облыстары мен қалалары, аудандары мен кенттері	халқының саны

3 Мәтіндегі терминдерді теріп жазыңыз. Терминдердің жасалу жолына назар аударыңыз.

4 Сөздерді пайдаланып, сөйлемді толықтырыңыздар.

Қазақстан Батыс, Солтүстік, Орталық, Шығыс, Оңтүстік болып бірнеше экономикалық бөлінеді. Қазақстанның үлкен 14 және республикалық маңызы бар екі ірі бар. Сонымен қатар 85 қала, 160

аудан, 176 кент, 7719 ауылдық орналасқан. Аталған ауылдар мен қалаларда 17 млн-нан астам өмір сүреді.

5 Мәтіннен ілік септігі мен тәуелдік жалғаудың III жағында тұрған тіркестерді табыңыздар. Сөйлем құрыңыздар.

Үлгі: Қазақстан+ның экономика+сы

Қазақстанның экономикасы тұрақты.

6 Мәтіндегі негізгі ақпаратты пайдаланып, сөйлемдерді толықтырыңыздар.

1. Қазақстан Республикасы Еуразия _____ ортасында орналасқан.
2. _____ жалпы аумағы 2717,3 _____ шақырым.
3. Ол _____ бойынша әлемде Ресей, Қытай, АҚШ, Үндістан, Австралия тағы басқа _____ тоғызыншы орынды алады.

7 Күрделі атауларға көмектес және табыс септігі жалғауларын жалғап жазыңыздар.

Үлгі: Еуразия құрлығымен, Еуразия құрлығын

Сырдария өзені

Батыс Сібір ойпаты

Тянь-Шань таулары

Қазақстанның шекарасы

8 Сөйлемдерді аяқтаңыздар.

Еліміздің мемлекеттік рәміздері: _____.	-Елтаңба, Ту және Әнұран
Қазақ ұлтынан басқа _____.	- елімізде 130-дан астам ұлт өкілдері тату-тәтті өмір сүреді
Қазақстан жері Батыс, Солтүстік, Орталық, Шығыс, Оңтүстік болып	-бірнеше экономикалық аймақтарға бөлінеді

_____.	
Көкшетау, Баянауыл өңірлері _____.	-еліміздің атақты сұлу жерлері болып есептеледі

9. Жақшадағы сөз тіркестерінің қазақша баламасын көрсетіңіз.

1) Сіздің ұсыныстарыңызды (принимая во внимание), мынадай шешімге келдік. 2) Хатыңызға (отвечая), мына жағдайларға (уделить внимание) сұраймыз. 3) Осы уақытқа дейін (результаты работ) туралы хабарланбаған. 4) Берілген нысандарды тапсыруды (ускорить) сұраймыз. 5) Жөндеу жұмыстарын осы жылы аяқтау үшін қосымша (привлечение рабочей силы) сұраймын. 6) № 1486 келісімшарттың күші жойылғанын растайтын хатты (прилагаем). 7) Нысандардың (короткие сроки) пайдалануға берілгенін мәлімдейміз. 8) Қаржы министрлігі бюджетті жоспарлаудың (в установленные сроки) аяқталуын, қазына (средства) оңды-солды шашылмауын қатаң қадағалайды.

10. Сөздер мен сөз тіркестерін аударыңыз.

Работающие по совместительству, работодатель, оплата труда, обязанности работодателя, права работника, срок соглашения, условия труда, временный работник, основное место.

11. Берілген етістіктерді жедел өткен шаққа қойыңыз.

Болу, тұру, жазу, оқу, бару, келу, ашу, жабу, сөйлесу, сөйлеу, үйлену, сәлемдесу, танысу, жұмыс істеу, түсіну, тұрмысқа шығу.

12. Мәтінмен жұмыс

- Мен несиеге ақша ала аламын ба?
- Сіз жұмыс істейсіз бе?
- Әрине, оқытушы болып қызмет істеймін.

- Онда сізге несиеге ақша бере аламыз. Ұзақ мерзімге ме әлде қысқа мерзімге аласыз ба?

- Ұзақ мерзімге алайын деген едім. Несиеге алған ақшаның жылдық өсімін білуге бола ма?

- Жылдық өсімі 12 пайыз. Құжаттарыңызды беріңіз.

- Несиеге алынған ақшаны ай сайын уақытында төлеп тұрыңыз.

- Әр айдың 15 күні салып отырамын.

- Жақсы, төлем кестесін алыңыз.

1).Сөйлемді толықтырыңыз.

Мен ... несие алайын деп едім.

A) 15 күнге

B) жылдық өсім

C) ұзақ уақытқа

D) бірнеше айға

2) Мәтінге сәйкес келмейтін ақпаратты таңдаңыз

A) Оқытушы болып жұмыс істеймін.

B) Несиеге ақша береміз.

C) Құжаттарымды алып келемін.

D) Несиені уақытында салып тұрыңыз.

3) Мәтіндегі басты тірек сөздерді табыңыз.

A) банк, өсім

B) ақша, мерзім

C) уақыт, пайыз

D) қаржы, несие

4) Мәтінге сәйкес ақпаратты табыңыз.

A) Несиенің жылдық өсімі 12 пайызды құрайды.

- В) Несиені 12 айға береміз.
- С) Несиені қысқа мерзімге аламын.
- Д) Несие алуға құжаттар қажет.

5) Мәтінде жауабы бар сұрақты таңдаңыз.

- А) Несиені қашан қайтару керек?
- В) Несиенің жылдық өсімі қанша?
- С) Құжаттарыңызды беріңізші?
- Д) Қайда оқытушы болып істейсіз?

АЙТЫЛЫМ

1 Мәтін бойынша сұхбат құрыңыздар.

2 Танымдық сұрақтарға жауап беріңіздер.

- а) Қазақстан жер көлемі бойынша әлемде тоғызыншы орын алады.

Қазақстанның географиялық жағдайы туралы не айтасыз?

ә) Қазақстан шекарасының жалпы ұзындығы 13394 км, Каспий теңізімен 2000 шақырымнан астам жерді қамтиды. Қазақстан қай мемлекеттермен шектеседі?

б) Жер көлемінің үлкендігі әрі мұхиттардан алыс жатуы – Қазақстанның басты артықшылығы болып саналады. Қазақстанның климаты туралы не білесіз?

в) Қазақстанның аумағы 14 облысқа бөлінеді. Астана мен Алматы қалалары республикалық маңызы бар қалалар деп саналады. Қазақстанның қандай ірі қалаларын білесіз? Көне қалалар туралы не айтасыз?

Жағдаяттық тапсырмалар.

А) Сіз жақын досыңызбен (құрбыңызбен) кездестіңіз. Туған жеріңіз жайында әңгімелесіңіз. Дәптеріңізге тірек сөздерді жазып қойыңыз.

Ә) Сіздің кеңсеңіз туристерге қызмет көрсетеді. Жарнама мәтінін құрастырыңыз.

ГРАММАТИКАЛЫҚ ТҮСІНІКТЕМЕ: Бөгде сөз.

Бөгде сөздің түрлері. Төл сөз. Төл сөздің қолданылу жолдары. Төл сөзді төлеу сөзге айналдыру амалдары. Деу көмекші етістігінің қызметі. Төлеу сөздің *етістік – ғандығын – гендігін – қандығын – кендігін – итындығын – итіндігін – йтындығын - йтіндігін*) тіркесі арқылы жасалуы.

Бөгде сөздің мазмұны ғана емес, оның жеткізу түрлерін де еш өзгеріске түсірмей, толық сақтай отырып, сөзбе-сөз қайталантын түрін <i>төл сөз</i> деп атайды. Мысалы: «Біз өзіміз оқытар жас ұрпақты осы тілдерге де үйретуге тиістіміз ғой», – деді Қабира.	Ойдың сөзбе-сөз емес мазмұнын толық жеткізетін бөгде сөздің түрін <i>төлеу сөз</i> деп атайды. Мысалы: Өздері оқытар жас ұрпақты осы тілдерге де үйретуге тиіс екенін айтты Қабира.
--	---

(М.Серғалиев, Ш.Бектұров Қазақ тілі. Алматы «Білім» 1994.)

Теориялық практикум:

Термин сөздерге төмендегідей шарт қойылады:

-термин сөздердің мағынасы біреу болуы керек (көп мағыналылық болмауы тиіс);

-термин сөздер ғылымның тар аясындағы дерексіз ұғымдардың атауы болуы шарт.

Терминдер әрбір ғылым саласында молынан кездеседі. Мысалы:

1.Лингвистикалық терминдер: фразеология, фонетика, лексика, морфология, синтаксис, стилистика, метафора, идиома, метонимия.

2. Әдеби-өнер терминдері: проза, көмедия, драма, опера, сатира, поэзия, эпос, консерватория, либретто, дирижер т.б.

3. Математика терминдері: алгебра, аксиома, теорема, коэффициент т.б.

4. Физика терминдері: атом, оптика, механика, энергия, ампер т.б.

5. География терминдері: глобус, циклон, меридиан, экватор, Азия, Африка, масштаб, тайфун, карта т.б.

Қазіргі қазақ тілінің сөздік құрамында терминдік мәнге көшкен байырғы сөздердің түр-түрі молынан кездеседі. Мысалы тап, курес, еқбек, жарыс, жалау, екпін (ударение), сұраным (спорс) ұсыным (предложение), сөре (старт), мәре (финиш), т.б.

Өмірбаян

Өмірбаян - жеке адамның өмір жолы хронологиялық тәртіппен жазылған ресми құжат. Өмірбаянның деректемесі:

- құжаттың аты
- автордың аты-жөні,тегі;
- туған күні, айы, жылы; туған жері;
- ата-анасы туралы мәлімет
(А.Ж.Т. Жұмыс орны);
- білімі және білімі бойынша мамандығы;
- атқарған қызмет түрлері;
- соңғы жұмыс орны мен қызметі;
- қошеметтеу белгілері және наградалары;
- қоғамдық жұмыстарға қатысуы;
- отбасы жағдайы және құрамы;
- мекенжайы және телефоны;
- жазылған күні, айы,жылы; жеке қолы;
аты-жөні, тегі

Өмірбаян үлгісі

Мен, Әділет Бақтиярұлы Әсетов, 1995 жылдың 16-желтоқсанында Павлодар облысы, Ақсу ауданы, Ақкөл ауылында туылдым. Әкем Бақтияр Әсетұлы – инженер, шешем Нұржамал Есентемірқызы – оқытушы. 2001 жылы Ақкөл ауылындағы орта мектептің бірінші сыныбына оқуға бардым.

Мектепті 2012 жылы бітірдім. 2012 жылы Көкшетау педагогикалық институтының физика – математика факультетіне оқуға түстім. 2015 жылы аталған институтты бітірдім. Осы жылдан бастап Көкшетау қаласының № 2 орта мектебінде мұғалім болып қызмет етіп келемін. Үйленгенмін. Жұбайым – Айнаш Қожантайқызы - № 17 мектепте ағылшын тілі мұғалімі. Ұлым Қажымұқан 3 жаста, «Аққу» балабақшасына барады. Мекенжайым: Көкшетау қаласы, Абылай-хандаңғылы, 9-үй, 22-пәтер, т. 42-28-22.

Үшінші сабақ

ЛЕКСИКАЛЫҚ ТАҚЫРЫП: Жер планетасы

ГРАММАТИКАЛЫҚ ТАҚЫРЫП: Кәсіби тілдегі грамматикалық нормалардың қолданысы

Берілген мәтінді оқып, абзацтарға бөліңіз. Әр абзацқа ат қойыңыз.

Жер планетасының пішіні геоид тәрізді, ол Күн жүйесіндегі 9 планетаның бірі. Орташа радиусы – 6371км, орташа тығыздығы – 5,52 г/текше см, экваторлық диаметрі – 12756,5 шақырым, Жер осінің ұзындығы – 12713,7 шақырым, экваторлық радиусы – 6378245м, полярлық радиусы – 6356863м (Ф. Н. Красовский мен А. А. Изотовтың өлшемдері бойынша). Жердің жалпы ауданы 510 млн. шаршы шақырым, оның 149 млн. шаршы шақырымы құрлық ауданына, 361 млн. шаршы шақырымы мұхиттар ауданына сәйкес келеді. Жердің нағыз пішіні мен өлшемдерін геодезиялық және астрономиялық зерттеулер арқылы анықтайды. Жер бір уақытта бірталай әрекеттерге қатысады. Жер Күнді және өз осін айналады. Жердің осімен айналуының маңызды салдарының бірі – оның қозғаласының бағытынан дене ауытқыған тәрізді көрінуі. Инерция заңы бойынша кез келген қозғалушы дене дүние кеңістігіне қарағанда қозғалыс бағытын сақтауға тырысады. Жер айналымының ауытқу әрекетін 1835 жылы француз ғалымы Кориолис дәлелдеген және ол «Кориолис күші» деп аталған. Сонымен қоса, жер бетінде тәуліктің ауысуы анықталған. Тәулік барлық меридианда бір уақытта басталады. Әрбір меридианның өзіндік жергілікті уақыты бар, жер өз айналысында әрбір сағат сайын 15 градусқа бұрылады, сондықтан бір-бірінен 1 сағат айырма жасайды. Жердің қозғалысынан күн мен түннің ауысуы туады, жер бетінде климаттық белдеулер, табиғат

белдемдері т.б. пайда болады. Географиялық қабық қалыптасу барысында жердің ішкі заңдылықтары мен ғарыштық факторларға тікелей байланысты дамиды. Географиялық қабықтың қасиеті оны құрайтын табиғат компоненттерінің әртүрлі болуымен де анықталады. Сонымен бірге географиялық қабыққа оның кеңістіктегі құрылымының әркелкі болуы сәйкес келеді. Құрлықтың беті үшін ірі және кіші географиялық бөліктер, яғни географиялық өңір, облыс, провинция, аудан, ландшафт, жергілікті жер, шатқал, фация, т.б. тән. Сонымен, Жер бірнеше қабықтан: қатты литосфера, сұйық – гидросфера, газ тәріздес – атмосфера және тіршілік қабығы – биосферадан тұрады. Олар бір-бірімен өзара әрекеттеседі, сондықтан географиялық немесе ландшафт қабығының құрылысы күрделі. Географиялық қабықты жан-жақты: біртұтас кешен ретінде де, жеке компоненттері, құрылымдық бөліктері – белдеулер мен белдемдер бойынша да қарастыруға болады. Біздің планетамыз Күнмен бірге Галактика кеңістігінде қозғалады, осыған байланысты әртүрлі ғарыштық факторлардың әсеріне ұшырайды (электромагниттік өріс, шағылысу, корпускулярлы радиация және т.б.). Осы факторлар әртүрлі дәрежеде Жердің биосферадағы тірі заттарына әсерін тигізеді. Жерге үлкен әсер ететін планетааралық орта мына компоненттерден тұрады:

- күн желі;
- планетааралық магниттік өріс;
- ғарыштық сәулелер;
- шағылысқан шаң-тозандар.

1.Мәтінді оқыңыз, сөздік минимум шығарыңыз, орыс тіліне аударыңыз.

2. Терминдерді теріп жазыңыз, жасалу жолына назар аударыңыз.

3 Мәтін бойынша сұрақ құрастырыңыз.

4. Қазақ тіліндегі көптік жалғау. Көптік мағыналы сөздер туралы қарастыру.

5. Мәтіннен көптік жалғаулы сөздерді теріп жазып, қызметін анықтаңыз.

6 Төмендегі тұрақты сөз тіркестерін мағыналарымен сәйкестендіріңіз.

көзінің ағы мен қарасындай	әдемі сөйлеу
ақыл таразысында салды	ұрлық жасамау
арасынан қыл өтпейді	өте тату
қызғыштай қорыды	сұлу
ешкімнің ала жібін аттамау	ойланды
жүзіктің көзінен өткендей	ештеңені жуытпады
сөздің майын тамызу	ең қымбат

7. Ойтірікті сұрақтарға жауап іздеп көріңіз.

- а) Қазақстанда жастар ұйымы бар ма?
- ә) Жастар көшесі, ауданы бар ма?
- б) Мемлекетте жастарға жағдай жасайтын заң бар ма?
- в) Парламентте жастар өкілі бар ма?

АЙТЫЛЫМ

Топтық жұмыс.

1-топ: «Планетааралық магниттік өріс»

2-топ: «Жер айналымының ауытқу әрекеті»

3-топ: «Менің еңселі елордаға қосар үлесім»

Өз пікіріңізді білдіріңіз

- а) Жастар шетелде және біздің елде.
- ә) Бүгінгі және кешегі жастар туралы
- в) Бүгінгі жастар мәселесі (білімі, оқуы, тәрбиесі, күнделікті өмірі, жастар отбасы)

Сөздікпен жұмыс:

Географиялық қабық _____, күн желі _____, ғарыштық сәулелер _____, шағылысқан шаң тозаңдар _____, жер айналымы _____, электро магниттік өріс _____, планетааралық магниттік өріс _____, тіршілік қабығы _____, планета аралық орта _____ ғарыштық сәулелер

Жағдаяттық тапсырмалар.

А) Жер планетасы туралы қызықты мәліметті оқыдыңыз. Ойыңызды досыңызға баяндаңыз. Дәптеріңізге тірек сөздерді жазып қойыңыз.

Ә). Жер неше қабықтан тұрады? Географиялық немесе ландшафт қабығының құрылысы күрделі екендігін баяндаңыз.

Теориялық практикум:

Әдеби тілдің нормалары:

Лексикалық норма

Орфоэпиялық норма

Орфографиялық норма

Грамматикалық норма

Тілдік норма – тіл жүйесінің дәстүріне сай тұрақты түрде қалыптасып, қоғамдық қатынастар арқылы орныққан тілдік амал-тәсілдердің жиынтығы, сөз колдану ережелері. Норма – үнемі жетіліп отыратын категория.

Лебізде қолданысқа енген кез келген жаңа қолданыс жаңа сөз ретінде танылады. Жаңа қолданыстардың пайда болуы тіл дамуының эволюциялық дамуының бір көрінісі санатында. Атау процесінде мынадай өзгерістер болуы мүмкін:

- жаңадан танылған зат не құбылысқа атау тағылады;
- жаңадан танылған ұғымға тілде бұрыннан бар таңба жаңа атау ретінде беріледі;

- белгіленетін ұғымның номинативтік белгілеріне сай жаңа таңба жасалады.

Жаңа қолданыстар мазмұндық жағынан, не тұлғалық-мазмұндақ жағынан жаңа саналуы мүмкін.

Жай сөйлем. Интонация. Екпін.

Сөйлем айтылу мақсатына қарай:

Белгілі бір оқиға, құбылыс, адам не нәрсе туралы хабарлай айтылған сөйлемді *хабарлы сөйлем* дейді. *Мысалы:* Университетте студенттердің ғылыми конференциясы болады. Астанада «Ехро-2017» халықаралық көрмесі өтті. Бір нәрсе жайында сұрай айтылған сөйлемді *сұраулы сөйлем* дейді. *Мысалы:* Мектеп бітірген соң қайда оқуға барасың? Саған қандай фильмдер ұнайды? Іске, қимылға, әрекетке итермелеу, орындауға ұмтылдыру мақсатында айтылған сөйлемді *бұйрықты сөйлем* дейді. *Мысалы:* Сөйлемді жазып шық. Осы жерден ешқайда кетпе.

Сөйлеушінің көңіл-күйін (қуану, ренжу, өкіну, т.б.) білдіру мақсатында айтылған сөйлемді *лепті сөйлем* дейді. Мынау не деген қиын есеп! Сенің жазуың қандай әдемі!

(М.Серғалиев, Ш.Бектұров Қазақ тілі. Алматы «Білім» 1994.)

ҚОЛХАТ – белгілі бір құндылықтардың (құжат, мүлік, зат, ақша) алынғанын куәландыратын және оны белгілі бір мерзімде қайтарып беретіндігін міндеттеп, азаматтық қарым-қатынастарды реттейтін ресми құжат түрі. Бұл бағасы төмен құндылықтарды уақытша пайдалану жағдайында рәсімделеді. Сондықтан қолхат негізінен мекемеішілік қатынастарда жиі қолданылады. Қолхаттың мазмұндық-құрылымдық жүйесі:

- құжаттың аты;

-қолхат беруші туралы толық мәлімет (аты-жөні, мекен-жайы, жеке куәлік нөмірі);

-қолхат алушы туралы толық мәлімет (аты-жөні, мекен-жайы, жеке куәлік нөмірі);

- алынғат заттың атауы (егер ақша болса, көлемі санмен де, жазбаша да көрсетіледі);

- қайтарылатын нақты уақыты;

- қайтара алмаған жағдайдағы шарты;

- қолхат жазылған күн;

- тараптардың қолы;

- мекеме мөрі.

Сөздік:

Қолхат – расписка азамат – гражданин мерзім-срок кепілақы – задаток қарыз – долг ақша – деньги уәде – обещание қайтарып беру – вернуть, возвращать алу-братъ кабылдап алу – принять уақытында-вовремя кепіл ақы – задаток

Үлгі:

Қолхат

Мен ИИТ-02-17 тобының студенті Асан Кәкенұлы, университеттің қазақ тілінде оқу залынан уақытша пайдалану үшін «Қазақстан» энциклопедиясын (бағасы 1000 теңге) алдым. Кітапты бір аптада қайтарып беремін деп міндеттенемін. Жеке куәлік нөмірі ...

15 ақпан ,2018ж.

(қолы)

Төртінші сабақ

ЛЕКСИКАЛЫҚ ТАҚЫРЫП: Табиғатты аялау

ГРАММАТИКАЛЫҚ ТАҚЫРЫП: Кәсіби саладағы іскери қарым-қатынас.Диалог.Манолог.

Берілген мәтінді оқып, абзацтарға бөліңіз. Әр абзацқа ат қойыңыз.

Халқымыздың бойындағы қанға сіңген қасиеттердің бірі – табиғатты аялау, яғни экология тәрбиесі. Дана бабаларымыз әлі мұраты бүлінбеген, тұнығы шайқалмаған табиғаттың қадір қасиетін жете түсінген. Көшпенділер әулеті ең алдымен жер ананы аялап, бір қой егіз туса, бір шөп бетеге артық шығады дей тұра жайылымның тозуына ешқашан жол бермеген.

Олардың бір жерде ұзақ сарылып отырмай, жұрт жаңалай беретіні де сондықтан. Жердің құйқасын кемітпеу (тоздырмау) үшін, киіз үйлер жылдағы жұртына тігіліп, жер ошақты да көрінген жерден қозғаушы еді.

Орынсыз шыбық сындырған, көк шөпті жұлған бала жазаға тартылатын.

Егер орманда отап тастаса бірер айда қурап, отқа жақсы жанатынын қазақтар да жақсы білген. Бірақ соны біле тұра жас ағашты кеспеген. Отқа шөпшек, қарағай, бұта немесе тезек жағатын.

Қазақ әйелі ағын суға кір шайқамаған, көң-қоқыс төкпеген. Мұның бәрі жай тазалық деген ұғымнан асып, жанды, жансыз дүниенің киесін сыйлау, табиғатқа табынудәрежесіне дейін көтерілген. Халық табиғат байлықтарын өзіне ала отырып, одан аялы алақанын, қамқорлығын аяған емес. Сондықтан шығар қазақ судың тазалығын сақтау туралы көптеген тыйымдарды ұрпақтан ұрпаққа жеткізіп отырған.

- Суды сапырма, суға дәретке отырма, суға түкірме;

- Шелектегі суға аузыңды батырма;
- Құдыққа түкірме, ыдысқа түкірме, жоғары (көкке, аспанға) қарай түкірме деген тыйымдар бар.

Қазақ мақал– мәтелдерінде де су қадірі туралы айтылады.

- Ағынмен су зораяр
- Ағын су арнасын табар;
- Ағын су бал жатыр, ақ жабағы май жатыр;
- Дария басы – бұлақ;
- Дария жолы су болса, ит тілімен су ішер;
- Жеті күн жауған жаңбырдан желіп өткен су артық;
- Иірімі жоқ судан иірілген балық не табады;
- Көлдің көркі құрақ, таудың көркі бұлақ;
- Көл жағалағанның көні кеппес;
- Көл көлге құяды, сел селге құяды, шұқанаққа дым да жоқ;
- Көл тартылса құс қашады;
- Қазғанмен су шықпайды, қыр басына;
- Қар суға жапалақтап қар жауса, қара балық ұрық салады;
- Құдық қазсақ көлді қаз, көл суалмай суалмас;
- Өзен ақса – көл, дария ақса сел;
- Өзен бойы тұрғанда өзге жерге қонбаңыз;
- Өзен жағалағанның өзегі талмас;
- Өзен – суға жарасқан қамысы мен қоғысы, қарияға жарасқан

аузындағы табысы;

- Өзен суын жаңбыр тасырады, адам қадірін еңбек асыртады;
- Сай қуалап сел ағар, жел қуалап от жанар;
- Алпыс күн тасыған су, алты күнде қайтар;
- Арық бар жерде су бар, су бар жерде ну бар;
- Бұлағы болмаса өзен де сарқылар;
- Бұлақ көрсең көзін аш;

- Бұлаққа бұлақ қосылса егізбіз, көлге көл қосылса теңізбіз.

Халық ұғымында «табиғат» деген сөз туған жер, өскен ел, атамекен, жер–ана, ауылым деген жүрекке жылы естілетін сөздермен бір мағынада айтылады.

«Жері байдың – елі бай», «Күте білсең, жер жомарт», «Қара жер қарыз арқаламайды» деген даналық мақал–мәтелдерден табиғатқа қамқорлық жасаудың қажет екендігін аңғыртқанын көреміз.

Құстардың ұясын, құмырсқаның илеуін бұзбау керек. Ертеде құсқа табынған, мысалы сахалар күні бүгінге дейін бүркітке табынады. Құмырсқаның илеуін әулие тұтып, басына тағып жүрген.

1. Мәтінді оқып шығып, мазмұнын айтыңыз.

2. Берілген сөздерді жақша ішіндегі сөздермен тіркестіріңіз.

Қандай мағынада қолданылып тұрғанын ажыратып жазыңыз.

Құстардың (ұясы, қанаты, түрі), табиғат(көркі, тазалық, қорғау), қара (көйлек, жұмыс, су, өлең, ниет), жұмсақ (адам, мінез, орындық)

3 . Көп мағыналы сөздерге мысал жазыңыз.

Үлгі: Қанат – құстар мен шыбын – шіркейлердің ұшып – қонатын дене мүшесі Мысалы: Алдымен алты қанат ақ орданы тігуге кірісті. Біз футбол алаңының оң қанатына отырдық.

Көз. Көзім ауырып, дәрігерге қаралып жүрмін. Қазір иненің көзіне жіпті өткізе де алмаймын. Жұмыстың көзін тапсақ, тез бітірер едік.

Бас, жүз, қазық, тіл, жон, кілт, ыстық, ауыр.

5 «Өзен жағалағанның өзегі талмас» деген тақырыпқа монолог жазыңыз.

6 Мәтіндегі жай сөйлемдерге синтаксистік талдау жасаңыз.

7 Бірінші абзацтағы етістіктерді келер шақ есімше тұлғасында, I жақта жазыңыз.

8 Мәтіннен жалқы есімдерді теріп жазып, морфологиялық талдау жасаңыз.

9 Мәтіннен сөз тудырушы жұрнақтарды теріп жазып, қызметін анықтаңыз.

10 «Жері байдың – елі бай», «Күте білсең, жер жомарт», «Қара жер қарыз арқаламайды» деген тақырыптарға диалог құрыңыздар.

Жағдаяттық тапсырмалар.

А) Орынсыз шыбық сындырған, көк шөпті жұлған баланы көргенде не істер едіңіз? Дәптеріңізге тірек сөздерді жазып қойыңыз.

Ә) Қазақ халқының табиғатқа байланысты тағы қандай тыйым сөздерін білесің?

Сұрау мәнді сөйлем

Бір нәрсе туралы хабар алу үшін қойылған сұрақты білдіретін сөйлемдерді **сұраулы сөйлем** дейміз.

Сұраулы сөйлемдердің мағынасына қарай бөлінуі:

Ашық сұрақты білдіретін сұраулы сөйлемдер – мұнда іздеулі компонент белгісіз болып, сұрақ жалпы, ашық түрде қойылады. Кім? не? қайда? қашан? қандай? қалай? т.б. сұрақ сөздер арқылы жасалады.

Мысалы: *Сен қашан келесің?*

Альтернативті сұрақты білдіретін сұраулы сөйлемдер баяндауыш мүшеге сұраулық шылауларды (*ма, ме, ба, бе, на, не*) қосу арқылы жасалады.

Мысалы: *Сіз оқытушысыз ба? Бүгін қалаға барасыз ба?*

Түрткі сұрақты білдіретін сұраулы сөйлемдер – тыңдаушыны бір іске қосу, жұмсау үшін қолданылады. Ол мақсат – тілекті, іске жұмсауды ізетпен, сыпайы білдіру. Мысалы: *Қалаға барып келесің бе?*

Баяндау хат үлгісі

Өндірістік-техникалық бөлім

БАЯНДАУ ХАТ

00.00.00.

М.Д. Сағатовты іссапарға жіберу туралы

_____ байланысты өндірістік-техникалық бөлімнің менеджері М.Д. Сағатовты «Формаз» зауытына 00.00.00 – 00.00.00 дейін іссапарға жіберуіңізді өтінемін.

ӨТБ-нің бастығы қолы аты-жөні

Бесінші сабақ

Лексикалық тақырып: Су қорының ластануы.

Грамматикалық тақырып: География мамандығы бойынша ғылыми мәтіндермен жұмыс жасағанда кәсіби құзіреттілікті дамыту

Мәтінді оқып шығып, төменде берілген тапсырмаларды орындаңыз

1 мәтін. Су қорының ластануы. Су қоры антропогендік жолмен, негізінен өндіріс орындарының, ауылшаруашылығының пайдаланған суларын өзендерге ағызуы нәтижесінде және тұрмыстық қалдықтар арқылы ластанады. Әдетте, ластанған сулар елді мекендер мен өндіріс орындарынан кәріз жүйесі арқылы шығарылады, оларды *ақаба сулар* деп атайды. Нөсерлі жауын-шашын кезінде немесе қар сулары еріген кезде де ақаба сулар өзендерге құйылады немесе топыраққа сіңу арқылы жерасты суларын ластайды. Ақаба суларды шығу тегіне қарай үшке бөледі: өндірістік, ауылшаруашылықтық және коммуналдық шаруашылық сулары. Өндірістік қалдықтар құрамы кәсіпорынның түріне, құрал-жабдықтарында қолданылатын шикізаттар мен реагенттерге, өндіріс технологиясына, суды тазарту дәрежесіне және т.б. жағдайларға қатысты болады. Мысалы, мұнай өндіру және өңдеу өнеркәсібінің ақаба суларының құрамында, әдетте әртүрлі көмірсутектер, нафтен қышқылы, меркаптандар (органикалық күкіртті қосылыстар, спирт аналогтары) кездессе, химия өнеркәсібінің ақаба сулары фенолмен, спирттермен, шайыр заттармен, натрий, кальций, хлоридтермен және сульфаттармен ластанады. Жылу электр стансаларының ақаба суларының құрамы әртүрлі. Қатты отынмен жұмыс істейтін стансалардың ақаба суларынан фторидтер, мышьяк, ванадий, канцерогенді органикалық қосылыстар, фенолды кездестіруге болса, сұйық отынмен жұмыс істейтін стансалардың ақаба сулары көбіне мұнай өнімдерімен ластанады.

Тапсырмалар

1. Мәтінді оқып шығып, жоспар құрыңыз.

2. Түсініксіз сөздер мен сөз тіркестеріне назар аударыңыз.

3. Мәтіндегі ойды толықтырыңыз. Су қорларының ластануының тағы қандай себептері бар?

4. Мәтінді ықшамдап мазмұндаңыз, сұрақтар құрастырыңыз.

5. Бірінші абзацтағы етістіктерді келер шақ есімше тұлғасында, I жақта жазыңыз.

6. Мәтіннен терминдерді теріп жазып, жасалу жолына назар аударыңыз.

7. Мәтінге аннотация жазыңыз.

8. Келесі етістіктерді пайдалана отырып сөйлем құрастырыңыз (болымсыз нұсқаны да пайдалануыңыз керек).

өсу, жеу, аудару, құю, ластану, ағызу, сіңу...

Берілген ережелерді оқып, есте сақтаңыз. Шарт мәнді білдіретін сөйлемдер.

Етістік + -са, -се. Шешім шығарылмаса, қаулы қабылданбайды.

Егер, егерде. Егер шешім шығарылса, жұмыс уақыты ауыстырылады

9. Егер сөзін пайдалана отырып, берілген сөйлемдерді шарт мәнді сөйлемге өзгертіңіз.

Үлгі: Қазақ тілін үйренгіңіз келе ме? Мен сізге көмектесемін.

Егер қазақ тілін үйренгіңіз келсе, мен сізге көмектесемін. Арнайы бағдарламалар қабылданды. Шаралар іске асырылады. Жұмыссыздық дамыды. Ол адам дамуына теріс ықпалын тигізеді.

Уақыт өте келе технология мен сұраныс құрылымында өзгерістер болады. Олар өз алдына еңбек күшіне жиынтық сұраныс құрылымын өзгертеді.

Осы өзгерістердің нәтижесінде кейбір мамандықтарға деген сұраныс азаяды немесе мүлде жойылады. Басқа мамандықтарға соның ішінде жаңаларына сұраныс көбейеді.

Тауарлар мен қызметтерге жиынтық сұраныс азаяды. Жұмысбастылық төмендейді, жұмыссыздық өседі. Еңбек ақыны өсірді. Өндіріс шығындары көбейеді және жұмыс орындары қысқарады.

11 Сұрақтарды орын тәртібімен орналастырып жазыңыз.

- білесіз, адам, қандай, сезімдерді, бойындағы?
- қалай, махаббатты сіз түсінесіз?
- қандай, сезім, махаббат?
- бола, бір, махаббат, көргеннен, ма?
- ұласа, пен, сезім, махаббатқа, достық, ма?

12 Сәйкестендіріңіз

А) контакт	1) көрнекті
Ә) видный	2) қарым-қатынас
Б) совет	3) кеңес
В) объединение	4) бірлестік
Д) национально-культурный	5) ұлттық-мәдени

13 Сөз тіркестерін толықтырыңыз.

- 1 Ұлттық-мәдени ...
- 2 Қазақстан халықтарының ...
- 3 Мәдени ...
- 4 Қоғамдық ...

14 Сөздерге ілік септігінің жалғауларын жалғаңыз.

Тіл, жаз, күз, ер, қазақ, орыс, мақсат, білім, институт.

Жағдаяттық тапсырмалар.

Егер де (если бы) құрылымын пайдаланып, сұрақтарға жауап беріңіз.

Егер де сіз жұмыстан қысқартылып қалсаңыз, не істейсіз?

Егер де жұмыссыз қалсаңыз, қайдан жұмыс іздейсіз?

Егер де сізге жұмыссыздыққа қарсы қолданылатын шаралар жайлы жазу жүктелсе, қандай нақты шаралар қолданар едіңіз?

Егер де сіз ірі кәсіпорынның басшысы болсаңыз, қызметкерлеріңізге қандай талаптар қояр едіңіз?

Егер де сіз эксперт- сарапшы болсаңыз, жұмыссыздықтың себептері сауалына қалай жауап берер едіңіз?

Егер кешке бос уақытыңыз болса, сіз не істейсіз?

ТҮЙІНДЕМЕ

Аты-жөні Аманова Аружан Аманқызы

Мекен-жайы: Қазақстан Республикасы,

Қостанай қаласы, Абай даңғылы, 1-үй, 1- пәтер

Телефон: 502030

Жалпы ақпарат

*Туған жылы 1980 жылғы 6 тамыз

*Ұлты қазақ

*Жынысы әйел

*Отбасы жағдайы тұрмысқа шықпаған (үйленбеген)

*Азаматтығы Қазақстан Республикасы

Білімі: 2001 жылы Қостанай мемлекеттік университеті, Құқық институты

Кәсіби тәжірибесі: 2001-2005 жж. «Әділет» нотариалдық кеңсесі, кеңесші-заңгер (Қостанай қаласы)

Тілдік дағдылары: қазақ тілі – ана тілі, орыс тілінде еркін сөйлейді, ағылшынша түсінеді, сөздік арқылы сөйлеседі

Компьютерлік Windows 98,

сауаттылығы: Excel, Internet

Жеке қасиеттері: жауапкершілік, ұстамдылық, ұйымдастырушылық және басқарушылық қабілеттер т.б.

Қосымша ақпараттар: 2007 ж. - Қостанай мемлекеттік университеті, Құқық Магистрі бөлімі

Қызығушылығы: кітап оқу, саяхатқа шығу, спортпен айналысу, ән айту, музыка аспаптарында ойнау

Алтыншы сабақ.

Лексикалық тақырып: Жербеті суының ластануы.

Грамматикалық тақырып: Туынды сөздер

Мәтінді оқып шығып, төменде берілген тапсырмаларды орындаңыз

Ақаба су арқылы өзенге түсетін қалдықтардың өте залалдысы сынап, ол гидробионттарда, әсіресе балық организмінде сулы ортадан да артық мөлшерде жинақталып, сол арқылы адам организмiне өтеді. Өзенге ақаба сулар арқылы келетін ластауыш көздердің бірі – шахталық сулар мен тастандылар, олар өндіруші өнеркәсіп қызметімен тығыз байланысты. Осындай кәсіпорындар жанында орналасқан үйінділерден жауын-шашын кезінде ағып келетін ластауыш заттар өзендерге келіп құйылады. Ауылшаруашылығының ақаба суы минералдық және органикалық тыңайтқыштарды қолдану технологиясын бұзған жағдайда және зиянкес жәндіктермен күресу шараларын дұрыс жүргізбеу барысында орын алады. Мысалы, топыраққа енгізілген азоттың бір бөлігі (30-40%), ағын сумен өзенге түскен кезде, бактериялар мен балдырлардың қауырт өсуіне керекті жағдай туындатады, ал оның салдарынан судағы оттегінің қоры азаяды. Құрамында азоты бар суды ішкен адам денесінде нитраттар жинақталып, біртіндеп нитритке айналады да адамның тыныс органдарының қалыпты қызметін бұзады. Фосфор тыңайтқыштарының егістіктен өзенге ағып келу мүмкіндігі, азотқа қарағанда көп төмен. Өзен суы ауыл шаруашылығында қолданылатын пестицидтер арқылы да ластанады. Су экожүйесінде пестицидтер балықтың майлы ұлпаларында жинақталады да, олардың өсу қабілетін төмендетеді, белсенділігі мен миграциялану қабілетін бұзады. Өзендер мен көлдерге құйылатын ақаба судың барлық түрлері табиғи суды ластайды, олардың қасиеттерін төмендетіп, құрамында еріген оттегіні қосып

алып, су қоймаларының түбіне уландырғыш қоспаларды шөктіреді. Судың беткі қабатын химиялық ластануға ұшырататын ақаба сулардың тұрақты ағысы су қоймасының экологиялық жағдайын өзгертеді, олардың өзіндік тазару жүйесіне нұқсан келтіреді, флора мен фауна өкілдеріне зиянын тигізіп, адам өміріне қауіп төндіреді. 1м3 тазартылмаған ақаба сулар 50-60 м3 өзен суларын ластайды.

Тапсырмалар

- 1. Мәтінді оқып шығып, жоспар құрыңыз.**
- 2. Түсініксіз сөздер мен сөз тіркестеріне назар аударыңыз.**
- 3. Мәтіндегі ойды толықтырыңыз. Жербеті су қорларының ластануының тағы қандай себептері бар? Диалог құрастырыңыздар.**
- 4 Мәтінді ықшамдап мазмұндаңыз, сұрақтар құрастырыңыз.**
- 5 Мәтіннен терминдерді теріп жазып, жасалу жолына назар аударыңыз.**
- 6. Мәтіннің ғылыми жаңалығын айтыңыз.**
- 7. Көп нүктенің орнына қимыл есімі мен керек сөзін жақтары бойынша анықтап жазыңыз.**

Сіздің осы жұмысты орындау.....
Оның жиналысқа қатысу.....
Олардың түскі үзіліске бару.....
Сіздердің осы қызметтік жазбаға жауап беру.....
Менің үйге ертерек бару.....
Осы жобамен көп жұмыс істеу
Кешке мен дүкен аралау.....
Біздің күнде дайындалу.....
Барлық тыңдаушылардың осы сөздікті сатып алу.....

8. Сөздердің сыңарын табыңыз

1) Қазақстан	а) мемлекет
2) президенттік	ә) басқару
3) біртұтас	б) республикасы
4) алтын	в) қазына

9. Мына сөйлемдердің болымсыз түрін жазыңыз.

- 1) Қазақ елі мемлекеттік тәуелсіздігін жариялағанына 15 жыл толды.
2) 1986 жылғы жастар көтерілісінің 20 жылдық мерей тойы. 3) Тәуелсіз еліміз он бес жылдың ішінде елеулі жетістіктерге жетті. 4) Бейбітшілік – қазақ елінің ұстанып отырған саясаты.

10. Берілген сөздерді орысшаға аударыңыз.

Сәулелер, сусыздандыру, құндылығы, қауіпсіздігі, қақтаушы, салқындату, дәмдеуіштер, азық-түліктер.

11. Төменде берілген сөз тіркестерімен сөйлем құраңыздар.

Дәлелді себеп, хаттаманың көшірмесі, кеңейтілген мәжіліс, қалыс қалу, күн тәртібінде, қаулы қабылданды, қарсы болу, қорытынды сөз, жиналыс уақыты, мәжіліс төрағасы, хаттама жазу, ұсынысын қабылдау.

12. Мәтінмен жұмыс

Бурабай – Ақмола облысының Щучье ауданындағы қымызбен емдейтін республикалық маңызы бар курорт. Щучинск қаласынан 20 шақырым жерде, Бурабай көлінің жағасында орналасқан.

Бурабайда қымызбен емдейтін тұңғыш емхана 1910 жылы ашылған. Курорт 1920 жылдан жұмыс істей бастады. Қарағайлы орман ішінде 2 санаторий орналасқан: біреуінде ересек адамдар, екіншісінде балалар емделеді. Екеуі де жыл бойы жұмыс істейді. Бурабайдағы негізгі ем – қымыз.

1. Сөйлемді толықтырыңыз.

Бурабай ...

А) көл жағасы

- В) маңызы зор курорт
- С) Ақмола облысы
- Д) қарағайлы орман

2. Мәтінге сәйкес келмейтін ақпаратты таңдаңыз.

- А) Бурабай - Ақмола облысындағы курорт.
- В) Бурабай курорты көл жағасында орналасқан.
- С) Бурабайдың табиғаты тамаша.
- Д) Бурабайда қымызбен емдейтін емхана бар.

Берілген ережелерді оқып, есте сақтаңдар.

Көмекші есімдер – негізгі сөздермен тіркесіп, олардың кеңістікке (мекенге), уақытқа (мезгілге) қатысын толықтырып, нақтылап тұратын сөздер. Оған алд, арт, аст, қас, маң, жан, іш, сырт, бас, бет, щет, бой сияқты толық лексикалық мағынасы жоқ сөздер жатады. Мысалы: ауылдың шеті, екі үйдің ортасы, қыстың басы, өзеннің бойы, т.б. Көмекші есімдер сөйлемнің дербес мүшесі болып жұмсалмайды. Негізгі сөздермен тіркесіп барып, сөйлемнің бір мүшесі болады.

Жағдаяттық тапсырмалар.

- А) Жер беті суының ластанудан қорғау үшін не істер едіңіз? Дәптеріңізге тірек сөздерді жазып қойыңыз.
- Ә) Ауылшаруашылығының ақаба суы қандай зиян келтіреді?

Теориялық практикум: Ғылыми стиль

Ғылыми-стиль - зат не құбылыс ғылыми негізде сипатталып, дәлелдеуді қажет ететін стильдің бір түрі. Ал пікір дұрыстығын дәлелдеу үшін ғылыми стильге нақтылық, логикалық, мазмұн дәлелділігі қажет. Ғылыми стильде сөйлемдегі сөздердің қалыпты орны, тіл нормасы қатаң сақталады. Яғни ғылыми стильде сөз көп мағыналы болып келмейді. Тек

сөздің белгілі бір анықтамасы арқылы қолданылады. Сонымен қатар ол сөздің мағынасын ашу үшін де ғылыми стиль қолданылады. Қазіргі таңда ғылым даму үстінде. Сол себепті күннен-күнге жаңа ғылыми сөздер пайда болуда. Адамдар осы сөздерді ғылыми стильді қолдана отырып мағынасын жазуда. Сол арқылы жаңа пайда болған сөздер жалпы халықтық лексикаға айналады. Ғылыми-стильдегі еңбектерге монография, оқулық, мақала, ғылыми есеп, диссертация, реферат, баяндама, тезистер, патенттер, т.б. жатады.

СЕНІМ ХАТ

Сенімхат – белгілі, дәлелді себептерге байланысты өзі атқара алмайтындай жағдайда нақты іс-ерекеттің орындалуын басқа адамға тапсыру үшін жазылады.

Сенімхат - құжат иесі басқа біреуге бір істі атқаруға, сейтіп, өз атынан оның құқын пайдалануға рұқсат беретін құжат түрі. Сенімхатты мынадай ақша түрлерін алу үшін пайдалануға болады: жалақы, зейнетақы, алимент, ақша аудару т.б. Сондай-ақ сатып алу, сату, үй ауыстыру, басқару, сыйлық алу, автоколіктерді сату, ауыстыру т.б. операцияларды сенімхат арқылы жүзеге асыруға болады. Сенімді өкілге сотта, кәсіпкерлікте іс жүргізуді, банктегі есепшотқа иелік етуді т.б. сеніп тапсыруға болады.

Үлкен жауапкершілік жүктейтін іс-әрекетті орындауға немесе қымбат мүлікті алуға берілген сенімхат нотариалдық тұрғыдан куәландырылуы мүмкін. Кей жағдайда қойылған қолдар сенімхатта керсетілген адамдар жұмыс істейтін мекемелердің кадрлық қызмет көрсету орындарымен де куәландырылуы мүмкін. Сенімхат ұйындар тарапынан өз қызметкерлеріне де беріледі. Бұл жағдайда сенімді өкілге қандай құқықтар берілетіні дәл көрсетіледі. Оңдай құқықтарға келісім жасау, фирма атынан келіссөз жүргізу, жұмысшы жалдау немесе тауар қабылдаулар жатады.

СЕНІМХАТ

" Балхаш" сауда үйі Әсетов Әділет Бақтиярұлына, жеке куәлігі № 000 358225, 1996 ж. 15 қыркүйекте Қазақстан Республикасы ІІМ берген, жүргізуші куәлігі АА № 1056118, " Тайота " маркалы автомашинаны (двигателі № ІВ 813772, шасси ІМЗ - НВ 12387, мемлекеттік № РНІ 02113, түсі-ақшыл сары) жүргізуді сеніп тапсырады. Сенімхат 2001 ж. 20 шілдеге дейін берілген.

Директор

Алибеков З

Мөрі

Жетінші сабақ.

Лексикалық тақырып: Жерасты суларының ластануы.

Грамматикалық тақырып: Мезгіл мәнді қатынасты білдіретін сөйлемдер

Мәтінді оқып шығып, төменде берілген тапсырмаларды орындаңыз

Жерасты суларының антропогендік ластануының негізгі көздеріне мыналар жатады:

- өнеркәсіп өнімдері мен өндіріс қалдықтарын сақтау орындары және олардың тасымалдануы;
- коммуналдық және тұрмыстық қалдықтардың жинақталған жерлері;
- тыңайтқыштар, пестицидтер және басқа да химиялық өнімдер қолданылатын ауылшаруашылық жерлері;
- жерасты суларына топыраққа сіңу арқылы жететін ластанған жербеті сулары;
- аралық сулы қабаттармен табиғи немесе жасанды түрде байланысқан сулы қабаттың ластанған жерлері;
- ластанған атмосфералық жауын-шашын;
- кәсіпорындардың өндірістік телімдері, сіңірілу өңірлері, бұрғылау ұңғымалары;
- ядролық жарылыстар салдары.

Жерасты суларын беткі ластауыштардан сақтаудың маңызы зор. Кейбір жағдайда жербеті ластауыштарының сулы қабаттарға өтуі олардың үстіңгі бөлігінде жатқан қабаттардың сіңіру қабілеті арқасында шектеліп отырады. Алайда, кейбір жағдайда адам ластауыштарды жәнетазартылмаған суларды жердің төменгі қабаттарына саналы түрде енгізеді (мысалы мұнай өндіру кезінде төменгі қабаттардағы мұнайды жер бетіне шығару үшін осы

қабаттарға қысым түсіру мақсатында су айдайды). Жерасты суларының ластануы микробтық және химиялық ластану деп бөлінеді. Микробтық ластануға көбінесе қабатаралық сулар ұшырайды. Жерасты суларында кейбір патогенді бактериялар мен вирустар ұзақ уақытқа дейін (100 тәулік және одан да көп) тіршілігін сақтайды. Ластану ошақтары мал қоралары, шұңқырлар, ассенизациялау және сүзу телімдерінің маңында қалыптасады. Ластану ошақтары әсіресе жарықшақтары бар жыныстарда ерекше қауіпті болып келеді. Өнеркәсіп орындарында ақаба суларды тазарту үшін тұнба тоғандар, шламдық тоғандар, жинақтау тоғандары, буландыру тоғандары, ақаба сақтағыштар мен күл сақтағыштарды пайдаланады, ал олар жерасты суларының ластауыш көздеріне айналуы мүмкін.

Тапсырмалар

- 1. Мәтінді оқып шығып, жоспар құрыңыз.**
 - 2. Түсініксіз сөздер мен сөз тіркестеріне назар аударыңыз.**
 - 3. Мәтіндегі ойды толықтырыңыз. Микробтық және химиялық ластану себептері туралы диалог құрастырыңыздар.**
 - 4 Мәтіннен терминдерді теріп жазып, жасалу жолына назар аударыңыз.**
 - 5 Берілген ережелерді оқып, есте сақтаңыз.**
- Мезгіл мәнді қатынасты білдіретін сөйлемдердің жасалуы**
- а) - ған, -ген, -қан, -кен + кейін\ соң\ кезде (как только). Мен өтінген соң, есепті уақытылы тапсырды;
- ә) - ған, -ген, -қан, -кен + -да\де (когда). Ол кіріп келгенде, мен оны танымадым;
- б) - ған, -ген, -қан, -кен + -нан, -нен + кейін \соң\кезде (как только). Мен өтінгеннен кейін, ол жауап берді;
- в) - ған, -ген, -қан, -кен + -ша, -ше (пока). Мен сұрағанша, жауап бермейді;

г) - ған, -ген, -қан, -кен + -ға, -ге + дейін (шейін) (пока). Мен сұрағанға дейін, ол толық жауап берді;

д) - ғалы, -гелі, -қалы, -келі (с тех пор). Мен сұрағалы, екі жыл өтті.

6. Төменде берілген сөздер, сөз тіркестері, терминдермен мезгіл мәнді сөйлемдер құрастырыңыз.

Жекеменшік, кәсіпкер, мемлекеттік меншік, күрделі жүйе, шаруашылықты басқару, меншік қатынастары, жекешелендіру бағдарламасы, біртіндеп сатып алу, аукцион, тендер, кіші жекешелендіру, топтық жекешелендіру, жеке жобалар арқылы, келісілген шартпен сату.

7 Зат есім мен етістіктерді бөліп жазыңыз.

Айналысу, жеткізу, тұсқағаз, материал, шығару, өндіріс, кәсіпорын, әкелу, қағаз.

8 Сөз тіркестерін жасаңыз.

1) Үйді	а) бөлме
2) Басты	ә) дизайнері
3) Жұмсақ	б) мәселе
4) Қонақ	в) безендіру
5) Интерьер	г) жиһаз

9 Сөздерді орын тәртібімен орналастырыңыз.

1. деді, театрға, барайық, анасы.
2. ауада, демалып, дейді, шығайық, тауға, әкесі, таза.
3. келеді, бағына, Әлібек, барғысы, хайуанаттар.
4. баратын, хайуанаттар, Асановтар, болды, бағына.

10 Жақшадағы сөз тіркестерінің қазақша баламасын көрсетіңіз.

Жабық акционерлік (общество); (совместное) кәсіпорын; Президенттің (с участием); қажетті (меры); өткен (совещание); келіссөздің (итоги); нақты (предложения); қажетті (оборудование); әлеуетін (увеличить); республика (потребителей); келесі (заседание); (развития) тұжырымдамасы; (текущие) мәселелер; аяқталмаған (объекты); орталық (администрация).

Жағдаяттық тапсырмалар.

А) Жер асты суының ластанудан қорғау үшін не істер едіңіз? Дәптеріңізге тірек сөздерді жазып қойыңыз.

Ә) Ластану ошақтары жайлы не білесіз? Ластану ошақтары жайлы баяндаңыз.

Түсініктеме хат

Түсініктеме хат (1-қосымша) негізгі құжаттың (жоспардың, бағдарламаның, есептің және т.б.) жекелеген ережелерінің мазмұнына немесе еңбек тәртібінің бұзылу және қандай да бір тапсырманың орындалмау себептеріне түсінік беретін құжат. Негізгі құжатқа қосымша ретінде, оған түсінік беретін және толықтыратын түсініктеме хатқа ұйымның жетекшісі қол қояды. Мінез-құлық, қылық, оқиғалардың себебі түсіндірілетін түсініктеме хатты жекелеген қызметкерлер жазады. Ішкі баяндау хаттар сияқты, олар да стандарт параққа қолжазба әдісімен ресімделе алады. Мұндай хаттарға оны жазғандар қол қояды. Оның деректемелері ішкі баяндау хаттыкімен бірдей.

ТҮСІНІКТЕМЕ ХАТТЫҢ деректемелері мыналар болып табылады:

- 1) ұйымның, ұйымның құрылымдық бөлімшесінің атауы – құжат авторы;
- 2) құжат түрінің атауы – ТҮСІНІКТЕМЕ ХАТ;
- 3) датасы, нөмірі (егер бар болса);
- 4) мәтін тақырыбы;
- 5) мәтіні;
- 6) қолы;
- 7) құжаттың орындалғаны және оның іске жіберілгені туралы белгі.

(Источник: <https://kadry.mcfr.kz/article/1371-jattardy-resmdeu-tsnkteme-jne-ymettk-hattar>)

Сегізінші сабақ.

Лексикалық тақырып: Әлемдік мұхиттың ластануы.

Грамматикалық тақырып: Мезгіл мәнді қатынасты білдіретін сөйлемдер

Мәтінді оқып шығып, төменде берілген тапсырмаларды орындаңыз

Судың шектеусіз мөлшерін бойына жинақтаған, дүлей дауылдар мен теңіз ағыстарын тудыратын, ластанудың қандай түрін болса да бойына сіңіретін Әлемдік мұхит, біз ойлағаннан да қауқарсыз болып қалуы мүмкін. Мұхит айдынына шамадан тыс ластауыш заттар – пестицидтер, тыңайтқыштар, т.б. улы заттардың тоғытыла беруінің, барған сайын көлемі артып отырған мұнай өнімдерімен шексіз ластанудың аяғы жақсылыққа апармасы анық. Мұнай өнімдерін пайдаланудың дүниежүзі бойынша қарқындауы әлемдік мұхиттың мұнай және мұнай өнімдерімен жаппай ластануына әкелуде. Мұнайды өндіру мен тасымалдау кезінде бұрғылау кешендерінде, құбыр бойында немесе танкерлердің қызметі барысында апаттар болып тұрады және осындай жағдайда 3-15 млн.т. мұнай немесе мұнай өнімдері мұхит бетінің бірнеше мыңдаған шаршы шақырымына таралады. Мұхиттар ластануының тағы бір көзі мұнай өнімдерін тұтынушыға жеткізгеннен кейін танкерлерде жүргізілетін тазалау жұмыстары кезінде (себебі танкердің түбі мен қабырғаларында мұнай қалдықтары көп мөлшерде қалады) және танкерге жаңа мұнай өнімдерін тиеу кезінде орын алады. Осындай тазалау жұмыстарын тиісінше орындамағандықтан, мұхит айдынына жыл сайын 2 млн.т. мұнай және мұнай өнімдері төгіледі. Дегенмен, мұнаймен ластанудың басым бөлігі (жылына 6 млн.т.) құрлықтан, мұхит жағалауындағы кәсіпорындардан, өзендер мен жаңбыр суларынан және т.б. жолдармен келеді. Мұхиттарға түскен мұнай мен мұнай өнімдері тұрақты түрде орын ауыстырып отырады. Антициклондар облысында

(мысалы Азор максимумы) мұнай су бетіне жайыла таралатын болса, циклондар облысында (мысалы Исландия және Алеут минимумында) мұнай өнімдері терең қабаттарға, тіпті теңіз табанына дейін таралады. Уландырғыш қасиетке ие мұнай өнімдері теңіз организмдеріне – планктон, нектон және бентос тіршілігіне кері әсерін тигізеді. Бұл кері әсерлер ең алдымен мұнайдың теңіз организмдерінің тыныс органдарын түгелдей жауып, тұншығуы салдарынан, үлкен көлемді улы заттар есебінен немесе аз көлемді заттардың ұзақ уақыт аралығындағы кері әсерлерінен, канцерогенді заттардың теңіздік азық құрамына енуі салдарынан жүреді. Әлі күнге жалғасып жатқан жерасты ядролық жарылыстарынан, жағалаулардағы атомдық стансалардан келіп жатқан тастандылардан және мұхит түбіне көмілген контейнерлердегі қалдықтардан таралып отырған радиоактивті ластанулар айрықша қауіп көзі болып отыр. Бұл ластанулар концентрациясы төмен болғанның өзінде адам мен гидробионттарға трофикалық байланыстар арқылы күшті әсер етеді. Сонымен бірге радиоактивті изотоптардың жартылай ыдырауының да ұзақ уақытқа созылатындығы қосымша қиындықтар туғызады. Бұл жағдайдың тағы бір көлеңкелі тұсы – су қоймаларының радиоактивті ластануына байланысты сапрофитті микрофлораның күйзелісте болуы олардың өзіндік тазару деңгейін төмендетеді. Қоршаған ортаға өзен сағаларында, теңіздер мен мұхиттардың жағалауларында жылу және атом электрстансаларының орналасуы да зор қауіп төндіреді. Мұхиттардың қатты қалдықтармен ластануы да артуда. Жыл сайын теңіз көліктерінен су айдынына 800 мың т. металдық, 640 мың қағаз және пластмассадан және 430 мың әйнектен жасалған заттар тасталады.

Тапсырмалар

- 1. Мәтінді оқып шығып, жоспар құрыңыз.**
- 2. Түсініксіз сөздер мен сөз тіркестеріне назар аударыңыз.**

3.Мәтіндегі ойды толықтырыңыз. Әлемдік мұхиттар туралы диалог құрастырыңыздар.

4 Мәтінді ықшамдап мазмұндаңыз, сұрақтар құрастырыңыз.

5 Мәтіннен терминдерді теріп жазып, жасалу жолына назар аударыңыз.

6. Үзіндіден көмекші сөздерді тауып, қандай жалғау жалғанғанын анықтап, көшіріп жазыңдар.

Киіз үйдің іші мұнтаздай таза, тиянақты жиналған. Бұл үйге тіпті тоқтағысы келмей кетіп бара жатса, есік алдында тұрған бала:

Ата, тоқтаңызшы, мына бір ожау суды ішіп жіберіңіз, жақсы болып қаласыз, - деп қарттың қасына жүгіріп келді.

Қабылбай қарт үйдің ішіне кірмесе де, сыртынан-ақ бұл қазақ отбасындағы балалар үлкенді сыйлау, кішіге ізет көрсету дәстүрінде тәрбиеленгенін ұқты.

7. Төмендегі сөз тіркестері мен сөздерді дұрыс формаға қойып, мәтін мазмұнына қарай орналастырып, мәтінді оқыңыз.

Оқшауландыру, шығын, тікелей әсер, азаю, белсенді халық , қол жеткізу, төмендеу, құбылыс, едәуір, дағды, деңгей, адамдар, шығын, орталық проблемалар.

Жұмыссыздық әлемдегібірі болып табылады. Мұндай процесс Қазақстанда да жүріп жатыр. Жұмыссыздық проблемасы тығыз-байланысты және соларғаетеді. Жұмысынан айрылу олардың табысының а....., өмір сүру деңгейінің, сонымен қатар психологиялық стреске алып келеді. Жұмыссыздық дегеніміз — әлеуметтік — экономикалық, осы құбылыс кезінде елдің экономикалық бір бөлігі біршама уақыт не тұрақты жұмыссыз немесе жалақысыз болады. Жұмыссыздық адамдар мен үй

шаруашылықтарының белгілі бір бөлігін (кейде едәуір көлемін) экономикалық әрекет жағдай жасайтын мүмкіндіктерге айырады. Олар үшін адам даму жағдайлары нашарлайды. Екіншіден, жұмыссыздық (әсіресе, ұзақ мерзімді, тоқыраулы) еңбек жоғалтуға, яғни жинақталған адам капиталынан айырылуға ұшыратады және осылайша ол адам дамуына теріс ықпалын тигізеді. Үшіншіден, жұмыссыздық тек жеке адамдардың ғана емес, сонымен бірге жұмыссыздардың әл-ауқатының қолдауға, мемлекетердің жұмыспен қамту жөніндегі түрлі бағдарламаларын іске асыруға байланысты елеулі әлеуметтік ұшыратады, ал мұндай жағдай адам дамуына анағұрлым тиімді бағытталуы мүмкін ресурстарды қоғамнан

8. Мына сөйлемдерді мәтіндегі сөйлемдермен ауыстырыңыз.

Жұмыссыздық адамдарға тікелей қатысы бар мәселе. Жұмыссыздық дүние жүзіндегі өзекті проблемалардың бірі. Жұмыссыз қалған адамның әлеуметтік жағдайы, тұрмысы нашарлайды. Бұл құбылыс біздің елімізде де кеңінен тараған. Күрделі әлеуметтік-экономикалық құбылысты жұмыссыздық деп атаймыз.

Жағдаяттық тапсырмалар.

- А) Әлемдік мұхитты ластанудан қорғау үшін не істер едіңіз? Дәптеріңізге тірек сөздерді жазып қойыңыз.
- Ә) «Суды ластанудан қорғау жолдары» тақырыбында диалог құрастырыңыз

Мінездеме – түрлі мекеме, ұйым бірлестік, оқу орындарында белгілі бір адамды өмірбаяндық, біліктілік, кәсіптік, адамшылық тұрғыда жазбаша сипаттау мақсатында жиі жазылатын іс қағазының бір түрі.

Қызметтік мінездеме – мінездеменің айрықша кең тараған және әмбебап формасы. Қызметкерді объективті әрі нақты мінездеу қажет болған

жағдайда жазылады. Қорытынды бөлімі еркін стильде жазылады және құжат мазмұнын түйіндейді. Мінездеме қызметкерді басқа бір вакансияға я болмаса оқу орнына ұсыну мақсатында да жазылады. Мұнда ұсынылған адамның аталған вакансияға қажет деген мінез-қасиеттері, кәсіптік шеберлігі айтылады.

Аттестациялық мінездеме белгілі бір адамның атқарып отырған қызмет орнына лайық, лайық еместігін тексеру мақсатында жүргізілетін аттестация қорытындысына орай жазылады. Мұндай мінездеме қорытындысында "атқарып отырған қызметіне лайық", "қызмет бабында жоғары қызметке ұсынуға лайық" немесе "атқарып отырған қызмет орнына лайық емес" деген сияқты түйінді сөздер жазылады.

Жеке (функциональды) мінездемелер адамның жеке басының мінезін, білімін, шеберлігін, икемділігін және т.б. сипаттай отырып жазылады. Қорытынды бөлімінде мінездеме не мақсатпен жазылғандығы атап корсетіледі. Мысалы, "Еңбек келісімін ұзату ум/ш" т.б. Мінездеме А4 форматты параққа жазылады. Көлемі 1 беттен аспауы керек. Мінездеме мәтіні жазу машинкасында басылады я компьютерде теріліп, кейін принтерден шығарылады. Тақырыпты, өмірбаяндық мәліметтерді, қортынды мен негізгі түйінді үлкендеу шрифтпен беруге болады. Кейде мінездеме жоғары жағында мекеменің аты, логатипі, фирмалық белгісі көрсетілген арнайы бланкілерде де жазылады. Әр данасы есепте тұратын арнайы бланкілерге жазылған мінездемелер мінездеме беруші адамның және ұйым жетекшісінің қолымен расталады. Барлық мінездемелерге мекеме мөрі басылады. Мінездеме ресми стильде, бейтарап тонмен жазылады. Мәтін баяндауышы ашық райлы етістіктен жасалады (беріледі, орындады, көріне білді, көрсетті).

Мінездеменің мазмұндық-құрылымдық жүйесі:

- 1) тақырыбы;
- 2) мінездеме берілетін адам туралы қысқаша мәлімет;
- 3) негізгі мәтін;

- 4) қорытынды;
- 5) мінездемені талап етуші ұйымның аты;
- 6) мінездеме берілген күн, ай, жыл;
- 7) мінездеме берушінің аты-жөні, фамилиясы, қолы;
- 8) қосымша (егер болса).

Мінездеменің тақырыбы парақтың жоғарғы жағын ала, орта тұсына қарай үлкен әріптермен жазылады.

Аттестациялық мінездеме Мінездеме берілетін адам туралы қысқаша мәліметке мыналар кіреді: фамилия, аты-жөні, туған жылы, білімі, мекемедегі жұмыс стажы (-жылдан бастап қызмет етеді), қазіргі атқаратын қызметі. Басқа да кейбір мәліметтер қосымшы берілуі мүмкін (мысалы, диплом бойынша мамандығы немесе білім түрі т.б.)- Негізгі мәтінде атқарып жүрген қызметін, өз мамандығын қаншалықты меңгеретіндігі, кәсіптік білім деңгейі, біліктілігі, қызмет бабында жеткен жетістігі мен кемшілігі жазылады. Қысқаша әлеуметтік-психологиялық портреті беріледі. Әріптестерімен қарым-қатынас жағдайы, отбасы жағдайы, ұжымдағы орны, абыройы, сын көтеру қабілеті жазылады. Кей жағдайда (оқуға немесе іссапарға жіберу) денсаулық жағдайы да айтылады. Қажет деп табылған жағдайда негізгі мәтінге шетел сапарлары, зерттеу жұмыстары, өз бетімен жүргізген жұмыстары, жетекшілік, ұйымдастыру қабілеті де кіргізіледі. Мәтін көбіне жай сөйлемдермен, қалыптасқан сөз орамдары мен сөз тіркестерін, стандарт терминдерді қолдана отырып, басы артық қысқартуларсыз жазылады. Қорытынды негізгі мәтіннің түйінделген, жиынтықталған бөлігі болып табылады. Мұнда мінездеме беріліп отырған адамның перспективалық қызметіне байланысты бір-екі нақты ұсыныс енгізіледі. Негізгі мәтіннен кейін (қорытынды) сөзін азат жолдан, бас әріптермен жазып, негізгі түйінді немесе ұсынысты атап көрсетуге болады.

Тоғызыншы сабақ

Лексикалық тақырып: Қазақстан ағаштары

Грамматикалық тақырып: Кәсіби қазақ тілінің география пәндерімен байланысы

Мәтінді оқып шығып, төменде берілген тапсырмаларды орындаңыз

Шабдалы. Орташа мөлшерлі өнімді ағаш. Жақсы жағдайларда яғни қаратопырақтарда ағаш биіктігі 10 м. дейін және дің қалыңдығы 25-50 см-ге дейін жетеді. Желек пішіні қисық болып келеді. Гүлдену уақыты ерте түседі, жапырақ өскенге дейін. Гүлдері ақ және қызғылтты әсем болып көрінеді. Түрлі сорттардың өнімдері пішіні, мөлшері және түсі бойынша ерекшеленеді, олар күнгірт – сарыдан қызыл-тоқсарыға дейін өзгере алады. Осыған сәйкес олардың өнімдерінің дәмі де әртүрлі болып келеді.

Қотыр қайың. Бірінші мөлшерлі ағаш, биіктігі 20-25 м –ге дейін жетеді. Сыртқы қабығы кедір-бүдір, желегі цилиндрлі ажурлы болып келеді. Діңнің ақ түсі және салбыраңқы келген бұтақтары декоративті көрінеді. Құрғақ және суыққа төзімді болып салатын қотыр қайың сонымен қатар жылдам өседі және жарық сүйгіш болып саналады. Қотыр қайың құрғақ және ылғалды топырақта жақсы өседі. Бұл тұқымдас орманды дала аймағында кәдімгі қаратопырақтарда басты тұқымдас болып, отырғызуларды көгалдандыруға және ылғал сақтап қалу қасиеті бар. Қотыр қайың қоныр топырақтардада отырғызу ұсынылады.

Пирамидалды тал. Колонна желекті және пирамида пішіндес, биіктігі 30 м жететін ағаш. Жапырақтары ұсақ, ұшбұрышты және ромбылы, ені ұзындығынан ұзын болып келеді. Құрғақшылыққа және суыққа төзімділігі талдың бұл түрі қамған түрлерін қарағанда төзімсіздеу келеді. Пирамидалды тал өзінің декоративтілігімен ерекшеленеді. Аудандарды көгалдандыруда ке

нінен қолданады. Оларды жекелей топтың және қатарлы отырғызуларда қолдануға болады.

Бальзамды тал. Бірінші мөлшерлі ағаш, биіктігі 20-25 м. жетеді. Ағаштың желегі кең және шашыраңқы, жапырақтары жалпақ, эллипсoid немесе жұмыртқа пішінді, асты ақшыл, жас кезінде жабысқақ болады. Жапырақ шығу кезінде ерекше өте күшті хош иіске ие. Бальзамды талдық жақсы өсу үшін қалыпты ылғалдылықты топырақ қажет. Бальзамды тал, талдың басқа түрлеріне қарағанда, қысқа төзімді келеді. Сондықтан оны орманды дала аймақтарында кеңінен қолданады. Оны көшелерді және бақ-саябақ екпелерін көгалдандыруда қолданады.

Жылтыр жиде. Орташа мөлшерлі бұталы, биіктігі 3 м. дейін жетеді. Желегі кеншашыраңқы. Жылтыр жиденің өркендері жіңішке жапырақты жидеге қарағанда тікені аз болып келеді. Жапырақтарының ұзындығы 10 м. дейін жетеді. Гүлдерінің иісі жағымды және сарғыш түсті. Өнімі – сүйекті, шар тәріздес пішінді және жылтыр түсті. Жылтыр жиде топырықты грунтыжағдайларға аса талапты емес және олар жарық аз түсетін қоныр топырақтарда өсе береді. Қырғақшылыққа және суыққа төзімділігімен ерекшеленеді. Газдарға шыдамды. Қырқуларды басынан жақсы өткереді. Жылтыр жидені тірі қоршаулар ретінде қолдануға болады және барлық орманды дала, дала аймақтарында жекелей және топпен отырғызуға болады.

Шырғанақ. Ірі бұталы. Биіктігі 3-4 м. жетеді. Желегі кеншашыраңқы және ажурлы: өркендері күрен жылтыр; бұтақтарында ірі тікендер бар. Жапырақтары жіңішке; сызықты – ланцетті, үстінгі бөлігі ашық-жасыл, астыжылтыр. Өнімі нәрлі жидек түрінде, жеуге келеді, жағымды дәмге ие. Шырғанақ топырақтық жағдайды аса талғамайды; құмдауын топырақтада және жарық аз түсетін, қоныр топырақтарда өсе береді. Жарық сүйгіш. Құрғақшылыққа өсе береді. Жарық сүйгіш. Құрғақшылыққа және суыққа төзімді. Бұл қасиеттерді ескере отырып оларды эрозияға ұшыраған, құмдауыт топырақтарға отырғыза беруге болатынын көре аламыз. Шырғанақты дала және орманды дала аймақтарын көгалдандыруға ұсынылады.

Жылтыр қарақат. Орташа мөлшерлі бұтаны, биіктігі 2-3 м. жетеді. Желегі аздап сиретілген, шашыраңқы, жапырақтары 3 бөлікті, ұзындығы 5 см жетеді, сарғыш-жасыл түсті. Гүлдері жылтыр және хош иісі бар. Өнімдері жеуге жарамды; қарақаттық басқа түрлеріне қарағанда өнімнің түсі түрліше: сары, қызыл және қара. Жылтыр қарақат топырақтың жағдайларды аса талғамайды, қара-қоңыр топырақтарда және құмды топырақтарда өсе береді. Арамшөптермен бірге де өсе алады. Құрғақшылыққа және қысқа төзімді, жарық сүйгіш, бірақ көлең келенуді көтере алады. Жылтыр қарақат егіс қорғайтын орман өсіруде кеңінен қолданады. Бұл бұталыны орманды дала және дала аймақтарын көгалдандыруға, топтық отырғызуларда, тірі қорғандар құруға қолдануға болады.

Кәдімгі қарағай - биіктігі 35-40 м болатын қылқанды тұқымдастың бірі. Оның пішіні жас ағаштарда кең пирамидалды болады, ал жасы үлкен ағаштарды-шашыраңқы болып келеді. Қылқаны жасыл түсті болады. Шайыр жолдары жақсы көрінеді. Саны көп, ядросы қою қызыл болады. Кәдімгі қарағай мықты аязға төзімділігімен ерекшелінеді, сонымен қатар топырақ құнарлығын сонша талап етпейді және жерлерде де жақсы өсе береді. Топырақтың және ауаның қатты құрғақтылығына да қарамайды. Жарықсүйгіш тұқымдас. Жас кезінде тез өседі. Ауаның шаңдануын және оның зиянды заттармен, газдармен зақымдалуын, сонымен қатар топырақтың қатты тығыздалуын нашар қабылдайды, тіпті көтере алмайды.

Тапсырмалар

- 1. Мәтінді оқып шығып, жоспар құрыңыз.**
- 2. Түсініксіз сөздер мен сөз тіркестеріне назар аударыңыз.**
- 3. Мәтіндегі ойды толықтырыңыз. Өз аймағыңызда өсетін қандай ағаштарды білесіз? Олардың ерекшеліктері туралы баяндаңыз.**
- 4 Мәтінді ықшамдап мазмұндаңыз, сұрақтар құрастырыңыз.**
- 5. «Бір тал кессең, он тал ек» тақырыбындағы монологты диалог түрінде жазыңыз.**

«Бір тал кессең, он тал ек» қағидасын мықтап ұстанған халқымыз үшін тал егу - маңызды істердің бірі. Қазақ әуел бастан Наурыз мерекесіне ерекше даярланған. Көктем келіп, күн қыза бастағаннан-ақ ауланы, тоғайлар маңын тазалап, ағаштардың түбін әктеп, күтім жасаған. Наурыз - мезгілдің, жылдың жанаратын уақыты ғана емес, адамның да жандүниесін тазартатын, не тындырдым деп өткен жылға қайырыла қарайтын тұс.

Барша жұртты жұмылдыратын тал егу жұмысы арқылы балалардың табиғат-анаға, күллі жаратылысқа деген ықыласын оятып, адам баласының табиғатпен үйлесімді түрде дамитынын ұғындыру парыз. Егілген ағаштың, өскен өсімдіктің әуе алабына тигізер пайдасы зор. Жасыл желектің әсерінен ауа тазарып, қолайлы микроклимат қалыптасады және шу деңгейі төмендейді. Атап айтқанда, орман екпелерінің бір гектары ауадан 400 келі күкірт қышқыл газын, 100 келі хлоридті және 25 келі фторидті, жерге түсетін және ауада болатын барлық зиянды заттардың 60-80 пайызын жұта алады.

Қоршаған ортаның жақсаруына өз үлесімізді тигізу үшін сенбіліктер өткізіп, ауламыздың, қаламыздың, ауылымыздың аумағын тазартып, абаттандырып, жасыл желектер отырғызып, шырайын әрлендіре түсуіміз керек.

6 Кестені толтырыңыз

Негізгі зат есімдер	Туынды зат есімдер	Дара зат есімдер	Күрделі зат есімдер
Орман	микроклимат	Желек	Орман екпелері

7 Берілген сөздерді орыс тіліне аударыңыз.

жаратылыс, жұмылдыру, қарапайым, пішін, әуе алабы, қозғалыс, табиғат, зерттеуші, жануарлар, өсімдікте, бақылау, орман екпелері.

8 Мәтіндегі етістіктердің қай шақта тұрғанын ажыратып, олардың жасалу жолдарын түсіндіріңіз.

9 Сөйлемдердің орын тәртібін дұрыс келтіріңіз

А)ерекше, көктем мезгілі, ағаш егу,, басталған соң адамзаттың, көңіл бөлінеді ,алдында тұрған ,басты парыздарының бірі, жұмысына, жыл сайын.

Ә)адамзатқа, жеткізу өте қиын, келе жатқан, теңдессіз, қалтқысыз маңыздылығын айтып, қызмет етіп, ағаштың.

Б)оттегі бөліп шығаратын, газдарды, шаң-тозаңды, ауасыз өмір сүре алмайды, адам ал сол ауаны жасайтын, тазалайтын, сүзгіден өткізетін, яғни, даусыз, ауадағы өзіне тартып алып, орнына ағаш екені.

В)тигізетін көмегі зор, шуды азайтуға табиғаттағы, ағаштардың, тепе-теңдікті сақтап тұруға, қаладағы.

Г)дауылдардың екпінін, ыстықты, жерді бекітеді, аязды басып, ылғалдылықты, топырақтың құнарлылығын сақтайды, азайтады.

Д)ағаштың, пайдасы мол, берер, тіршілікке.

10.Үзіндідегі ойды жалғастырыңыз

«Мың шыбық шаншып өсірсен,

Халқыңа орман салғаның.

Халқыңа орман салғаның,

Өзіңе қорған салғаның»

Грамматикалық тақырып: Мезгіл, сан-мөлшер қатынастарының берілуі

– (ы) ншы – (і) нші

Сұрақтары:

Нешінші? Қаншасыншы? Қай?

Үлгі:

1 – Бір + інші

6 – Алты + ншы

2 – Екі + нші

7 – Жеті + нші

3 – Үш + інші

8 – Сегіз + інші

4 – Төрт + інші 9 – Тоғыз + ыншы

5 – Бес + інші 10 – Он + ыншы

Жиырма + сы + нышы

1974 жыл – Бір мың тоғыз жүз жетпіс төртінші жыл.

1991 жыл – Бір мың тоғыз жүз тоқсан бірінші жыл.

2000 жыл – Екі мыңыншы жыл.

2006 жыл – Екі мың алтыншы жыл

2017 жыл – Екі мың он жетінші жыл.

АНЫҚТАМА

Анықтама – мазмұны белгілі бір фактіні я оқиғаны дәлелдейтін, растайтын, сипаттайтын ақпараттық-анықтамалық іс қағазының түрі. Өмірдің түрлі жағдайларына байланысты бізге әр кезеңде, түрлі мекемелерге барып әр мазмұнда анықтамалар алуға тура келеді. Біздің жеке басымызды куәландыратын құжаттарды жоғалтып алғанда да анықтама оның орнын уақытша ауыстыра алады. Мекеме жетекшісі өз билігі мен өкілеттігінің шеңберіне анықтама беруге нұсқау береді және оны растап қол қояды. Анықтама көп жағдайда жеке адамға байланысты нақты бір ақпаратты растау үшін беріледі. Мысалы, фамилиясы, аты-жөні, туған күні, туған жері, еңбек стажы, атқаратын қызметі, білімі туралы мөләмет, мамандығы т.б. Анықтамада берілген мәлімет әркез мұқият тексерілуі кажет. Мәліметтің дәлдігін тексерумен кадр бөлімінің қызметкері я ұйым жетекшісі, өкілдік берген секретариат қызметкері айналысады. Анықтамадағы қызметтік сипаттағы мәліметті тиісті бөлім қызметкері тексереді. Мысалы, еңбекақы туралы мәліметті бухгалтерия бөлімінің қызметкері тексеріп, дайындайды. Анықтама беру журналындағы рет санының өсу тәртібіне орай әр анықтамаға нөмір қойылады және бірнеше дана берілсе, ол да көрсетіледі. Мысалы, «422/2», Берілген анықтаманың көшірмесі мекемеде қалдырылмайды. Кейбір ерекше жағдайда көшірмесі қалдырылатан болса, ол жеке іс папкасына немесе қызметкердің жеке ісіне тігіледі. Анықтама А5 форматты параққа

дайындалады. Кейбір көлемі үлкен анықтамалар үшін А4 форматты қағаз парағы пайдаланылады. Анықтаманың мазмұндық- құрылымдық жүйесі:.

құжат аты;

негізгі мәтін;

анықтаманың қай ұйымға берілгені туралы мәлімет;

анықтаманың жарамдылық мерзімі жайлы мәлімет;

анықтаманы беріп отырған ұйымның мөрі мен анықтама беруші адамның қолы.

Құжат аты. Құжат аты үлкен әріптермен парақтың ортасына жазылады.

Негізгі мәтін. Негізгі мәтін анықтаманың берілу мақсатына қарай, жүйелі түрде жазылады. Мысалы, «Осы анықтама Бердібаева Айгул Оралбекқызына, оның Абай атындағы Алматы Мемлекеттік университеті Қазақ филологиясы факультеті күндізгі бөлімінің III курсына оқитынын растау үшін берілді.» Анықтаманың қай ұйымға арналып берілгені туралы мәлімет. Бұл мәлімет негізгі мәтіннен төмен, азат жолдан басталып жазылады. Мысалы, «Анықтама Алматы қаласы Алмалы аудандық паспорт бөліміне көрсету үшін берілді. » Немесе «Анықтама теміржол және аэрофлот қасаларына көрсету үшін берілді. Анықтаманың жарамдылық мерзімі туралы мәлімет.

Бұл мәлімет те жаңа жолдан жазылады және берілген анықтаманың қай мерзімге дейін күші бар екендігі көрсетіледі. Мысалы, «Анықтама 2000 жылдың 31 желтоқсанына дейін жарамды» немесе «Анықтама берілген күннен бастап 3-ке дейін жарамды «Анықтама беруші адамның қолы. Бұл мәлімет анықтаманың жарамдылық мерзімінен кейін жаңа жолдан 2 см-дей қалдырылып барып жазылады. Анықтама беруші тұлғаның лауазымы жазылады, қолы қойылады және фамилиясы аты-жөні беріледі. Мысалы, Қазақ филологиясы факультетінің деканы Сағымбеков Т.С (қолы) Анықтама беруші жауапты адамның қолы ұйым мөрімен расталады. Егер мөр

қойылатын арнайы орын көрсетілмесе, мөр жауапты адам туралы мәліметтің сол жағына 1-2 см-дей жерге басылады.

Оныншы сабақ

Лексикалық тақырып: Орман

Грамматикалық тақырып: Ғылыми-кәсіби тілдің ауызша баяндалуы

Мәтінді оқып шығып, төменде берілген тапсырмаларды орындаңыз

Орман – халықтың ұлттық табиғи байлығы болып табылады. Оны қорғау, басты мақсат болады. Орман туралы ойласақ біздің көз алдымызға күллі табиғат келеді. Өйткені орман – табиғаттың ең негізгі байлығының бірі. Планета құрылықтарының үштен бір бөлігін осы ормандар алып жатыр.

Ормандағы ағаштар оқыс өртеніп кетпесе немесе біреу балтамен шауып тастамаса бізге олар мәңгі бақи өсіп тұра беретіндей көрінеді. Шындығында ағаштар да қартаяды, солады, олар да кәдімгідей ауырады. Ағаштарды ауыртатын, оларды мезгілінен бұрын өлтіретін – зиянды жәндіктер мен індетті саңырауқұлақтар. Егер өрттен келер зиян мен ауру таратқыш жәндіктерден орманға келетін залалды салыстырар болсақ – соңғысының салмағы әлдеқайда басым түсер еді. Жәндік атаулының көпшілігі ағаштар мен өсімдіктерді қорек етеді. Әлемде ағашпен қоректенетін жәндіктердің миллионға жуық түрі бар.

Тапсырмалар

1. Мәтін тақырыбын оқып, оның мазмұны не туралы болатынын әңгімелеңіз.

2. Мәтінді оқып, оны мағанасына қарай бірнеше бөлікке бөліңіздер және оған тақырып беріңіздер.

3. Мәтінді оқып, оның мазмұнын бірнеше сөйлем көлемінде баяндап беріңіздер.

4. Берілген сөздерді сәйкестендіріп сөйлем құраңыз.

Үлгі: Ағаштар да қартаяды, солады, олар да кәдімгідей ауырады.

1. Ағаштар	зиянды жәндіктер мен індетті
2. Орманға келер залал	саңырауқұлақтар
3. Аспан механикасының заңдары	мәңгі бақи өсіп тұра бермейді
4. Құқықтық мемлекет	нақтылық, үндесу
5. Белгілі ғалымдар	адам еркіндігі, құқығын қорғау, тану
	еңбекқорлық, жан жақтылық, мақсаттылық

Грамматикалық тақырып: Болымсыздық категориясы

-ма-/ме, -ба/-бе, -па/-пе

Мысалы: айтпа, жазба, күлме, сөйлеме

5. Сөйлемдерге тиісті -ма-/ме, -ба/-бе, -па/-пе жұрнақтарын жазыңыз.

Ормандағы ағаштар оқыс өртеніп кет...се немесе біреу балтамен шауып таста...са бізге олар мәңгі бақи өсіп тұра беретіндей көрінеді.

6.Берілген сызбамен танысып, есте сақтандар.

Етістіктің қалау райы

Жасалу жолдары

Негіз+ -ғы, -гі, -қы, -кі+кел+Т.Ж.

М.: Менің сурет салғым келеді.

7. Берілген етістіктерден қалау рай формасын жасап, сөйлемдер құраңыз.

Жасау, ұйымдастыру, меңгеру, игеру, табу, үйрену, жету.

Жағдаяттық тапсырмалар.

А) Орман шаруашылығын дамыту үшін не істер едіңіз? Дәптеріңізге тірек сөздерді жазып қойыңыз.

Ә) «Орманды өрттен қорғау» тақырыбында диалог құрастырыңыз

Түйіндеме немесе **Резюме** - белгілі бір тұлғаның өмірбаяны, білімі, мамандығы, кәсіптік шеберлігі, біліктілігі, икемділігі жайлы нақты, қысқа мәлімет беретін іс қағазының бір түрі. Түйіндеме жазған адам туралы толық мәлімет беру үшін онда, оның білімі, біліктілігі, жеткен жетістігі, жұмыс тәжірибесі, не нәрсеге икемділігі бар екені жазылу керек керек. Түйіндеме кең көлемдегі визит карточкаңыз іспеттес. Түйіндеменің ерекшелігі – үміткердің білімі және кәсіби шеберлігі туралы мәліметтердің кері хронологиялық тәртіпте берілуі.

Түйіндеменің мазмұндық-құрылымды

- аты-жөні;
- туған жылы, күні, айы, туған жері;
- ұлты;
- жынысы;
- мекен-жайы, телефоны;
- отбасы жағдайы;
- азаматтығы;
- білімі;
- бітірген оқу орындары;
- кәсіби біліктілігі мен кәсіби тәжірибесі;
- тілдік дағдылары;
- компьютерлік сауаттылығы;
- жеке қасиеттері (жауапкершілігі, адамдармен қарым-қатынас орнатуға бейімділік, ұстамдылық, мақсаттылық, ұйымдастырушылық, басқарушылық қабілеттер, ұжыммен жұмыс істей білу, ұқыптылық, алға қойған міндеттерге шығармашылық көзқарас т.б.)
- қызығушылығы (саяхатқа шығу, би, домбырада ойнау, кітап оқу т.б.) туралы мәлімет, қосымша ақпараттар (мақтау грамоталары, сертификаттар, наградалар, патенттер т.б.)

Он бірінші сабақ

Лексикалық тақырып: Орман зақымдалуы

Грамматикалық тақырып: Кәсіби салада адамдардың икемді болуының басты типтері

Мәтінді оқып шығып, төменде берілген тапсырмаларды орындаңыз

Саңырауқұлақты бояулар мен шіріктер. Өсіп тұрған ағаштарда, кесілген ағаштарда саңырауқұлақты бояулар мен шіріктер болуы мүмкін. Саңырауқұлақтар төменгі споралы өсімдіктерге жатады. Сондықтан да саңырауқұлақтар споралары арқылы көбейеді. Саңырауқұлақтардың басты ерекшелігі – жасушасында хлорофилдің болмауы.

Қоректенуіне байланысты паразиттер және сапрофиттер болып бөлінеді. Паразиттер өсімдіктің тірі клеткаларында дамып, тірі ұлпалар арқылы қоректенеді. Сапрофиттер – өсімдіктің өлі бөліктерінде паразит және сапрофит түрінде тіршілік ете алады. Жартылай паразитті саңырауқұлақтар сүрек бұзушы болып табылады.

Тірі ағаштар мен өлген сүрек спорамен зақымдалады. Спора жеңіл болғандықтан, жел арқылы оңай таралады, сонымен қатар жәндіктер арқылы да таралады. Өсіп тұрған ағашқа споралар табиғи және жасанды жаралар арқылы енеді. Ал сау ағаштың қабығы спораның өтуіне жол бермейді. Саңырауқұлақтар сүректегі жасуша мен жасуша қабығындағы заттармен қоректенеді.

Саңырауқұлақтардың әсерінен сүректе физико – механикалық қасиеттері өзгермейді, сүрек тек бір немесе бірнеше түске боялады. Түстер саңырауқұлақ пигментімен гифтер түсіне байланысты. Осы өзгерістер ағаш бояушы саңырауқұлақтарға байланысты.

Ал кей кездері саңырауқұлақтар ағаштың бұзылуына әкеледі, осыны біз шіру деп атаймыз, шіруді ағаш бұзушы саңырауқұлақтар

тудырады. Шірудің екі типі бар: коррозиялық және құрылымдық (дейструктивный). Коррозиялық шіру кезінде гифалардың әсерінен шіру алаңы үлкейіп, құрылымы бұзылады, целлюлозаның ақ дақтары пайда болады. Құрылымдық шіру кезінде сүректе тік және көлденең кескіндер бойында көптеген қиылулар пайда болады.

Ішкі қараю. Бұл шірудің бастапқы кезеңі, діңнің ортаңғы бөлігінің түсінің өзгеруі және мықтылық қасиеті жойылады. Бұл кемістік қылқанды және ядролы жапырақты түрлерінде кездеседі.

Ішкі шірік. Өсіп тұрған ағаштың саңырауқұлақтармен зақымдалуының ең соңғы стадиясы. Осы сүректің қаттылығы мен мықтылығының, құрылымы мен түсінің өзгеруіне әкеліп соқтырады.

Химиялық бояулар. Бояулар жаңа кесілген ағаштарда және химиялық процесс кезінде пайда болады. Түсіне және бояудың пайда болуына байланысты продубина, дубиналық, ерітілген сарғаю болып үш түрге бөлінеді.

Өте кермекті – қабық қызыл – қоңыр және күрең түске боялады.

Кермекті – күңгірт сары түске боялады, күңгірт – сары дақтар пайда болады.

Сарғаю – қылқанды түрлерінде кездеседі. Бояу сары түсті болып келеді.

Физико – механикалық қасиетіне химиялық бояулар әсер етпейді, бірақ кейбір кезде сыртқы түріне әсер етеді.

Жәндіктермен зақымдалу. Жаңа дайындалған орман материалдары, әлсіз ағаштар жәндіктермен зақымдалуы мүмкін. Ағаштардың жәндіктермен зақымдалу құрт жеген жер деп аталады. Сол кезде орман материалы бетінде дөңгелек, сопақ саңылаулар болады. Бұзылу, ересек жәндіктермен емес, олардың дернәсіл арқылы бұзылады.

Сүректі әр түрлі жәндіктер : қоңыздар (қабықжегіштер, үңгі қоңыздары), көбелектер, термиттер зақымдайды. Олардың жатып қалуы (залегание) тереңдікке байланысты. Беттегі (повехностная) – құрт жеген жер –

3 мм тереңдікте болады.Бұл зақымдалуды көбінесе қабық жегіштер тудырады.Сүрек бетінде ұсақ саңылаулар болады.

Терең емес құрт түсу – дөңгелек орман материалында 15 мм тереңдікте орналасады, ал кеспе материалдарында 5 мм тереңдікте.Бұл зақымдауларды жәндіктер дернәсілдері зақымдайды.

Терең құрт түсу – дөңгелек орман материалдарын 15 мм тереңдікте таралады, ал полиматериалдарда – 5 мм.Спора жасушасы ағаш бұзушы саңырауқұлақтар , қабық жегіштер болып табылады.Олар қабықты бұзып, ауаның оңай жетуі мен ылғалдың булануына, яғни саңырауқұлақтардың дамуына жағдай жасайды.Осының барлығы сүректің механикалық қасиетін төмендетеді.

Жарылулар – бұл ішкі қысымның әрекетінен пайда болатын кең, не одан да кең түріндегі сүректің ұзынынан жарылып таралуын кемістік болып табылады.Жарылудың аяздан жалылу, шабылған сүректің кебуінен пайда болатын жарылулар бар. Аяздан жарылу - өсіп тұрған жапырақты тұқымдастардың сүрек діңнің жарылуы.Ол радиалды бағытпен тереңдікке бойлайды.Аязды жарылулар қыста температураның кенет түсіп кетуінен пайда болады. Жарылулар сонымен қатар найзағайдан да болады.

Тапсырмалар

1. Мәтін тақырыбын оқып, оның мазмұны не туралы болатынын әңгімелеңіз.

2. Мәтінді оқып, оны мағанасына қарай бірнеше бөлікке бөліңіздер және оған тақырып беріңіздер.

3. Мәтінді оқып, оның мазмұнын бірнеше сөйлем көлемінде баяндап беріңіздер.

Сөйлемдердің орын тәртібін дұрыс келтіріңіз. Нақ осы шақтың жасалу жолына назар аударыңыз.

1) Жарылулар, болып табылады, бұл, кемістік, ішкі қысымның әрекетінен, не одан да кең, пайда болатын кең, жарылып таралуын, түріндегі сүректің ұзынынан.

2) Жарылудың, пайда болатын, бар, шабылған, жарылулар, аяздан жалылу, сүректің кебуінен.

3) жарылуы, Аяздан жарылу - , жапырақты, өсіп тұрған, тұқымдастардың, сүрек діңнің.

4) радиалды, бойлайды, Ол, тереңдікке, бағытпен.

5) Аязды жарылулар қыста температураның кенет түсіп кетуінен пайда болады.

6) сонымен қатар, Жарылулар, да, болады, найзағайдан.

Жағдаяттық тапсырмалар.

А) Ағаштардың зақымданудан қорғау үшін не істер едіңіз? Дәптеріңізге тірек сөздерді жазып қойыңыз.

Ә) «Орман –байлық көзі» тақырыбында диалог құрастырыңыз

Грамматикалық тақырып: Анықтауыштық қатынас

Анықтауыш қызметінде жұмсалатын сөздер сын есімдер болғанымен, зат есім, есімдік, сан есім, етістіктің есімше, қимыл есімі де тұрған орны не арнаулы грамматикалық тұлғалар арқылы анықтауыштық қызметте жұмсалады.

Сапалық және қатыстық сын есімдердің тіркесінен: *Түсі ақ сұр келген, өзі қоңыр сақалды Бөжей бәрінен де сұлу.*

Есімдік пен зат есім және заттанған басқа сөз таптарының тіркесінен: *Сол күнгі ауа райы есімнен кетпейді.*

Есім сөздердің есімшемен тіркесуінен: *Адам болар баланың кісіменен ісі бар. Залда мен оқыған романның авторы сөйлеп тұр.*

Күрделі сан есімдер, сан есімді анықтауышы бар зат есім сөздер тіркесінен: *Қаладан он бес шақырым жердегі ауылға су құбыры тартылды.*

Зат есім, басқа заттанған сөз таптары *ілік жалғауында* келіп анықтауыш қызметінде қолданылады: *Қазақстанның* көптеген аудандарында жаңа мектептер мен балабақшалар ашылды.

Теориялық практикум: Кәсіби салада адамдардың икемді болуының басты типтері

Білім алушылар кәсіптер туралы жан-жақты ақпараттарға, кәсіпті таңдау кезеңінде білікті кеңеске, кәсіптік қалыптасу барысында көмек пен қолдауға мұқтаж болды. Дәл осы жұмысты қосымша білім педагогтері ұйымдастыра алады. Қазіргі өндірістік кадрлардың кәсіби дайындық деңгейіне деген бұрынғыға қарағанда тағы да талаптарының көбірек өсу кезеңі, білім алушылар басым бөлігінің кәсіби ойлары көбінесе белгілі кәсіби кадрлардың елдің экономикалық қажеттіліктеріне сәйкес келмейтіндіктен, білім алушыларды кәсіби бағдарлау мәселелерін өзектендіреді. Мамандық таңдауға дайындық тұлғаның жан-жақты және үйлесімді дамуының ажырамас бөлігі болғандықтан маңызды болып табылады, оны жекеше түрде және тұлғаның физикалық, эстетикалық, саяси және зияткерлі, еңбекті, адамгершілік қатынасын, яғни оқытутәрбиелеу процесінің барлық жүйесімен қарастыру керек. Білім алушыларды кәсіби бағдарлау бойынша жұмысты жалпы білім беру мекемелерінен басқа қосымша білім беру ұйымдары жүргізеді. Олар сонымен қатар өз оқушыларына кәсіп таңдауда көмек көрсету мәселесін шешеді. Қойылған міндеттерді табысты іске асыру үшін осы білім ұйымдарында оқыту процесінің ерекшеліктерін, балалардың жекетұлғалық ерекшеліктерін, әлеуметтік-экономикалық жағдайларын өзгертетін, қосымша білім беру ұйымының өзгешелігін есепке алатын, білім алушыларды кәсіби бағдарлау процесін ұйымдастыруға ғылыми негізделген қадам қажет. Қосымша білім беру ұйымдарындағы оқыту процесі тұлғалықбағдарлау сипатта болады. Осылайша қосымша білім беру ұйымдарында балаларды кәсіби бағдарлау концепциясын әзірлеуде жеке бас ықпалын іске асыру мәселесін өзектендіреді. Ғалымдар заманауи педагогикалық ғылым және білім беру тәжірибесі алдында балаларды кәсіби бағдардау саласында жаңа міндеттерді анықтайды. Ғылыми әдебиетті талдау келесі қайшылықтарды көрсетті: - осы процестің жаңа теориялық-әдістемелік

негіздерінің әлсіз өңделуі және кәсіпті саналы түрде таңдауға балаларды үлкен әлеуметтік және жеке бастық мәнділігінде дайындау арасында; - қосымша білім беру ұйымдарындағы балаларды кәсіби бағдарлау теориясында осындай ықпалдың өңделуінің жеткіліксіздігі және еңбек нарығы мен өңірдің әлеуметтік-экономикалық қажеттілігін, табиғи қабілеттілігін, олардың жеке, тұлғалық ерекшеліктерін есептеумен балаларды кәсіби бағдарлау процесіндегі кәсіпқойлық өзі шешім қабылдауындағы ықпалдандырудың нақты қажеттілігі; - Білім алушылардың кәсіби өзін өзі анықтауына себепкер жеке тұлғаға бағдарланған технологияларды қолдану қажеттілігі және балаларға қосымша білім беру процесінде оларды қолдануға педагогтердің жеткіліксіз дайындығы.

Етіс

Іс-әрекет пен істеушінің арасындағы қарым-қатынасты білдіретін етістіктің түрі **етіс** деп аталады. Етістің төрт түрі бар: **өздік етіс, өзгелік етіс, ырықсыз етіс, ортақ етіс.**

Өздік етіс

Іс-әрекеттің іс істеушіге тікелей бағытталғандығын білдіретін етістік түрі **өздік етіс** деп аталады. Өздік етіс сабақты етістікке –н, -ын, -ін жұрнағы жалғану арқылы жасалады. Мысалы: қара + н, шеш + ін, жасыр + ын.

Сөздерден өздік етіс жасаңдар да, оларды қатыстырып, бірнеше сөйлем құраңдар.

Үлгі: сұрт-ін

Сұрт, жасыр, сайла, сал, жу, көр, мақта, арқала, толған, тазала, қыр, гүлде, жасыр, сұра.

Он екінші сабақ

Лексикалық тақырып: Орман зиянкестері

Грамматикалық тақырып: Іскерлік салада сұхбаттасуыдың өзара байланыстың механизмі және ауызша баяндап әсер ету құралы ретінде қарастыру

Мәтінді оқып шығып, төменде берілген тапсырмаларды орындаңыз

Орман зиянкестерінің бірнеше түрлер бар. Олардың бәрі орман өсімдіктері олардың тұқымдарын жояды, үлкен зиян келтіреді.

Сондай бір зиянкестерінің тобына орман тұқым бағы балауса ағаш зиянкестері жатады. Олардың көбейіп кетуіне байланысты, қаншама емен ағаштары ауруға шалдыққан, өсу қарқыны тоқталады, тамырлары зақымдалады.

Жер беті бөліктерінің зиянкестері қарағай қыртыс асты қандаласы (клоп). Олар кәдімгі қарағайларды зақымдайды. Олар көбінесе Еуропалық бөліктерде көп тараған.

Қандала — орман төсемесімен қыртыс жаңғылдарында қыстайды. Көктемде күн жылуына, қардың еруіне байланысты ағаш бойларына жоғарылап, қабықтардың астында мекендей бастайды. 27 – 30 күн ішінде жұмыртқасы жарылып, күздің аяғына дейін ағаш қабығымен қоректенеді. Қыс түссе есейген дернәсілдер ересек қандалалар қыстайтын орындарға кетеді. Қыс біткен соң қайтадан өздерінің қорек орнына келіп, жаз ортасында үлкен, яғни ересек қандалаларға айналады, ал бұрынғы ересек қандалалар тағы да тұқым шашады.

Қандалалар түскен қарағайдың қабығының астынан күмістей — ақ уақыт өте қарай бастаған. Бүлінген жерлерді көруге болады. Біраз күн

өткеннен кейін оның өсу қарқыны азайып, ағаштың жоғарғы жағы кеуіп, қурай бастайды.

Үлкен қарағай бізтұмсығы – олар қарағай, шырша, самырсын және басқа да қылқан жапырақты ағаштарды зақымдайды. Олар өздігінен көбейетін ең қауіпті зиянкестерге жатады. Қоңыздар қураған орман төсенішінде қыстап шығады. Көктемде сәуір – мамыр айларында қоңыздар қарағайдың жас шыбықтарымен, ағаштармен, шыршалармен және басқа да ағаш түрлерімен қоректенеді. Олардың қабығында терең шұңқыр қалдырады. 13 – 15° С температурада олар ұшып, жұмыртқаларын қарағайдың тамырларына, әсіресе жылында кесілген және өртшалған ағаштарға салады. Жұмыртқалар 12 – 15 күнде шығады. Жаңа пайда болған дернәсілдер қабықтың астынан терең жылғаларды кеміріп, тамырды жағалай жейді. Қоңыз түскен жас қылқан жапырақтың өсу қарқыны баяулап қурай бастайды. Кейбір жағдайда бунақденелілер көктемде бүршіктерді зақымдайды. Сол кезде ағаштар қурамаса да нашар өседі. Бұл зиянкестерінің қалың жерін көбінесе кесілген ағаштар орнынан байқауға болады. Себебі, ол жерде қарағай мен шыршалардың түбіртектері көп кездеседі.

Қара қабық кеміргіш_немесе *шырша қабық кеміргіші*_ Қарағайлы ормандарда қабық кеміргіштердің бірнеше түрлері болады. Қара Сібірлік, батыстық, Кавказдық, Украиндік, кіші қарағай, кіші шырша.

Шыршалы ормандарына көбінесе шыршаның Жапондық, Қырғыздық түрлері жиі кездеседі. Қоңыздар орман төсенішінде қыстап шығады. Көктемде одан әрі қоректенулерін бастап, жұмыртқа салуға кіріседі. Бір салғанда 60 жұмыртқаға дейін салады. Олардың негізгі мекен ететін жерлері әр жылдық кесілген ағаштар. Ол 1 жылдық, 4 – 5 жылдық кесілген ағаштарда қоныстанбайды.

Кіші қарағай бізтұмсығы - қарағайлы ормандарда көп тараған жас қарағайларды зақымдайды. Негізінен олар 4 – 15 жастық қарағайларға үлкен зиян келтіреді. Зиянкестер қарамықша тесіктерінде қыстап шығады.

Тапсырмалар

1. Мәтін тақырыбын оқып, оның мазмұны не туралы болатынын әңгімелеңіз.

2. Мәтінді оқып, оны мағанасына қарай бірнеше бөлікке бөліңіздер және оған тақырып беріңіздер.

3. Мәтінді оқып, оның мазмұнын бірнеше сөйлем көлемінде баяндап беріңіздер.

4. Мәтіннен дара және күрделі етістіктерді теріп жазып, жасалу жолына назар аударыңыздар.

5. Мәтіннен ғылыми терминдерді теріп жазыңыз.

6. Етістіктерді тұйық етістікке айналдырыңыз.

Қысатап шығады, қолданады, зақымдайды, кездескен, қоныстанбайды, жасайтын, келтіреді.

7. Төмендегі сөздер мен сөз тіркестерін пайдалана отырып, мақсат мәнді сөйлемдер құрастырыңыз:

орман, зиянкестері, жапырақты, жол бермеу, үшін, қорғау, қайнау, көбею, ағаштар.

8. Кестедегі сөздердің синонимін және антонимін сөздік арқылы жазыңыз

Берілген сөз	Синонимдес сөз	Антонимдес сөз
Қорғау		
жәрдем беру		
Жиі		
Зор		
Таяз		
Көп		

Грамматикалық тақырып: Меншік мәнді сөйлем.

Меншік мәнді сөйлемдер тәуелдік жалғаулары және **-нікі, -тікі, -дікі** қосымшалары арқылы жасалады. Мысалы: Бұл кітап досым+дікі. Жаңа келген хат Асхат+тікі. Қойылған қол се(н)+нікі. Бұл қосымшалар сингармонизм заңына бағынбайды.

Тәуелдік жалғаулары түбірге сингармонизм заңы бойынша жалғанады.

I жақ. -м; -ым/ім- мыз/міз; -ымыз/іміз

II жақ. -ң; -ың/ің; -ңыз/ңіз;-ыңыз/іңіз

III жақ. -ы/і; -сы/сі

9. Меншік мәнді сөйлемдер арқылы «Менің туған өлкем» деген тақырыпта өз ойыңызды жазыңыз.

Он үшінші сабақ

Лексикалық тақырып: Орман зиянкестерімен күресу жолдары : биологиялық, химиялық, бактериялық

Грамматикалық тақырып: Әлемнің кәсіби бейнесінде тілдік тұлғаның коммуникативтік кеңестігінен көрініс табуы

Мәтінді оқып шығып, төменде берілген тапсырмаларды орындаңыз

Орман мамандары қазіргі кезде белгілі бір жәндіктердің көбейетін ауданын анықтап, оларды құртудың шараларын жасап жүр. Ондай тәсілдің ең қарапайым бір түрі – жәндіктер топтаған аудандарда және орман ішінде бақылау жүргізіп олардың көбею активтілігін анықтау. Шыбын – шіркейдің әдеттен тыс көбейгенін аңғарған бойда оны орман шаруашылықтарына хабарлау керек.

Химиялық күрес. Зиянды жәндіктер жайлаған орманның ауданы онша үлкен болмаса, ағаштардың діңіне, 1 – 1,5 метр биіктікте жалпақтығы 10 сантиметрдей белдемше байланады. Орманшылар зиянды індеттерге қарсы химиялық препараттар да қолдануда. Бір кездері оларға қарсы ДДТ дустасы кең көлемде пайдаланылған еді. Қазір ғалымдар ол дәрінің табиғатта ұзақ жылдар ерімей сақталып қалатынын, нәтижесінде тіршіліктің өзге де өнімдеріне зиянды әсер ететіндігін анықтады. ДДТ препаратының атағы шыққаны соншалық, шет елдерде тек қана осы дәріні шығарумен айналысатын арнаулы ұйымдар құрылып, байй бастаған еді. Қазір олардың бәрі жабылып қалды, дуста өндіруге бұл күндері қатаң тыйым салынған. Себебі планетамыздың ауа бассейнінде қазірде бірнеше мыңдаған тонна ДДТ дустасы «ұшып» жүр. Олар атмосфераның ең жоғарғы қабаттарында да кездеседі. Ғалымдар әлемдегі ең биік деген шыңдардың басындағы қар құрамын зерттеген кезде, осы қарда да ДДТ барын анықтады. Тіпті ана сүтінің құрамында да осы дәрі бар болып шықты.

Биологиялық күрес. Зиянды жәндіктермен күрес кезінде химиялық дәрілерді асқан сақтықпен пайдалану, табиғат экосистемасына зардап келтірмеу жағын ескеру қажет. Осындай себептерге байланысты зиянкестермен күресудің ұтымды тәсілі – биологиялық күрес деп танылып отыр. Жәндіктер орманның нағыз жауы, дегенмен, орманда осы жәндіктердің де жаулары толып жатыр. Солардың бірі – құстар.

Орман ішін аралап келе жатқан адамның құлағына кей кездері тықылдаған бірқалыпты үн шалынады. Бұл – «ағаш дәрігері» тоқылдақтың үні. Тоқылдақ құртты бар ағштарды дәл таниды. Ағаш діңіне құрт қалдырған қуысты сезіп, ол жерді тұмсығымен шоқып тесе бастайды. Құрт дәл ол жерде болмай, ағашты үңгің өрлеп те кетуі мүмкін. Бірақ тоқылдақ оны қуалай беруден жалықпайды.

Құстардың тамақты көп жейтіндігін аңғару қиын емес. Құстар ұшу кезінде көп қуат жұмсайтындықтан, олардың бойында зат алмасу процесі кереметтей шапшаң жүреді. Сондықтан да шымшық тәрізді кішкентай құстың өзі тәуілігіне өз салмағына тең тамақ жейді. Сондай – ақ әрбір құс түрінің өздеріне тән жәндіктері болады. Шымшық пен шыбыншы торғай жұлдыз құртын ғана теріп жесе, көкек пен сарғалдақ ең сүйкімсіз саналатын кірпікшешендерді ұнатады.

Бактериялық күрес. Бүгінгі ғалымға зиянды орман жәндіктерін құртатын 250 бактерия түрі белгілі. Мұндай бактериялардың ең көп тараған кокко – бактериялар, бациллдер.

Сондай – ақ зиянды жәндіктерді құртатын саңырауқұлақша күйелердің 400 түрі белгілі болды. Олар жәндіктер арасына жұқпалы ауруларды таратып, жібереді. Нәтижесінде зиянды жәндіктер жаппай эпидемияға ұшырап, қырылып қалады. Жәндіктерді жоюдың бұл тәсілі қазір ғалымдардың назарын ерекше аударып отыр. Осындай бактерияларды, саңырауқұлақшалардағы жасанды жолмен көбейтіп, орман алқаптарына шашу қажет деген ұсыныстар туды. Жүргізген тәжірибелер бұл ұсыныстың тиімді екенін дәлелдеп береді.

Бүгінгі күні еліміздің орман шаруашылықтарына арнап ғалымдар энтобактерин, дендробациллин, боверин деп аталатын, зиянды жәндіктерге қарсы қолданылатын бактериялық құралдарды көптеп шығара бастады. Оларды жәндіктер көбейіп кеткен аудандарға шашып жіберсе болды – ормандар індет қаупінен аман қалады. Мәселен, бір грамм бовериннің құрамында бактериялық 6 миллиард ұрығы, ал дендробациллиннің әр грамында саңырауқұлақшаның миллиондаған ұрығы болады.

Соңғы кезде бактериялық препараттардың таксобактерин, биотоксибациллин, динел, турицид деп аталатын жаңа түрлері шықты.

Биологиялық күрес құралдары зиянды жәндіктерді бірден қырып салмайды, оған белгілі бір уақыт керек. Оларды пайдалануды тым кешіктірген жағдайда, шектен тыс көбейіп кеткен жәндіктер орманды құртып жіберу қаупін төндіреді. Мұндай жағдайда амалсыз химиялық заттарды қолдануға тура келеді. Олардың ішінде жиі падаланылатыны – хлорофос. Хлорофостың су және соляркамен қосындысы аса улы ерітінді түзеді. Оларды шашқан кезде ормандағы жәндік атаулының зияндысы да, пайдалысы да қырылып қалады. Тіпті орманның аң – құстарына дейін хлорофосқа уланып өлетіндігі байқалып жүр. Химиялық заттардың осындай қауіптілігін біле тұра орманшылар кей жағдайларда оларды амалсыздан шашады.

Тапсырмалар

1. Мәтін тақырыбын оқып, оның мазмұны не туралы болатынын әңгімелеңіз.

2. Мәтінді оқып, оны мағанасына қарай бірнеше бөлікке бөліңіздер және оған тақырып беріңіздер.

3. Мәтінді оқып, оның мазмұнын бірнеше сөйлем көлемінде баяндап беріңіздер.

4. Мәтіннен дара және күрделі етістіктерді теріп жазып, жасалу жолына назар аударыңыздар.

5. Мәтіннен ғылыми терминдерді теріп жазыңыз.

6. Берілген мәліметтермен танысып, есте сақтаңдар.

Зат есім – заттың, құбылыстың атын білдіріп, кім? не? деген сұраққа жауап беретін сөз табы. Күнделікті өмірде кездесетін әдеттегі жай нәрселерді ғана емес, табиғат пен қоғамдық өмірдегі ұшырасатын әр алуан құбылыстар мен оқиғаларды, ұғымдар мен түсініктерді де қамтиды. Мысалы: құс, тас, су, шыны, адам, қол деген сөздермен қатар, жаңбыр, найзағай, сайлау, жүріс, ұғым, ақыл, сана деген сөздер де зат есімге жатады.

Зат есімнен сын есім тудыратын жұрнақтар

Жұрнақтар	Мысалдар
-қы, -кі, -ғы, -гі	ауыз-ғы, төр-гі, төмен-гі, көктем-гі
-лы, -лі, -ды, -ді, -ты, -ті	бала-лы, ат-ты, ар-лы, атақ-ты
-сыз, -сіз	өнім-сіз, ақыл-сыз, бала-сыз
-шыл, -шіл	ұйқы-шыл, уайым-шыл, ой-шыл
-шаң, -шең	ашу-шаң, тер-шең, бой-шаң, сөз-шең
-лық, -лік, -дық, -дік, -тық, -тік	қала-лық, аудан-дық, көйлек-тік
-дай, -дей, -тай, -тей	тау-дай, құс-тай, бала-дай

7. Мәтіннен бірнеше зат есімді теріп, үлгі бойынша талдау жасаңдар.

Үлгі: Құстардың - зат есім, дара, негізгі, дерексіз, дар - көптік жалғау, дың- ілік септік жалғауы.

Грамматикалық тақырып: Көмекші есімдер қызметі

Көмекші есім – лексикалық мағынасы жоқ, сөйлемде екінші бір сөздің жетегінде қолданылатын сөздер. Мысалы, сырт(ы), іш(і), маң(ы), алд(ы), арт(ы), жан(ы), қас(ы) т.б.

Әдетте көмекші есім тәуелдік жалғауында тұрып, негізгі зат есіммен тіркесіп, сөйлемнің бір ғана мүшесі болады.

Ескерту: Кейде көмекші есім көптік, септік жалғауларында келіп, басқа сөзге тәуелді болмай, жеке тұрып та сөйлем мүшесі бола алады. Мысалы: *Арттағылар (кімдер) жетіп қалды. Сыртын (нені) көріп, ішінен (неден) түңілме*

Он төртінші сабақ

Лексикалық тақырып: Экологиялық мәдениет

Грамматикалық тақырып: Тұсаукесер мен баяндаманы рәсімдеудің ережелері

Мәтінді оқып шығып, төменде берілген тапсырмаларды орындаңыз

Мәдениет принципі экологиялық санасында алдыңғы ретінде қосылуында болады. Экологиялық мәдениет адамның кең ойлау шектеуін көрсетеді. экологиялық қоғамға жүру жолында, қоғамдық сана экология жүйесіндегі іргелі зерттеулер мен қолданбалы әзірлемелердің үлес салмағын арттыру есебінен арту жағына қарай, зиянкестер, аурулар және құрғақшылыққа және т. б. күрес, экологиялық таза технологияларды енгізу, жаңа дақылдарын жоғары орнықтылығымен құруды талап етеді. Адамдарда экологиялық этика қалыптастыру қажет. Экологиялық этика — қоғамдық сананы қайта құруға, технократтардың ойлау қабілетін сындыратын қабілетті қуатты күш. Табиғатқа ештеңе жасамайтын, өзі тілегені болатындай адам. Өз-өзін шектей алатын, жануар эгоизмінен арылған адамның қасиеті.

Мораль — бұл тек жақсы адамның моральдық түсінігі мен нормалары ғана емес, ең алдымен, бекітіліп көрініс табатын (әрқашан барабар емес, ал көбінесе тіпті бұрмаланған) қасиет. Адамгершілік ісі бар адам мінез-құлқын білдіреді, өзіндік санасы мен қоғамдық индивидтардың арасындағы байланыспен көрінеді. Табиғатқа және жеке басқа әсер етуінің және жеке бастың қарым-қатынасының адамгершілік-этикалық жағы. Табиғат сұлулықтың мәңгілік бітпейтін көзі. Табиғатқа адамгершілік — этикалық қарым-қатынас оқушылар танысатын әдебиет және өнер көркем бейнесінде тамаша бейнеленуімен көрініс таба алады. Адамның шынайы гуманистік сезімі бір-бірімен және табиғатпен қатынастарында дамиды.

Экологиялық акциялар. Акция – бұқара жұртшылықтың назарын, сондай-ақ олардың белсенді түрде қатысу мүмкіндіктерімен (нақты мәселелерді шешу үшін) нақты мақсаттарға жету үшін жүретін ұжымдық қызмет. Жыл сайын көптеген экологиялық акциялар өтеді. Оларға оқушылардың қатысуы екі жақты мақсатта жүреді: білімдер алу және өз көзқарастарын айту. Егер Халықаралық экологиялық акциялар күнтізбесін қарастырсақ, бұл күндері қызыл-жасылды мереке емес екенін көруге болады. Тезірек керісінше. Планета үстінен үрейдің алдын алуы естіледі. бірнеше жыл бұрынғыға қарағанда қазірде осындай күндер көп. "Қайталанатын" акциялар да бар, бұл мәселенің үрейлену қаупін білдіреді.

Халықаралық экологиялық акциялар күндері:

- 1) **29 қаңтар** – Ядролық соғысқа қарсы мобилизация күні.
- 2) **2 қаңтар** – Сулы-батпақты жерлер күні.
- 3) **1 наурыз** – Наркоманиямен күрес күні.
- 4) **22 наурыз** – Су күні (су ресурстарын қорғау).
- 5) **1 сәуір** – Құстар күні.
- 6) **7 сәуір** – Денсаулық күні
- 7) **22 сәуір** – Жер күні.
- 8) **31 мамыр** – Темекімен күрес күні.
- 9) **1 маусым** – Балаларды қорғау күні.
- 10) **5 маусым** – Қоршаған ортаны қорғау күні.
- 11) **16 маусым** – Шөлденуді қорғау күні.
- 12) **31 шілде** – 6 тамыз - «Біз әлемді тазалаймыз» (планетаны қоқыстан тазалаймыз) аптасы.
- 13) **6 тамыз** – Ядролық қаруға тыйым салу әрекеттер күні
- 14) **5 қыркүйек** – Бейбітшілік күні.
- 15) **16 қыркүйек** – Озон қабатын қорғау күні.
- 16) **26 қыркүйек** – Мұхит күні.
- 17) **27 қыркүйек** – Туризм күні.
- 18) **4 қазан** – Жануарларды қорғау күні.

- 19) **14 қазан** – Табиғи апаттарды азайту күні.
- 20) **1 желтоқсан** – СПИДпен күрес күні.
- 21) **29 желтоқсан** – Биологиялық биоалуантүрлілік күні.

1 Сұрақтарға жауап беріңіз

- 1) Сізді біздің аймақтың экологиясы қызықтырады ма?
- 2) Біздің аймақтың қандай экологиялық мәселелері бар ?

3) Табиғи ортаға қандай факторлар әсер етеді? _____

4) Біздің аймақтың экологиясын қалай бағалайсың? _____

5) Қазақстанның қандай **қорықтары бар?**

6) Табиғи ұлттық бақтар дегеніміз не? _____

7) «**Баянауыл**» табиғи ұлттық бағы туралы не білесің? _____

8) Адамдар орманда, су маңында өздерін қалай ұстайды? _____

9) Табиғатқа дұрыс қарамайтын адамдарға ескерту жасайсың ба?

10) Біздің аймақтың экологиялық мәселерін шешу үшін не істер едің?

2.Берілген мәтінді оқып, өз пікіріңізді айтыңыз.

Жексенбі күні қала көшелерін аралап жүріп, көптеген келеңсіз көріністерге куә болдым. Сыра, түрлі сусын ішкен бір топ жастар саябақ ішіндегі орындықтың маңын ыбырсытып тастады. Босаған сан алуан

құтылар, тәттілер оралған жылтыр қағаздар, пісте қабықтары шашылып жатты. Өкінішке орай, ұнамсыз әрекеттері арқылы көңілге көлеңке түсірген кейбір жастардан қалыспай бір ересек ағамыз да аяғының астына қақырынып-түкірініп қасымыздан өте шықты. Әлдекім үйден алып шыққан қоқысты арнайы орындағы ыдысқа апарып салуға мойны жар бермей, көше бойында тізіліп тұрған көліктердің тасасына қоя салды. Осындай адамдарға экологиялық сауаттылық, экологиялық мәдениеттілік туралы айтудың өзі әбестік болар. Барлық мәселе өзін-өзі сыйламаудан, немқұрайдылық пен салғырттықтан бастау алмай ма?! Мөлдіреп тұрған табиғаттың тыныштығын бұзып, нұқсан келтіріп жүретін де өзіміз ғой. Әр ісімізге жауапкершілікпен қарауды, салғырттықтан алыстауды тез арада бойымызға сіңірсек, экологиялық апатты өз қолымызбен өзіміз жасайтынымыз анық.

3. Берілген етістіктерді пайдалана отырып, сөйлемді аяқтаңыз.

Қорғау, егу, ашу, дамыту, өткізу, күту, жалғастыру

1 Шолпан табиғатты ...дұрыс деп санайды .

2 Мен ғылыми мақаламда туризм саласын....туралы баяндадым .

3 Жаттығу залы күнде таңертең сағат 7. 30 – да

4 Менің ата – анам құстарды өте

5 Олимпиада төрт жыл сайын

6 Панама каналы Атлант мұхиты мен тынық мұхитын ...

Грамматикалық тақырып: Қимыл есімдердің қызметі

Қимыл есімдері түбір етістік пен туынды түбір етістікке – у жұрнағы жалғану арқылы жасалып, қимылдың атауын білдіреді. Мысалы: *Олар Бурабайға баруға дайындалды.* Қимыл есімінің жұрнағы жалғанбайтын бірде – бір түбір не туынды етістік жоқ. Қимыл есімдер есімдерше көптеліп, септеліп, тәуелденіп қолданылады. *Бурабайға бар+у+лар+ыңыз+ды сұраймын.*

Он бесінші сабақ

Лексикалық тақырып: Ландшафтық дизайн.

Грамматикалық тақырып: Қазақстан Республикасының география саласындағы заңнамалары

Мәтінді оқып шығып, төменде берілген тапсырмаларды орындаңыз

Ландшафтық дизайн — табиғи компоненттерді белсене қолдана отырып жасанды ортаны қалыптастыруға бағытталған қызметтің ерекше түрі. Бүгінгі күні ландшафтық дизайн, ландшафтық жасылдандыру және маңайды көркейту маңызды мәселелердің бірі болып қалыптасуда. Ол адамның тіршілік ортасын қолайлы және жағымды етеді.

Ландшафтық құрылыс дизайны саласына бақшалық-саяжайлық бейнелеу, тұрғын алаңдарды жасылдандыру және көркейту, көшелер мен жолдарды, қала орталықтарын, өндірістік аудандарды, ауылшаруашылығы кәсіпорындарын, тарихи ландшафттарды және күзетілетін аймақтарды сәулеттендіру кіреді.

Қазіргі кезде реконструкция барысында мыңға таяу ағаштар мен бұталар «жасыл желекті» құрайды және олардың қатары толықтырылуда. Жергілікті сәндік флораны орналастыру үшін ландшафтық көгалдандырудың өзіндік тәсілі қолданылды. Саябақ дизайнерлері жобасын әзірлеп, қолдан жасалған су айдынының жағалаулары қалаға таяу карьерлерден алынған табиғи әктастармен қаланып, біртіндеп көтерілген болатын.

Бақ немесе ландшафт дизайнында композиция түсінігі-кеңістіктегі бақ және оның компоненттерінің сәйкестенуі дегенді білдіреді. Былайша айтқанда бақтағы өсімдіктер мен бақ құрылысының біздің көзімізге ыңғайлы немесе көрікті көрсететіндей етіп бір-біріне сәйкестендіріп құрауын ландшафт дизайнындағы композицияны қолдану ісі деп атаймыз.

Композициялық мәселелерді шешуде бірнеше қасиеттер мен талаптарды ескергеніміз жөн. Бұл қасиеттерге: форманың геометриялық түрі, оның көлемі, массасы, фактурасы, кеңістіктегі орналасуы, түсі мен жарықтануы енеді.

Көптеген ғасырлар бойы бау мен бақшаларды жасаған шеберлер табиғат пен басқа да өнер түрлері көрсеткен ережелер мен заңдарға сүйеніп келді. Бақтарда архитектура, поэзия мен музыка, сурет барлығы бірігіп бейнеленсе де, бақтар негізінен архитектура заңдарына кеңістікке сүйенді.

Табиғи ландшафтты бес негізгі компоненттер құрайды, олар бір-бірімен тығыз байланысқан: жер, су, ауа массасы, өсімдіктер мен жануарлар дүниесі жатты. Жер бетінде ешқандай өзгеріссіз, сол баяғыша қалған ландшафт жоқтың қасы, барлық ландшафт үлгілері жасанды адам қолымен істелінген.

Керемет әрі хошиісті үйлесімділік аралы туралы арманды нақты ландшафт түрінде ойдағыдай жүзеге асыру үшін көгалдандыру жөніндегі мамандарда тәжірибемен бекітілген терең ғылыми білімдері болуы керек.

Жер телімінің ландшафт дизайны жобасы дендрологтың күрделі жұмысының нәтижесі болып табылады. Кешенді шешімге қол жеткізу үшін ландшафтты жобалау процесі құрамдас бөліктерге бөлінеді, олардың әр қайсысының ішінде белгілі бір шеңбердегі мәселелер шешіледі. Ландшафтты жобалау барысында жұмыстардың негізгі түрлері кешенді нәтижеге әкеп соғады, оның ішіне ландшафт жобасының бас жоспарынан бастап автоматты түрде суару және жарықтандыру аспаптарын орналастыру схемаларына дейінгі шешімдер кіреді.

Тапсырмалар

1. Мәтін тақырыбын оқып, оның мазмұны не туралы болатынын әңгімелеңіздер.

2. Мәтінді оқып, оны мағанасына қарай бірнеше бөлікке бөліңіздер және оған тақырып беріңіздер.

3. Мәтінді оқып, оның мазмұнын бірнеше сөйлем көлемінде баяндап беріңіздер.

4. Келесі сөздердің мағынасын түсіндіріңіздер.

Бақшалық-саяжайлық бейнелеу

Ландшафтық құрылыс дизайны

Сәулеттендіру

Тұрғын алаңдарды жасылдандыру

Ландшафт жобасы

5. Сөйлемдерді оқыңыздар және сөйлемдегі асты сызылған сөздердің мағынасын түсіндіріңіздер.

Туризмнің түрлері мен типтері ауысу түрлері. Олар бірқатар факторларға байланысты:

- 1) бос уақытың болуы және ұзақтығы;
- 2) адамдардың жасы, жынысы, денсаулық жағдайы, рухани даму деңгейі, жеке талғамдары мен материалдық жағдайы;
- 3) табиғат жағдайдың әртүрлілігі мен маусымдығы;
- 4) орын алмастыру құралдарының болуы.

Экотуризмнің әрбір түрлі өзіндік қажеттіліктерімен сипатталып, осы қажеттіліктерді қанағатандыру үшін қызметтердің белгілі бір жиынын қамтиды. Туристік ағымның сипаты мен мақсаты бағыты көзқарасы тұрғысынан туризмді келесі класстарға бөледі:

- 1) ішкі туризм (түрлерімен) – жергілікті, аймақтық және аймақаралық - бұл азаматтардың шекарадан тыс шықпай, өз елінің ішінде саяхаттауы;
- 2) халықаралық (шетелдік) туризм (түрлерімен) – континентшілік, континент аралық және жер шарын айнала саяхаттау – бұл азаматтардың өз елі шекарасынан тыс, бір елден басқа елге саяхаттауы. Шетелдік туризм - бұл шетелдік азаматтардың туристік мақсатпен басқа елге келуі. Мұндай бөліну халықаралық туризмнің тағы басқа екі түрімен (шығу және кіру) байланысты, олар туристік ағымның бағытына байланысты ажыратылады. Бір турист бір уақытта кіруші және шығушы болып жіктелуі мүмкін емес Туристің

саяхаттау мақсатында тастап кететін өз елі мен оның келетін елі ажыратылады. Бірінші жағдайда – шығу, екінші жағдайда – кіру туризмі туралы сөз қозғалды. Қазіргі туризмде жіктеуде саяхаттың мақсаты маңызды орын алады, ол өз кезінде туристік материалдың мүмкіндіктерімен, оның денсаулық жағдайымен, жасымен, кәсібімен, мәдени деңгейімен анықталады. Алайда, саяхаттай отырып, турист өз алдына бірқатар мақсаттар қояды. Бірақ туристің жеке қажеттіліктеріне сәйкес, олардың біреуі басым болады.

6. Жоғарыда берілген мәтін ішіндегі белсенді лексиканың астын сызыңыз. Ондағы ойды өз сөзіңізбен түсіндіріңіздер.

7. Сөздерді пайдаланып, сөйлемді құрастырыңыз.

Турист, туризм, ландшафтық дизайн, халықаралық туризм, табиғат, экология

8. Мәтін мазмұнына сәйкес сұрақтар құрастырыңыз.

9. Мәтін бойынша ақпарат беріңіздер. Оқиғаға баға беріңіздер. Досыңызға алған ақпаратыңызды баяндап, сұхбат құрыңыздар.

Грамматикалық тақырып: Көмекші етістік.

Қазақ тілінде отыз көмекші етістік бар. Олар: **ал, бақ, бар, баста, бер, бол, біл, біт, жазда, жат (-ыр), жөнел, жүр, жібер, де, еді, екен, емес, ет, кел, көр, қал, қой, қыл, отыр, өт, сал, таста, тұр, түс, шық.**

Көмекші етістіктер – грамматикалық дамудың нәтижесінде алғашқы лексикалық мағынасынан айырылып, грамматикалық қызметке көшкен етістіктер.

10. Мәтіннен көмекші етістіктерді тіркесіп тұрған сөзімен теріп жазыңыздар.

Мәтіннен жаңа сөздер мен сөз тіркестерін көшіріп жазып, олармен сөйлем құрастырыңыз.

11. Ережелерді оқып, есте сақтаңыз

Қарсылық мәнді білдіретін сөйлемдер:

а) Етістік + -са,се + да, де (хоть); Ол жұмысты тез істесе де, бәрін істеп үлгермеді. Маған бұл жұмыс түрі ұнаса да, тапсырманы толығымен аяқтай алмадым.

ә) Етістік + -ған, -ген, -қан, -кен + -мен (хотя); Айтқанымен, ешкім оны тыңдамады.

б) Етістік+ -ған, -ген, -қан, -кен + -ы, -і + -на, -не + қарамастан; Басшының айтқанына қарамастан, өз шешімін қабылдады.

в) Бірақ, дегенмен, әйтседе, сонда да, сөйтсе де Бөлім бастығы қабылдайды, бірақ мәселе бүгін шешілмейді.

12. Сөйлемдерді оқыңыз. Олардың мазмұнын мына жалғаулармен: -са, -се+да, -де қарамастан; көмектес жалғаулы есімшелі құрылымдармен жазыңыз.

Экология мәселесі өте өзекті,бірақ оған өте аз көңіл аударады.

Үлгі: Экология өте өзекті мәселе болғанмен, оған өте аз көңіл аударады.

Экология өте өзекті **болса да**, оған өте аз көңіл аударады.

Экология мәселесі өте өзекті **болғандығына қарамастан**, оған өте аз көңіл аударады.

Жақын уақытта ауқымды есептен шығару болжанып отырған жоқ, бірақ тиімді қосымша қаржы көздерін табу шешуші маңызға ие әлемдік мәселеге айналып отыр. Заңды тұлғалар салымының көлемі артып келе жатыр, бірақ халық салымдарының өсу қарқыны төмендеу үстінде екенін байқауға болады.

13. Жағдаяттық тапсырмалар (рөлдік ойын):

а) Сіз көшеде өзіңіздің танысызды кездестірдіңіз, ол туризм мамандығы жайлы сұрады. Тақырып бойынша жұп болып сұхбат құрыңыздар.

ә) Турист және гид арасындағы сұхбатты құрастырыңыз.

14. Сөйлемдерді жалғастырыңыз:

Көп адамдарды дағдарыс мәселесі толғандырса да,

Халық депозиттерінің өсу қарқыны алдыңғы жылмен салыстырғанда күрт төмендегенімен,.....

Қаржы дағдарысының Қазақстанға тигізетін кері әсерлері сақталғанына қарамастан,.....

Құрылыс саласы мемлекет тарапынан көмек алғанмен де,.....

15. Сөйлемдерді аяқтаңыз (жақша ішінде қандай сан көрсетілсе, сонша сөз болу керек)

Мәжілісте әр түрлі мәселелер (4)

Баяндамашыға көп сұрақ (5)

Алқа жиналысы екі қаулы (6)

Күн тәртібіндегі бір мәселеге назар (7).....

Хаттамаға қол (8)

16. Төмендегі сөз тіркестеріне көмекші сөздерді тауып, сөйлем құраңыз.

Көмекші сөздер: бойынша, байланысты, сәйкес, туралы.

Қаулыдағы атқарылатын іс-шараларға

Күн тәртібіндегі мәселе

Президент жарлығына

Мемлекеттік бағдарламаға

Мемлекеттік шаралар

Парламенттің шешімі

Он алтыншы сабақ

Лексикалық тақырып: Қалалық ландшафттық дизайн үлгілері

Грамматикалық тақырып: Кәсіби тілдегі грамматикалық нормалардың қолданысы. Кәсіби тілдегі грамматикалық нормалардан (морфологиялық, синтаксистік) ауытқу.

Мәтінді оқып шығып, төменде берілген тапсырмаларды орындаңыз

Көгалдандыру жұмыстарын жүргізгенде төмендегі мәселелерді ескеру керек:

- 1) Жергілікті жердің табиғи климат жағдайы.
- 2) Жердің географиялық орны.
- 3) Топырақ құнарлығы.
- 4) Өсімдіктердің биологиялық ерекшеліктері.
- 5) Өсімдіктердің экологиялық ерекшеліктері.
- 6) Өсімдіктердің үйлесімділігі.
- 7) Жергілікті жердің экологиялық жағдайы.
- 8) Көгалдандырудың эстетикалық жағдайы. (аспектісі).

9) Ағаш егу ісі ландшафттық дизайн саласында қазіргі заманғы үрдістерге сай келетін қатал жүйемен жүргізілді. Бақ-саябақ дизайны бөлімінің қызметкерлері саябақта шағын ботаникалық бақ жасауға шешім қабылдады, онда отандық және шетелдік сұрыптау нәтижесінде шыққан әсем гүлдейтін сәндік көпжылдықтар, сондай-ақ облысымызда өсетін жабайы, бірақ әсемдігі жағынан кем болмайтын өсімдіктер өсірілмек.

Өсімдіктердің өсуі нәтижесінде өсімдіктердің көлемі мен формасы өзгереді, сондықтан жоспарланған декоративті композициялық жобаны бірден жүзеге асыра алмауымыз мүмкін. Ландшафт дизайнында ескере өтетін жәйт-ағаш бұталарға қарағанда баяу өссе, бұталар шөптесінді өсімдіктерге қарағанда баяу жетіледі.

Ағаштарға тиісті композициялық шешім үш сапалық қасиеттерімен анықталады-көлемі, формасы мен түсі. Бұл «тірі» өсімдіктер материалы ретінде жыл мезгілдері мен жарықтану, ауа-райына тәуелді өзгеріп отырады.

Тапсырмалар

1. Мәтін мазмұнына сәйкес сұрақтар құрастырыңыз.
2. Мәтіндегі негізгі ойды беріңіздер.
3. Сіздіңше мәтінде қандай мәселе көтерілген? Айтыңыздар.
4. Мәтіндегі ойды жалғастырыңыз. Досыңызға алған ақпаратыңызды баяндап, сұхбат құрыңыздар.
5. Берілген сөздерді болымды-болымсыз, қарама-қарсы мағынада қолданыңыздар.

Талқылану – жинақтау – жалпылау; сыбайлас – жекелік; тонау – тоналу; әділет – арамдық – зұлымдық; тыныштық – соғыс – у-шу; қауырт – ақырын – баяу; талқылану – талқыланбау; тонау – тонамау; жүктелу – жүктелмеу.

6. Мәтіннен көсемшенің жұрнақтарымен жасалған (-ын, -ін, -н, -а, -е, -й) етістіктерді көшіріп жазыңыздар.

Үлгі: айналыс+а+ды

7. Қимыл атауларына үлгі бойынша қажетті формаларды жалғап дағдыланыңыздар.

ҮЛГІ: Жаз ----- жаз+ба ----- жаз+ба+ған -----
жаз+ба+ған+дықтан
Жүр ----- жүр+ме ----- жүр+ме+ген -----
жүр+ме+ген+діктен

Қызмет көрсету--- қызмет көрсет+кен ----- қызмет көрсет +кен+діктен

Қимыл атаулары: қорғау, өзгеру, атқарып жату, қамтамасыз ету, бақылау, қадағалау, қолдау көрсету, пайдалану, іске асыру, жүргізу, шақыру, болу, талқылау.

8. Сөздерден сөз тіркестерін құрып жазыңыздар.

Өсімдіктер гүлдеу

Табиғат өсу

көпжылдықтар отырғызу

ағаш қорғау

Кеден егу

Грамматикалық тақырып: Міндет, жауапкершілік мәнді сөйлемдер.

Міндет, жауапкершілік мәнді сөйлемдердің жасалу жолдары: *Маған жарысқа қатысу керек (қажет). Менің университетке баруым керек(қажет). Мен бұл туралы айтуға тиістімін.*

9 Міндет, жауапкершілік мәнді сөйлемдерді пайдаланып, өз пікіріңізді жазыңыз.

Еңбек демалысына кетушілердің көбі алдағы демалысты ойлап, босаңсып, маңызды жұмыстарды атқарып кетудің орнына интернеттен қайда баруға болатынын қарап, саяхатты ұйымдастыра бастайды. Сіз еңбек демалысына кетуіңізді сауатты түрде қалай ұйымдастырар едіңіз?

Мысалы: *Еңбек демалысымнан екі апта бұрын жұмысымды әріптестеріме үйретіп, тапсырып кетуім керек.*

Он жетінші сабақ

Лексикалық тақырып: Ландшафттық дизайн үлгілері

Грамматикалық тақырып: Кәсіби тілдегі грамматикалық нормалардың қолданысы. Кәсіби тілдегі грамматикалық нормалардан (морфологиялық, синтаксистік) ауытқу.

Мәтінді оқып шығып, төменде берілген тапсырмаларды орындаңыз

Ландшафттық топтар жасалған уақытта таза эстетикалық сәттерден басқа саябақтағы функциялық аймақтардың ерекшелігі ескерілген болатын. Мәселен шіркеуше маңында коллекциялық учаскелердің негізі қаланған кезде монастырь бақтары туралы сыр шертетін көптеген әдеби дереккөздер зерттелді, мұның өзі саябақта тарихи дәстүрлерге сәйкес дүние жасау үшін қажет еді. Бұл өз ісінің энтузиастарынан көп еңбекті талап ететін, дегенмен өте қызықты шаруа. Сол көктемнің өзінде төбешіктер түрінде жасалған гүлзарларда құртқашаштар, сәлдегүлдер, лалагүлдіктер, бөрібұршақтар молынан гүлдеп, мұражай қызметкерлері мен қалалықтарды қуантты, олардың көпшілігін бұрын шетелдік тізімдемелерден ғана көруге болатын еді.

Қазіргі кезде реконструкция барысында мыңға таяу ағаштар мен бұталар «жасыл желекті» құрайды және олардың қатары толықтырылуда. Жергілікті сәндік флораны орналастыру үшін ландшафттық көгалдандырудың өзіндік тәсілі қолданылды. Саябақ дизайнерлері жобасын әзірлеп, қолдан жасалған су айдынының жағалаулары қалаға таяу карьерлерден алынған табиғи әктастармен қаланып, біртіндеп көтерілген болатын.

Жағалауларға өздерінің діндерінің сұлулығымен және жапырақтарының пішіндерімен таңдандыратын талдардың оннан астам

түрлерінің коллекциялары, сондай-ақ қызғылт, ақ және қызыл гүлшоғырлы болып әсем гүлдейтін бұталар – тобылғылар жайғастырылды. Дизайнерлік бөлім қызметкерлерінің облыс бойынша сапар шегулерінің нәтижесінде су айдынының жағалауларын безендіретін неше түрлі дәрілік, сәндік-жапырақты және әсем гүлдейтін көпжылдықтар коллекциясы пайда болды, Су айдынының бетін шағын тұңғиық пен нимфейник жауып тұр, олардың гүлдері таңертең ертемен ашылады.

Саябаққа келгендерге мұндағылар қуаныш, тыныштық сыйлап, жағымды қуат беруі тиіс. Сондықтан да жаңартылған газондардың ішінде пішіні, гүлдердің жиынтығы мен ландшафттық тәсілдері бойынша әртүрлі, бірақ ортақ ансамбльге біріктірілген учаскелер саны көбейді. Бұлар – күрделі суреттер түріндегі француз гүлзарлары мен ағылшын саябақтарының табиғи қопалары, болашақта жапон бағын құру жоспарлануда. Келесі жылдың көктемі мен жазында саябақ демалушыларды голландтық сұрыптаудан өткен баданалы өсімдіктердің елу үш сортынан және райхангүлдердің он сортынан тұратын ғажайып гүлзарлар қарсы алмақ.

Тапсырмалар

1. Мәтіндегі негізгі ойды беріңіздер. Сіздіңше мәтінде қандай мәселе көтерілген? Айтыңыздар.

2. Сіз оқыған мәтін не жөнінде екен? Түсіндіріңіздер.

3. Мәтін бойынша ақпарат беріңіздер. Досыңызға алған ақпаратыңызды баяндап, сұхбат құрыңыздар.

4. Мәтіннен термин сөздерді теріп жазыңыздар, олармен сөз тіркестерін құрыңыздар.

5. Жақшадағы шылаулардың қазақша баламасын келтіріңіз.

Осы уақытқа (до), алдын ала қарағаннан (после), жобалармен (вместе), сонымен (вместе), екі сағаттан (через), таңертеңнен (с), сонымен (наряду), өңдегеннен (после), есепке алардан (прежде чем/до), тапсырғанға (до), толық жазғаннан (после).

6. Екі қатардағы шылаулар мен сөздерді сәйкестендіріңіз.

мен	сайын
өзім	туралы
мыңға	кейін
онға	дейін
түстен	жөнінде
сонымен	жуық
кешке	тарта

7. Берілген шылаулармен сөйлем құрастырыңыз.

Үшін:	
Сайын:	
Туралы:	
Арқылы:	
Шейін:	
Қарай:	
Гөрі:	
Бұрын:	
Соң:	
Қатар:	
Бірге:	
Қоса:	

8. Жаңа сөздермен септеулік шылауларды байланыстырыңыз.

сөз өнері	қарсы
халықтың тұрмысы	Бері
хандығымен	Туралы
Кезеңінен	бойынша
жыраулар поэзиясымен	Соң
алғашқы өкілдеріне	Арқылы
Бұлардан	бірге
отаршылдыққа	Кейін
ағартушылық кезеңнен	қатар
бейнелеуден	дейін
жаңашыл ізденістер	Бұрын

Грамматикалық тақырып: Нақ осы шақ

Нақ осы шақ	Нақ осы шақтың күрделі түрі
Отыр тұр жатыр жүр	-а,- е, -й, -ып, -іп, -п + отыр, тұр, жатыр, жүр Асүйде ыдыс жу+ып жатыр. Самал жұмыс кабинетінде кітап оқы+п отыр.

Досым үйде отыр. Әкем жұмыста жүр. Жұмыс үстелінің үстінде кітап жатыр. Мен саябақта жүрмін. Ол далада тұр.	Ол қонақ бөлмеде музыка тыңда+п жатыр. Ол бар+а жатыр. Ол кел+е жатыр.
---	---

Ауыспалы осы шақ көсемшенің -а, -е, -й жұрнақтарынан соң жіктік жалғау қосымшалары жалғану арқылы жасалады. Мысалы: ал+а+мын, бер+е+мін, жаз+а+мын

Он сегізінші сабақ

Лексикалық тақырып: Экологиялық туризм.

Грамматикалық тақырып: Кәсіби тілдегі грамматикалық нормалардың қолданысы. Кәсіби тілдегі грамматикалық нормалардан (морфологиялық, синтаксистік) ауытқу.

Мәтінді оқып шығып, төменде берілген тапсырмаларды орындаңыз

Қоршаған ортаның жағдайының нашарлауына байланысты әлемдік шаруашылық барлық сфераларында табиғи ресурстарды пайдаланудың альтернативті жолдарын іздеу жүргізуде. Олардың басты ерекшелігі – қоршаған ортаға деген зиянды азайту.

Туризм аясында түбірлі өзгерістер жүріп жатыр. Жыл сайын күшейіп келе жатқан туристік миграция табиғи ортаға қауіп төндіріп отыр. Бұл қауіптер танымал демалыс орталарында адамдардың шамадан тыс шоғырланудың нәтижесінде ландшафттардың жойылуынан, қоқыстар мен қалдықтардың жиналуынан, транспорт құралдарымен динамика тудыратын шудан көрінеді. Ауа мен судың ластануында туризмнің моторлануы үлкен орын алады. Экологиялық талаптарды есепке алмай жаппай туризмді дамыту табиғи кешендерді біртіндеп деграциялануына әкеледі. Рекреациялық территориялардың деграциялану себептерінің бірі болып туристік ұсыныстың туристік сұраныстан артта қалуы табылады яғни объектілердің түрлілігі мен саны жоспардағы рекреациялық саланың жеткілікті деңгейде дамымауы әдетке айналған және бұрыннан белгілі аудандарда демалушылардың шамадан көп шоғырлануына әкеледі. Осыған байланысты көптеген елдерде туристік ағымды жоспарлық территориялық ұйымдастыру жүзеге асырылады, бұл табиғи кешендердегі теңдікті қамтамасыз ететін туризмнің осындай түрін дамытуға себепші болады. Туризмнің бұл түрі «Экологиялық

туризм» деген атқа ие болды. Туризмнің дамуының қазіргі кезеңінің ерекшелігі экологиялық туризм ұғымы арқылы түсіндіріледі.

Біздің елде жалпы, экотуризм деген не, оны қалай дамыту керек және ол қандай табыс әкелетіндігін көбі біле бермейді. Қазіргі кезеңіндегі экологиялық туризмнің басты мақсаты – табиғи ресурстарды рекреациялық пайдаланудың тереңдігіне қол жеткізу. Алайда, бүгінгі күнге дейін адам мен табиғат арасындағы өзар қарым-қатынастың тұрақты механизмдерін анықтаудың нақты критерйлері әлі табылған жоқ, сондықтан қоршаған ортаға қатысты қандай-да бір қызмет туралы сөз қозғағанда абай болып, оның салдарын зерттеп, қателіктерді тез анықтау керек.

Экологиялық туризмнің атағының таралуы осы қызметтерге деген сұраныстың артуы мен табиғатты қорғау қажеттілігінің шиеленісуінің үйлесуі мен анықталады. Экожүйелерді сақтау қажеттігін ескере отырып, экотуризм алаңының экологиялық теңдігін ұстап тұрудың қайталанбас мүмкіндіктерін ұсынады.

Туризмнің осы саласының қызмет сферасын түсіну үшін, ең алдымен оның анықтамасына қатысты нақтылықтармен қамтамасыз ету керек. Экологиялық туризмнің анықтамасы әлі де даму үстінде, ол табиғи ортасы жақсы сақталған аудандарға саяхаттауға және жергілікті тұрғындардың тұрмыс халін жақсарту жағдайларын қалыптастыруға арналған ұсыныстарды қамтиды. Экотуризмнің түрлі анықтамалары бар. Кейбір мәліметтер бойынша «экотуризм» термині 1987 жылы Hector Ceballo-Lascurain енгізіп, келесі анықтаманы ұсынады:

Бұл әдемі ландшафттарға, оның жабайы аңдары мен өсімдіктері мен, басқа да мәдени ерекшеліктері мен сүйсінуге, тануға, таңдауға арналған объектілері бар қол тимеген және ласталмаған табиғи аудандарға қатысты саяхаттарды қамтиды. Әлемнің көптеген елдерінде ол мемлекеттің ұлттық табысының деңгейі мен құрылымына, оның төлем балансына маңызды ықпал етеді. Туризм – бұл туристік фирма үшін де, мемлекет үшін де табысты бизнес, мемлекет оның дамуына өз саясаты арқылы себепші болады және

оны дамыту өнеркәсіп дамыған, дамушы елдердегі маңызды әлеуметтік – экономикалық проблемеларды шешуде маңызды. Туризмге деген қызығушылық кеңірек масштабта арта бастады. Халықаралық туризмнің дамуының жобаланған динамикасы туризмнің атағының одар әрі өсе түсетіндігіне куә болады. Қазіргі туризмнің жаңа әрі қарқынды дамушы бағыттарының бірі болып экотуризм табылады.

Экотуризм, туристік қызметтің дәстүрлі түрлеріне қарағанда келесі белгілермен сипатталады:

- экотризмнің негізгі объектілері ретінде қайталанбас табиғи көрікті жерлердің болуымен;
- туристік индустриясының жоспарлы дамыту негізінде табиғи және мәдени потенциалының сарқылмай пайдалануымен;
- экотуризмнің басты міндеттерінің бірі болып табылатын экологиялық ойлауды қалыптастыру және экологиялық білімді ұйымдастыру.

Бүгінгі туризм әртүрлі формалар мен қатынастарда байқалып, оны жіктеудің қажеттігін туындатады. Туризмді жіктеу туризм индустриясын жоспарлау мен территориялық ұйымдастыруда үлкен мәнге ие. Туризмді әртүрлі көрсеткіштер бойынша жіктеуге болады

Жіктеудің мәні: әртүрлі типтері бойынша келу туризмі, шығу туризмі, ішкі туризм түрлерін бөліп көрсету.

Тапсырмалар

1. Мәтіндегі негізгі ойды беріңіздер. Сіздіңше мәтінде қандай мәселе көтерілген? Айтыңыздар.

2. Сіз оқыған мәтін не жөнінде екен? Түсіндіріңіздер.

3. Мәтін бойынша ақпарат беріңіздер. Досыңызға алған ақпаратыңызды баяндап, сұхбат құрыңыздар.

4. Мәтіннен термин сөздерді теріп жазыңыздар, олармен сөз тіркестерін құрыңыздар.

Грамматикалық тақырып: Өткен шақ

Жедел өткен шақ -ды/-ді/-ты/-ті	<i>Мысалы: Мен жаз+ды+м. Ол айт+ты. Ол кет+ті.</i>
Бұрынғы өткен шақ -ған/-ген / -қан/ -кен	<i>Мысалы: Мәди әжесіне хат жаз+ған. Ол спортпен айналыс+қан.</i>
Ауыспалы өткен шақ -атын/- етін/-йтын/-итін	<i>Мысалы: Ол ат спортымен ғана айналыс+атын. Ол фильмді жиі көр+етін. Мен бұрын театрға жиі бар+атын+мын.</i>

Етістіктің шақтарын анықтап, жазыңыз.

Үлгі: Ол шаңғымен сырғанап жүр./ Нақ осы шақ

Медеу спорт кешенінде сырғанап жүр.	...
Медеу спорт кешені 1972 жылы тұрғызылды.	...
Қонақтар «Медеу» қонақүйіне орналасып жатыр.	...
Олар асханада тамақ ішіп отыр.	
Спортшылар спорт залында жаттығып жүр.	
Медеуде адамдар коньки теуіп жүр.	
Медеу мұзайдынында әртүрлі спорт түрлерінен жарыстар өтті.	
Ол табиғатты тамашалауға, серуендеуге жиі баратын.	
Сенбі, жексенбі күндері Медеу мұзайдынына демалушылар көп келетін.	
Мұнда адамдар демалып отыр.	

Он тоғызыншы сабақ

Лексикалық тақырып: Экологиялық туризмді дамыту.

Грамматикалық тақырып: Кәсіби тілдегі грамматикалық нормалардың қолданысы. Кәсіби тілдегі грамматикалық нормалардан (морфологиялық, синтаксистік) ауытқу.

Мәтінді оқып шығып, төменде берілген тапсырмаларды орындаңыз

Экологиялық туризмде экономикалық даму перспективалары бар Туристік ағымның өсуі әлемдік шаруашылыққа экономикалық интеграциялануда өз үлесін қосады: – ғаламның ресурстарын аса тиімді пайдалануға мүмкіндік беретін үрдіс. Экологиялық туризм адам мен табиғат арасындағы дұрыс қатынасты қалыптастыруға себепші болумен қатар туристерді қабылдаушы ел үшін шетелдік валюта түсімінің бір көзі болып табылады. Экологиялық туризмнің географиясына келсек, ол дәстүрлі туризмнің географиясынан ерекшеленеді. Негізгі халықаралық туристік ағымдар дамыған елдерден дамушы елдерге бағытталады. Соңғысының туризм саласында экологиялық туризмнің үлесі жоғары, себебі Еуропа мен Солтүстік Америка елдерінде ішкі экотуризм кең таралған.

Экологиялық туризм табиғи объектілермен бірге, туристердің мүдделері шеңберіне мәдени және архитектуралық мұра объектілерін, тұрғындардың мүдделерінің қанағаттандырылуын қамтиды.

Экологиялық туризмді тұрақты туризм деп сипаттауға болады. Себебі экотуризм – бұл жақсы сақталса әрі табиғи жағдайы жақсы жерлерге тек табиғи, мәдени-тарихи жерлермен танысу үшін ғана емес, сонымен бірге қазіргі және болашақ ұрпақ үшін жақсы күйде сақтаумен байланысты сапарлар. Бұл экотуризмді туризмнің басқа түрлерінен өзгешелейтін басты ерекшелік.

Экологиялық туризм жаппай туризмге балама ретінде жиі қарастырылады, бүгін де ол бүкіл әлемде қандайда бір деңгейде дамып келе жатқан туристік қызметтің аса динамикалық және перспективті формасы болып табылады.

Тапсырмалар

1. Мәтіндегі негізгі ойды беріңіздер. Сіздіңше мәтінде қандай мәселе көтерілген? Айтыңыздар.

2. Сіз оқыған мәтін не жөнінде екен? Түсіндіріңіздер.

3. Мәтін бойынша ақпарат беріңіздер. Досыңызға алған ақпаратыңызды баяндап, сұхбат құрыңыздар.

4. Мәтіннен термин сөздерді теріп жазыңыздар, олармен сөз тіркестерін құрыңыздар.

5. Мақал-мәтелдерді оқып, мағынасын қалай түсінгеніңізді айтыңыз.

Атың барда жер таны – желіп жүріп,

Асың барда ел таны – беріп жүріп.

Абысын тату болса, ас көп,

Ағайын тату болса ат көп.

Ағайынмен ішкен ас тәтті.

Қуыс үйден құр шықпа.

Асты келін – аналы келін.

Ас атасы – нан.

Қызды кім айттырмайды,

Қымызды кім ішпейді.

Арпа, бидай ас екен,

Алтын күміс тас екен.

Ас – адамның арқауы.

Ас иесімен тәтті, тағамымен жақсы.

6. Мәтінді оқып, тақырып қойыңыз. Бірінші бағанға негізгі етістіктерді, екінші бағанға туынды етістіктерді теріп жазыңыз.

7. Берілген ережелерді оқып, есте сақтаңыз:

Ырықсыз етіс жұрнақтары: -ыл, - іл, - л, - ын, - ін, - н

Мысалы: Анықтама азамат Ә. Кәрібаевқа берілді. Анықтама кадрлар бөлімінен алынды.

8. Мәтіннен 10 сын есім теріп жазып, олармен ырықсыз етіс жұрнақтары бар сөйлемдер құрастырыңыз.

9. Көп нүктенің орнына тиісті грамматикалық форманы қойыңыз.

Президенттің қатысуы... өткен кеңес... хаттамасы; бірлескен кәсіпорын... құру; келіссөз... қорытындысы; қажетті жабдықтар... есепке алу; ерекше бақылау... алынсын; келесі мәжілісі... тыңдалсын; тұтынушылар... қамтамасыз ету; кеңес... қатысқандар.... тізімі; мәжіліс... әзірлеу мен өткізубелсенділік таныту; бұйрықтың жобасын әзірлен.....; нысандар... белгіленген уақытта пайдалану... беру; жұмыс өтіл... мен отбасы құрамы; қол қою... ұсынсын; тиімсіз пайдалану... болатын қаржылық шығын.....; инвестициялық бағдарлама.....

10. Сөз тіркестерін қазақ тіліне аударыңыз.

Дееспособность, личность, в моем присутствии, выдан МВД РК, от моего имени, при изменении, зарегистрировать в реестре, доверять, год выпуска, не имею претензий.

11. Зат есім мен тұйық етістікті бөліп жазыңыз.

Жасанды, жер орбитасы, ғарышкер, жер серігі, орналастыру, табақша, жасау, анықтау, қадам, айлақ, дүние жүзі, ұшыру, өнер, айту, қазақ өнері, ғарыш кемесі, кеңістік, өмірге әкелу, талап, сауда орталығы, әсер алу, әйгілі балмұздақ.

12. Мағынасына сәйкес мезгілдік конструкцияны таңдап алып, сөйлемді толықтырыңыз.

Соғыс бойы, бір жарым сағат, ұзақ жылдар, түні бойы, жол бойы, күні бойы, бүкіл қыс, қыс бойы, кеш бойы, өмір бойы.

Спектакль ... болды. ... театрда үйге дейін үнсіз келдік. ... мен кітапханада отырдым. ... олар бір-бірін жақсы көрді. Ол оның хаттарын майданнан ... күтті. Хат тоқтап қалған соң, олар ... бір-бірі туралы ештеңе білмеді. Ол оны ... сүйіп өтемін деп уәде берген. ... ол жылап отырды.

13. Мәтінмен жұмыс

Ақсу –жабағылы қорығы. Батыс Тянь-Шанның Солтүстігіндегі табиғи комплекстерді қорғау және зерттеу үшін құрылған Қазақстандағы тұңғыш мемлекеттік қорық. Шымкент қаласының шығысында 90 км жерде орналасқан.

Қорық 1926 жылы құрылған. Қорықта өсімдіктердің мыңнан астам түрі бар. Мұнда талас терегі, қайың, тал, шырша, өрік, алма, бұталы өсімдіктерден – арша, ырғай, долана, қарақат өседі. Онда елік, марал, қабан, барыс, жайран кездеседі.

Құстардың көптеген түрі – бірқазан, қырғауыл, сары шымшық, т.б. тіршілік етеді. Мұнда Орта Азия тауларының табиғи күйін сақтауға және жануар мен өсімдік дүниесін қорғауға бағытталған жан-жақты ғылыми жұмыс жүргізетін топ бар.

1) Сөйлемді толықтырыңыз.

Ақсу...

- A) Шымкент өңіріндегі ауыл атауы
- B) еліміздегі алғашқы мемлекеттік қорық
- C) Орта Азиядағы қорықтардың үлкені
- D) Шымкент қаласының шығысындағы тау.

2) Мәтінге сәйкес келмейтін ақпаратты таңдаңыз.

- A) Қорықта өсімдіктердің мыңнан астам түрі бар.
- B) Қорықта қырғауыл, сарышымшық кездеседі.
- C) Қорықта балықтың да түрлері көп.

D) Қорықта бұталы өсімдіктер де өседі.

3) Мәтіндегі басты тірек сөздерді табыңыз.

A) қорық, ғылым

B) өсімдік, тау

C) табиғат, терек

D) арша, долана

4) Мәтінге сәйкес ақпаратты таңдаңыз.

Ақсу –жабағылы қорығында...

A) марал мен елікті көрдік.

B) долана, қарақат тердік.

C) жануар мен өсімдіктер дүниесін тамашаладық.

D) ғылыми жұмыс жүргізетін топ

Грамматикалық тақырып: Өтініш, тілек мәнді сөйлем.

-шы/ -ші

Мысалы: кел +ші , ал+шы, алайын+шы, алыңыз+шы, барсаң+шы.

Ескерту: Шартты райдың -са, -се тұлғасының II жағынан кейін жалғанған -шы/- ші жұрнағы да бұйрық, тілек, өтініш мағынасын білдіреді.

Мысалы: бар+са+ңыз+шы, бар+саң+дар+шы

Жиыrmасыншы сабақ

Лексикалық тақырып: Экологиялық туризмді дамыту.

Грамматикалық тақырып: Кәсіби тілдегі грамматикалық нормалардың қолданысы. Кәсіби тілдегі грамматикалық нормалардан (морфологиялық, синтаксистік) ауытқу.

Мәтінді оқып шығып, төменде берілген тапсырмаларды орындаңыз

Туризмді дамыту және табиғи ортаны пайдалану проблемасы туристік мақсаттар үшін үнемі өзекті болады. Бірақ оның өзектілігі ХХ ғасырдың соңғы он жылдықта арта түсті. Табиғи ортасы тартымды аудандарға бағытталған туристік ағымдар өскен сайын, оның деградациялану үрдісі күшейе түседі. Сондықтан құқықтық органдар алдында осы территорияларды туристердің зиян келтіру әсерінен қорғау мәселесі тұр.

Соңғы уақытта Қазақстан биологиялық және ландшафттық түрлерді сақтау саласындағы халықаралық конференцияларды мемлекеттік деңгейде бекітті. Бұл құжаттардың мәні: адамның шаруашылық қызметінің кез келген мәселелері экологиялық талаптарға сәйкес шешілуі керек. Себебі Жердің биологиялық ресурстары адамның экономикалық және әлеуметтік дамуы үшін өмірлік маңызды, биологиялық түрлер қазіргі және болашақ ұрпақ үшін әлемдік байлық болып табылады.

Республиканың табиғи жағдайының түрлілігі өсімдіктер мен жануарлар әлемінің байлығы көрсетеді. Жануарлар мен өсімдіктердің көптеген түрлері өзінің сиректігіне, құндылығына байланысты қызыл кітапқа енгізілген. Қызыл кітапқа сүтқоректілердің 25 %, құстардың 11,4 %, бауырымен жорғалаушылардың 20,4 %, балықтардың 15,4 % енгізілген.

Экожүйелердің эталонды және қайталанбас учаскілерін, флора мен фаунаның сирек түрлерін сақтау үшін, қорғалатын табиғи территориялар негізінде экологиялық туризмді дамыту жағдайларын қалыптастыру үшін

ұйымдар арнайы жобалар әзірлейді. Осындай жобалардың бірі «Экотуризмді дамыту және ерекше қорғаудағы табиғи территориялардың желілерін дамыту».

Қазақстан Республикасы табиғит ресурстары және қоршаған ортаны қорғау Министірлігінің жұмыс жоспары «Алтын емел» табиғи паркіндегі арнайы жабдықталған: экотуристтік маршруттардың экологиялық туризм жүйесін құру, ландшафттардың сапасын жақсарту қарастырылады.

Экологиялық туризм табиғатты сақтаудан пайда- табудың маңызды көзі болып табылады:

- табиғатты пайдаланғаны үшін төлем, транспортпен тұрған жері үшін, аң аулау және т:б үшін төлемдер;
- тамақтану, баспана, транспорт, гид түрлерінде ұсынған қызметтер үшін физикалық тұлғалардың жалақы төлемі;
- берілген территорияға келген туристерге өткізілген өнімнен түсетін пайыз;
- тауарлар мен қызметтерге салық салу.

Шетелдік табиғи парктердің тәжірибесі көрсеткендей, парктің зонасына кіру үшін төленетін төлем өте төмен, яғни парктің есігі адамдардың барлық категориялары үшін ашық. Мысалы, Галапагосс аралдарының ұлттық паркі Эквадор азаматтарына қарағанда шетелдік туристерден жоғары төлем алса өзінің жергілікті тұрғындарынан мүлдем алмайды. Біздің елдерде қаржылық проблемаларға сәйкес, отандық және шетелдік туристер үшін дифференциалданған кіру төлемін енгізу қарастырылған.

Лексика-грамматикалық тапсырмалар

- 1. Мәтінді түсініп, оқыңыз.**
- 2. Мәтінге қатысты сұрақтар құрастырыңыз.**
- 3. Мәтіннен жаңа сөздер мен сөз тіркестерін тауып алып, олармен күрделі сөйлемдер құрастырыңыз.**

4. Ережелерді оқып, есте сақтаңыз

Есімше (анықтауыштық қатынас)		
1. Затты оның әрекеті арқылы қалай сипатауға болады?		
Бұл қандай мекеме?		Аудиторлық қызмет көрсететін ұйым.
Сіздерге қандай маман қажет?		Аудит әдістерін жақсы білетін маман қажет.
Қандай қорытынды келген?		Сарапталған қорытынды керек
2. Есімше формасы		
Бұрынғы өткен шақ жұрнақтары -ған,-ген,-қан,-кен		Айтқан,қалпына келтірілген,шешілген.
Ауыспалы осы шақ жұрнақтары -атын, -етін, -йтын, -йтін		Айтылатын,қарастыратын, ауыстырылатын.

5. Сөйлемдерді үлгі бойынша есімшелі сөйлемдерге айналдырыңыз.

Көптеген туристік ұйымдар баспа, радио, теледидар, ғылымдар мен экологтарды шақыруды қаржы құралдары іздеуді ұйымдастыра отырып, туристер баратын жерлердің экологиялық теңдік жағдайын ұстап отырады. Нәтижесінде экотуристер осындай туристік сапарлар кезінде өз достарын, жанұя мүшелерін көндіре отырып, табиғи ортаны сақтауға қолдау көрсетеді. Егер қолдау отандық туристер тарапынан шыққанда, онда мұндай қолдаудың біздің ел үшін маңызы зор болатын еді.

6.Төмендегі құрылымдарды пайдаланып сөйлем құраңыз.

Мән берілуде, басшылыққа алынуда, басшылықта қаралуда, жоғары дәрежеде талқылануда, түпкілікті қарастырылуда.

7. Төмендегі сөйлемдерді қазақ тіліне аударыңыз.

Докладная записка должна иметь заголовок к тексту, раскрывающая ее содержание. От адресата зависит оформление этого вида документа. Докладные записки могут быть внешними и внутренними. Докладные записки по основным вопросам деятельности предприятия хранятся 5 лет.

8. Сөйлемнің мағынасына қарай қажетті сөзді таңдаңыз.

1) Сіз кеше өткен семинардың қорытындысы жөнінде баяндаухат (жаздыңыз ба? жазбадыңыз ба?). 2) Жұмыстың қорытындысы туралы кеше (хабарладым, хабарламадым). 3) Менің баяндаухатымды бөлім бастығына (тапсырдыңыз ба? тапсырмадыңыз ба?). 4) Таңертең сағат онда сіз бастықтың қабылдауында (болуыңыз керек, болмауыңыз керек). 5) Мына құжаттарды тексеруіңізді (сұраймын, сұрамаймын). 6) Кадр бөлімі кешкі сағат 7-ге дейін жұмыс (істейді, істемейді).

9. Мәтіннен келер шақтағы етістіктерді табыңыз.

10. Сөз тіркестерінен келер шақтағы сөйлемдерді құрастырыңыз.

Сауда айналымы, өтпелі кезең, инвестиция тарту, жаңа серпін, банкротқа ұшырау, әлемдік деңгей, нақты шаралар, мүше болу, емшілік қызметі, тиімді әріптестік

Пысықтау сұрақтары:

1. Қазақ тілінің грамматикалық ерекшеліктері
2. Үндестік заңы, ілгерінді, кейінді ықпалдар.
3. Тәуелдік форма.
4. Жіктік жалғау
5. Зат есім, көптік жалғау.
6. Септік жалғау.
7. Етістік, оның жасалуы.
8. Сұраулық шылаулар, сұраулы сөйлем.
9. Өткен шақ
10. Осы шақ
11. Келер шақ
12. Етістіктің райлары
13. Сын есім, оның түрлері.
14. Сан есім оның түрлері
15. Есімдік, оның түрлері.
16. Үстеу, оның түрлері.
17. Сөз тіркесі, оның жасалу жолдары.
18. Етіс категориясы.
19. Біздің факультет.
20. Менің мамандығым.
21. Мен – Қазақстан азаматымын.
22. Атақты адамдар өмірінен
23. Мақал-мәтелдер, баталар, нақыл сөздер.
24. Еңбек туралы заң.
25. Қазақстандағы білім беру жүйесі
26. «Қазақстандағы туризм» атты тақырыпта әңгімелеңіз
27. Ғылыми стиль туралы түсінік

28. Өз мамандығыңыз бойынша әңгімелеңіз
29. «Қазақстан көрікті жерлері» тақырыбында әңгіме құраңыз
30. Өз мамандығыңыздың ерекшелігі туралы сипаттама беріңіз
31. Мамандыққа байланысты сөз тіркестерін келтіріп, мысал келтіріңіз
32. Мәтінді оқып шығып, мақсаты қандай, соны анықтаңыз
33. «Қазақстанда ақпараттық-электронды информатиканың дамуы» туралы әңгімелеңіз
34. Ғылыми жетекшіңіздің ғылымдағы еңбегі туралы әңгімелеңіз
35. «Қоршаған ортаны қорғау» бойынша қандай кәсіби терминдерді анықтыңыз
36. Ғылыми мақалаға пікірхат жазыңыз
37. «Білім саясаты» туралы әңгімелеңіз
38. Тілді үйрену туралы пікіріңіз
39. Мамандыққа байланысты сөз тіркестерін қатыстырып, мысал келтіріңіз
40. Кәсібилік деңгейді көтерудегі мемлекеттік тіл мәртебесі

Пысықтау тесттері:

1. Италия мемлекеті қай жылы құрылды?

- A) 1941
- B) 1947
- C) 1942
- D) 1946
- E) 1845

Дұрыс жауап: D

2. Тауэрді басқаша қалай атаған?

- A) Стоунхендж
- B) Сарайшық

C) Көк тауэр

D) Ақ тауэр

E) Алтын тауэр

Дұрыс жауап: D

3. Биг Беннің оң және сол жағында қандай латын жазуы жазылған?

A) «Laus Deo»

B) «Domine Salvam fac Regnam nostram Victoriam primam»

C) «Victoriam primam»

D) «modus irrealis»

E) «modus realis»

Дұрыс жауап: A

4. Италиядағы 12-14 ғ.роман - готика ескерткіштерінің бірі:

A) Пиза мұнарасы

B) Колизей

C) Уффици галлерейсы

D) Сиракуза колониялары

E) Флоренции палаццо

Дұрыс жауап: A

5. Уэмбли алаңы Лондонның қай бөлігінде орналасқан?

A) солтүстік

B) шығыс

C) солтүстік-батыс

D) батыс

E) оңтүстік

Дұрыс жауап: C

6. Пиза мұнарасының ең биік нүктесі

- A) 50,7
- B) 55,5 м
- C) 57,7 м
- D) 56,1 м
- E) 56,7 м

Дұрыс жауап: E

7. Флоренции палаццо бұл?

- A) Уффици галлерейсы
- B) Аоста жағалауы
- C) Вентурий жаңартауы
- D) Таудағы Ассизи қаласы
- E) Милан галлерейсы

Дұрыс жауап: A

8. Италияның Астанасы –

- A) Катания
- B) Милан
- C) Венеция
- D) Рим
- E) Флоренция

Дұрыс жауап: D

9. Түркия мемлекетіндегі Кемер қаласын христиандықтар қалай атап кетті:

- A) Әулие жер
- B) Ежелгі жер
- C) Қауіпті жер
- D) Құтты жер

Е) Сулы жер

Дұрыс жауап: А

10. 1818 жылы Ғалымдар арасында пирамиданы ең бірінші болып зерттеген?

А) Джованни Батиста Бельцони

В) Имхотеп

С) Алессандро Барсанти

Д) Сесил М. Ферт

Е) Густав Жекье

Дұрыс жауап: А

11. Саккары өңірінің пирамидаларына жататындар?

А) Пепи I, Пепи II, хефрен

В) хефрен, хеопс, микерин

С) джоссер, тети, унаса

Д) джоссер, тети, теотиуакан

Е) Пепи I, Пепи II, чичен-ица

Дұрыс жауап: С

12. Пирамидалардың ең көнесі – 5000 жыл бұрын тұрғызылған пирамида?

А) Джосер

В) Хеопс

С) Унаса

Д) Тети

Е) Микерин

Дұрыс жауап: А

13. Пе́пи I пирамидасының екінші атауы?

- A) менефер
- B) меренре
- C) тутанхамон
- D) пити
- E) хаср

Дұрыс жауап: A

14. Густав Жекье зерттеген пирамида?

- A) Микерин
- B) Пе́пи I
- C) Джосер
- D) Унас
- E) Пе́пи II

Дұрыс жауап: E

15. Франция мемлекетінің астанасы:

- A) Мадрид
- B) Берлин
- C) Рим
- D) Париж
- E) Люксембург

Дұрыс жауап: D

16. Семирамида патшайымы қай жерде туылған болатын?

- A) Мидия
- B) Иран
- C) Греция
- D) Македония
- E) Түркия

Дұрыс жауап: А

17. Ұзындығы 73 метр, ал биіктігі 20 метр болатын тарихи ескерткіш?

- А) сфинкс
- В) джосер
- С) тети
- Д) Унас
- Е) Мемфис

Дұрыс жауап: А

18. Ежелгі грек тарихшысы Геродоттың жазбасында Хеопс пирамидасын неше жылда және қанша адам құрылысқа жұмсалынды деп жазылды?

- А) 200 мың адам, 5 жыл
- В) 50 мың адам, 10 жыл
- С) 150 мың адам, 15 жыл
- Д) 100 мың адам, 15 жыл
- Е) 100 мың адам, 20 жыл

Дұрыс жауап: Е

19. Джосер пирамидасының архитекторы?

- А) Имхотеп
- В) Ментухотеп
- С) Аменемхета
- Д) Хавара
- Е) Рамзес

Дұрыс жауап: А

20. Олимп тауындағы Митикас шыңының биіктігі қанша:

- А) 2918 м

B) 2912 м

C) 2905 м

D) 2086 м

E) 3025 м

Дұрыс жауап: A

21. Олимп тауындағы ғибадатханаларды аңыз бойынша кім салды:

A) Бас 12 құдай өздері салды

B) Циклоптар

C) Геракл мен Арес

D) Адамдар

E) Великандар

Дұрыс жауап: B

22. Биг Беннің биіктігі

A) 100м

B) 50м

C) 150м

D) 96,3 м

E) 250м

Дұрыс жауап: D

23. Марн-ля-Вале қаласында орналасқан “Уолт Диснейлэнд” ойын сауық орталығының ашылған жылы:

A) 1992ж 14сәуір

B) 1992ж 15сәуір

C) 1992ж 10сәуір

D) 1992ж 12сәуір

E) 1992ж 16сәуір

Дұрыс жауап: D

24. Түркия мемлекетінің астанасы:

- A) Париж
- B) Мадрид
- C) Анкара
- D) Варшава
- E) Амстердам

Дұрыс жауап: C

25. Олимп тауындағы 1700 өсімдіктердің нешеуі эндемик:

- A) 23
- B) 39
- C) 17
- D) 7
- E) 18

Дұрыс жауап: A

26. Наполеон императорының сүйегі жерленген жер

- A) Биг бэн
- B) Триумфалды арка
- C) «Инвалидтер» үйі
- D) Лувр
- E) Париж катакомбалары

Дұрыс жауап: C

27. Италиядағы ең танымал галлерейлардың бірі:

- A) Уффици галлерейасы
- B) Виктория мұражайы
- C) Бельведер мұражайы
- D) Матенадаран

Е) Флоренции палаццо

Дұрыс жауап: А

28. Кносс сарайын кімдер салды:

А) Османдар

В) Римдіктер

С) Ежелгі гректер

Д) Викингтер

Е) Минойлар

Дұрыс жауап: Е

29. Метеора монастрі қай жылы ЮНЕСКО бүкіләлемдік мұралар тізіміне кіргізілді.

А)1988

Б)1896

С)1759

Д)1999

Е) 1987

Дұрыс жауап: А

30. Грецияның қай қаласында ең үлкен акрополь салынған?

А) Афины

В) Спарта

С) Каламария

Д) Родос

Е) Эретрия

Дұрыс жауап: А

31. Ежелгі гректерде өзге үйлерден шоқтығы биік, қабырғасы қалың, қала халқының жаулардан қорғаныс табатын бекінісі, қасиетті орны қалай аталған?

- A) Сарай
- B) Асклепион
- C) Қамал
- D) Акрополь
- E) Мұнара

Дұрыс жауап: D

32. Посейдон ғибадатханасының алғашқы келбеті б.з.д. 480 жылы кімдердің шабылуынан кейін бұзылды:

- A) Парсылар
- B) Римдіктер
- C) Ғұндар
- D) Арабтар
- E) Түріктер

Дұрыс жауап: A

33. Парфенон ғибадатханасының басты архитекторлары

- A) Арриан мен Пантеон
- B) Калликрат пен Иктин
- C) Тимон мен Пумба
- D) Плутарх пен Афиней
- E) Аристокбул мен Харий

Дұрыс жауап: B

34. Атақты Гюго оны «Париж құдай анасының соборы» деген атпен әлемге әйгілі француздық собор

- A) Эйфель мұнарасы

- В) Нотрдам де пари
- С) Версаль сарайы
- Д) Люксембург сарайы
- Е) Медичи бағы

Дұрыс жауап: D

35. Ежелгі гректерде Артемида қандай құдай ретінде танылған?

- А) махаббат
- В) күн
- Д) соғыс
- Д) аңшылық
- Е) отбасы

Дұрыс жауап: D

36. б.з.б 356 жылы Артемида храмын кім өртеп жіберді?

- А) Андрокол
- В) Страбон
- С) Герострат
- Д) Метаген
- Е) Птолемей

Дұрыс жауап: С

37. Түркия жер көлемі жағынан нешінші орын алады:

- А) 37-ші
- В) 35-ші
- С) 33-ші
- Д) 31-ші
- Е) 38-ші

Дұрыс жауап: А

38. Сицилиядағы Ерте Грек колониялары қай жылы құрылған?

A) 734 жылы

B) 741 жылы

C) 733жылы

D) 740 жылы

E) 780 жылы

Дұрыс жауап: A

39. Артемида Храмының жобасын қандай архитектор құрастырды?

A) Крёз

B) Херсифрон

C) Герострат

D) Андрокол

E) Александр Македонский

Дұрыс жауап: B

40. Семирамида аспалы бағы қайда орналасты?

A) Кипр

B) Қытай

C) Армения

D) Афины

E) Вавилон

Дұрыс жауап: E

41. Семирамида аспалы бағын қандай патша салдырды?

A) Александр Македонский

B) Навуходоносор II патша

C) Кир

D) Страбон

E) Гомер

Дұрыс жауап: В

42. Аспалы бақтың қалдықтарын қандай археолог тапты?

- А) Герман Абих
- В) Фридрих Миллер
- С) Роберт Кольдевей
- Д) Василий Ододуров
- Е) Кристофом Браун

Дұрыс жауап: С

43. Аспалы бақта өмірінің соңғы күндерін өткізген қолбасшы-

- А) Александр Македонский
- В) Страбон
- С) Геродот
- Д) Аммиан Марцелин
- Е) Квинт Курций

Дұрыс жауап: А

44. Трафальгар алаңы басында кімнің атымен аталды?

- А) Вильгельм IV
- В) Нельсон
- С) Эйдин
- Д) Чарльз Бэрри
- Е) Елизавета

Дұрыс жауап: А

45. Алтын мен пілдің сүйегінен жасалған Афина ескірткіші қай қалаға көшірілді

- А) Константинополь
- В) Спарта

- C) Помпеи
- D) Ираклион
- E) Линдос

Дұрыс жауап: A

46. Джосер пирамидасы құрылысының ерекшелігі?

- A) көп сатылы құрылыс
- B) сырты алтынмен жалатылған ең құнды ескерткіш
- C) әк тастардан және мәрмәр тастар арқылы салынған құрылыс
- D) көлбеу орналасқан құрылыс
- E) пирамиданың бұрыштары шығарылмаған құрылыс

Дұрыс жауап: A

47. Сноудония ұлттық паркі қайда орналасқан?

- A) Шотландияның шығысында
- B) Уэльстің солтүстігінде
- C) Уэльстің батысында
- D) Америкада
- E) Австралияда

Дұрыс жауап: B

48. Джованни ди Симонидің құрылыс жүргізген ескерткіші –

- A) Пиза мұнарасы
- B) Уффици галлерейсы
- C) Колизей
- D) Треви фонтаны
- E) Ғұлама

Дұрыс жауап: A

49. Италия территориясында қанша тәуелсіз мемлекет орналасқан?

- A) 2
- B) 4
- C) 3
- D) 5
- E) 10

Дұрыс жауап: А

50. Лондондағы корольдік отбасының ресми резиденциясы-

- A) Республика сарайы
- B) Тауэр
- C) Букингем сарайы
- D) БигБен
- E) Стоунхендж

Дұрыс жауап: С

51. Колизей латын тілінен аударғанда –

- A) Алапат ауқамды
- B) Құламалы мұнара
- C) Флоренции палаццо
- D) Чинкве терра
- E) Стоунхендж

Дұрыс жауап: А

52. Қандай архитектордың проекті бойынша салынған?

- A) Кристофер Ренн
- B) Аммиан Марцелин
- C) Василий Ододуров
- D) Фридрих Миллер

Е) Кристоф Браун

Дұрыс жауап: А

53. Лондондық көз (London Eye) биіктігі

А) 80 м

В) 90 м

С) 200 м

Д) 150 м

Е) 135 м

Дұрыс жауап: Е

54. Стоунхендж моделі бойынша күн жүйесі қанша планетадан құралған?

А) 9

В) 10

С) 12

Д) 15

Е) 20

Дұрыс жауап: Е

55. Париждегі ең танымал сәулет өнері туындысы

А) Эйфель мұнарасы

В) Нотрдам де пари

С) Салтанат мұнарасы

Д) Корольдік сарайлар

Е) Лувр

Дұрыс жауап: С

56. Француз революциясы мен Наполеон соғыстарында қаза болғандардың құрметіне тұрғызылған

- A) Версаль сарайы
- B) Люксембург сарайы
- C) Медичи бағы
- D) Триумфалды арка
- E) Нотрдам де пари

Дұрыс жауап: D

57. Францияның атақты мұражайы

- A) Лувр
- B) Люксембург сарайы
- C) Медичи бағы
- D) Версаль сарайы
- E) Лондон тауэрі

Дұрыс жауап: A

58. Лувр мұражайы қанша бөлімнен тұрады

- A) 5
- B) 6
- C) 7
- D) 8
- E) 9

Дұрыс жауап: D

59. Әлемнің ең әйгілі бульвары

- A) Версаль
- B) Шарль де Голль
- C) Люксембург
- D) Елесей

Е) Инвалидтер үйі

Дұрыс жауап: D

60. Францияның әйгілі сарайлы-паркті ансамблі, Людовик XIV бұйрығымен салынған

A) Версаль сарайы

B) Люксембург сарайы

C) Джордж Помпиду орталығы

D) Корсика

E) Париж катакомбасы

Дұрыс жауап: B

61. Париж астымен өтетін жер асты тоннельдер мен жасанды үңгір типтес жүйе

A) Шарль де Голль алаңы

B) Париж катакомбалары

C) Версаль сарайы

D) Люксембург сарайы

E) Инвалидтер үйі

Дұрыс жауап: B

62. Палеолит дәуірі ескерткіштерінің саны мен сапасы жөнінен маңызды, «Ежелгі дәуірдің сикстік капелласы» деп аталып кеткен объект

A) Инвалидтер үйі

B) Шарль де Голль алаңы

C) Триумфалды арка

D) Букенгем сарайы

E) Ласко үңгірі

Дұрыс жауап: E

63. Хеопс пирамидасының жалпы салмағы

- A) 5 млн.т
- B) 4 млн.т
- C) 3 млн.т
- D) 2 млн.т
- E) 6 млн.т

Дұрыс жауап: A

64. Франция символына айналған Эйфель мұнарасының биіктігі:

- A) 322 метр
- B) 350 метр
- C) 342 метр
- D) 280 метр
- E) 260 метр

Дұрыс жауап: A

65. Франциядағы Джордж Помпиду өнер орталығы салынған жыл:

- A) 1984-1988ж.ж
- B) 1976-1980ж.ж
- C) 1980-1984ж.ж
- D) 1972-1976ж.ж
- E) 1968-1972ж.ж

Дұрыс жауап: D

66. Францияда бес бөліктен құралатын парк:

- A) Гваделупа паркі
- B) Вануаз паркі
- D) Пиреней паркі
- C) Диснейлэнд паркі

Е) Камарг паркі

Дұрыс жауап: С

67. Ең бірінші 1923жылы тәуелсіздігін алған мемлекет:

А) Түркия

В) Жапония

С) Испания

Д) Франция

Е) Италия

Дұрыс жауап: А

68. Түркияның ең үлкен қаласы,5343км га жерді алып жатыр:

А) Анталия

В) Стамбул

С) Измир

Д) Адана

Е) Бурса

Дұрыс жауап: В

69. Артемида храмы қайда орналасқан?

А) Кіші Азиядағы Эфес

В) Кіші Азиядағы Киликия

С) Византия

Д) Турция

Е) Армения

Дұрыс жауап: А

70. Парфенон ғибадаханасының басты архитекторлары

А) Арриан мен Пантеон

В) Калликрат пен Иктин

- С) Тимон мен Пумба
- Д) Плутарх пен Афиней
- Е) Аристокбул мен Харий

Дұрыс жауап: В

71. Атақты Гюго оны «Париж құдай анасының соборы» деген атпен әлемге әйгілі француздық собор

- А) Эйфель мұнарасы
- В) Нотрдам де пари
- С) Версаль сарайы
- Д) Люксембург сарайы
- Е) Медичи бағы

Дұрыс жауап: В

72. Ежелгі гректерде Артемида қандай құдай ретінде танылған?

- А) махаббат
- В) күн
- С) соғыс
- Д) аңшылық
- Е) отбасы

Дұрыс жауап: D

73. Италия мемлекеті қай жылы құрылды?

- А) 1941
- В) 1947
- С) 1942
- Д) 1946
- Е) 1845

Дұрыс жауап: D

74. Тауэрді басқаша қалай атаған?

- A) Стоунхендж
- B) Сарайшық
- C) Көк тауэр
- D) Ақ тауэр
- E) Алтын тауэр

Дұрыс жауап: D

75. Биг Беннің оң және сол жағында қандай латын жазуы жазылған?

- A) «Laus Deo»
- B) «Domine Salvam fac Regnam nostram Victoriam primam»
- C) «Victoriam primam»
- D) «modus irrealis»
- E) «modus realis»

Дұрыс жауап: D

76. 1799 ж патша әйелдеріне арналып құрылған сарай қалай аталады?

- A) Желдер сарайы
- B) Күн сарайы
- C) Патша Сарайы
- D) Әйелдер сарайы
- E) Индира сарайы

Дұрыс жауап: A

77. 1639-1857 ж аралығында Моғол билеушілерінің резиденциясы қалай аталды?

- A) Көк форт
- B) Агро форт
- C) Форт Амбер
- D) ЖАсыл форт

Е) Қызыл форт

Дұрыс жауап: Е

78. Әлемдегі ең нақты күн сағаты Үндістанның қай қаласында орналасқан?

А) Дели

В) Орчха

С) Джайпур

Д) Варанси

Е) Мумбай

Дұрыс жауап: С

79. Джахан шах Тадж махалды кімге арнап салды?

А) 14 баласына

В) Тоқалына

С) Бәйбішесіне

Д) Бала махабатына

Е) Үшінші әйеліне

Дұрыс жауап: С

80. Тадж махалды безендіру үшін қанша зергерді жұмыс қосқан?

А) 30000

В) 20000

С) 10000

Д) 35000

Е) 25000

Дұрыс жауап: В

81. Испания қай түбектің көп бөлігін алып жатыр?

А) Суматра

В) Гибралтар

С) Сардиния

Д) Валенсия

Е) Пиреней

Дұрыс жауап: Е

82. Испанияның климаты қандай?

А) тынық мұхиттық

В) шұғыл континентті

С) континентті

Д) жерорта теңіздік

Е) тропикалық

Дұрыс жауап: D

83. Испанияның астанасы

А) Барселона

В) Мадрид

С) Севилья

Д) Сарагоса

Е) Малаго

Дұрыс жауап: В

84. Мадридте орналасқан мұражай қалай аталады?

А) Сурбарано

В) Гойи

С) Мурильо

Д) Прадо

Е) Босха

Дұрыс жауап: D

85. Валенсия қаласы қай өзен бойында орналасқан?

A) Севилья

B) Днепр

C) Рейн

D) Турия

E) Сарагоса

Дұрыс жауап: D

86. Кавказдық минералды сулардың қанша курорт қаласы бар?

A) 5

B) 4

C) 7

D) 3

E) 6

Дұрыс жауап: B

87. Кипр қай аралдардан кейін үшінші орын алады?

A) Жерорта, Никосия

B) Пафос, Сардиния

C) Сардиния, Сицилия

D) Трикомон, Лефка

E) Тродос, Куклия

Дұрыс жауап: C

88. Кипрдың жер көлемі

A) 8890

B) 9250

C) 9745

D) 7896

E) 8746

Дұрыс жауап: В

89. Кипр халқының көп құрамын кімдер құрайды?

- А) Ағылшындар, немістер
- В) Гректер, орыстар
- С) Грек киприоттары, түріктер
- Д) Түріктер, ағылшындар
- Е) Армяндар, немістер

Дұрыс жауап: С

90. Колосси қамалы қай жылы салынды?

- А) 1210
- В) 1342
- С) 1746
- Д) 1263
- Е) 1476

Дұрыс жауап: А

География және туризм саласының терминдері

каньон — шатқал

карта ситуационная — ахуалдық карта

каток — мұзайдын

климат аридный — қуаң климат

климат семиаридный — семиаридтік климат

ключ — қайнар

ковыль — селеу

континент — құрлық

конус выноса селя — селдің ысырынды конусы

конус выноса лавины — көшкіннің ысырынды конусы

кора выветривания — үгілу қыртысы

кораллы — маржан

лалина — көшкін

ландшафтоведение — ландшафттану

ледник — мұздық

лед фирновый — сіремұз

ледяной перевал — мұзбел

лесополоса — жалағаш

лог — сай

массив пойменный — жайылма алабы

наводнение — су тасқыны

наводнение ледниковое — мұздық тасқыны

наносы влекомые — ілеспе тосқын

обвал — опрылым

обвал ледяной — мұз опырылымы

озера плесовые — шұңғыма көл

океанология — мұхиттану

оледнение — мұзбасу

опасная зона – қауіпті аймақ
оползнение откоса – беткейдің сырғуы
осадок – тұнба
остров коралловый – маржан аралы
отложение – шөгінді
отмель – қайраң
охрана природы – табиғатты қорғау
перепад – тік құлама
план топографический – топографиялық жоспар
плес – шұңғыма
подзона географическая – географиялық аймақша
поземка – жаяу борасын
поле фирное – сіремүз өрісі
полоса – жолақ
поток грунтовый – ызасу ағыны
поток напорный грунтовый – арынды ызасу
прибой – ұрма толқын
приливы и отливы – лықсу мен қайту
прогиб – иін
продукты выветривания – үгілу өнімдері
проток реки – өзен саласы
протока – сала
профиль (разрез) коры – үгілу қыртысының кескіні
выветривания – (қимасы)
процессор (переработка) – процессор (ресурстарды өңдеу)
воспроизводство ресурсов – ресурстарды өндіру
пурга – ақборан
районирование – аудандастыру
районирование (пород скота) – аудандастыру (мал тұқымдырын)

районирование (сх. культур) – аудандастыру (ауыл шаруашылық дақылдарын)

распадок – бүйірлік аңғар

регионалистика – өңіртану

река блуждающая – шиырлы өзен

река кочующая – аумалы өзен

рекультивация – жерді қалпына келтіру

ресурсы земельные – жер ресурстары

ресурсы истощенные – сарқылған ресурстар

ресурсы незаменимые – баламасыз ресурстар

ресурсы природные – табиғи ресурстар

риф коралловый – маржан жарлауыты

родник – тұма

россыпи – шашыранды

рукав реки – өзен тарамы

ручей – бұлақ

сапропель – шірік тұнба

свободная экономическая – еркін экрномикалық

зона – аймақ

селитьба – қоныс

село – ауыл

сель гляциоальный – мұзды сел

сеть – желі

сеть автомобильных – автомобиль жолдарының

дорог – желісі

сеть аналитическая – талдау желісі

система расселения – қоныстану жүйесі

слой стока – ағын қабаты

смерч – қарақұйын

снежница – қарғын

снос – ысыру
сосновый бор – шокқарағай
старица – ескі арна
стихийное бедствие – табиғат апаты
стог – мая
сток – ағын
терраса – текшекемер
теснина – шат
угол дирекционный – дирекциялық бұрыш
участок земельный – жер телімі
фирн – сірекар
цветение воды – судың көгеруі
чаща – ну орман
шквал грозовой – найзағайлы дауыл
штиль – тымық
шторм – теңіз дауылы
экосистемы экстрazonальные – сыртаймақтық экожүйе
эрозия абразивная – жемірілу эрозиясы
явление азональное – аймақтық емес құбылыс
явление зональное – аймақтық құбылыс
явление сгонно-нагонное – желкума құбылысы
ярус – белдеу

Глоссарий

Акваөсіру – балық ресурстарының және басқа да су жануарларының жасанды өсімін молайту және өсіру.

Аншлаг – балық шаруашылығы су айдындары учаскелерінің және (немесе) учаскелердің атаулары мен шекараларын, сондай-ақ балық аулауға тыйым салынған мерзімдер мен орындарды белгілейтін маңдайша жазу.

Аңшы – ҚР-ның заңнамасында белгіленген тәртіппен аң аулауға құқық алған жеке тұлға.

Аңшы куәлігі – жеке тұлғаның аң аулау құқығын куәландыратын белгіленген нысандағы құжат.

Аңшылық алқаптар мен балық шаруашылығы су

айдындарының және (немесе) учаскелерінің резервтік қоры – жануарлар дүниесін пайдаланушыларға бекітіліп берілмеген аңшылық алқаптар мен балық шаруашылығының су айдындары және (немесе) учаскелері.

Аңшылыққа қойылатын ең төменгі талап (бұдан әрі - аңшылық минимумы) – ҚР-ның жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалану саласындағы заңнамасы бойынша арнайы бағдарлама.

Аңшылық шаруашылығы – аңшылық алқаптарда жануарлар дүниесі объектілерін орнықты пайдалану, жануарлар дүниесінің мекендеу ортасын сақтау, оларды қорғау және өсімін молайту жөніндегі шаруашылық қызметтің түрі.

Аңшылық шаруашылығы субъектісі – бекітіліп берілген аңшылық алқаптарда ҚР-ның заңнамасында белгіленген тәртіппен аңшылық шаруашылығын жүргізетін жеке немесе заңды тұлға.

Аңшылық шаруашылығының санаты – аңшылық шаруашылықтарына шаруашылықаралық аңшылық ұйымдастыру негізінде берілетін, аңшылық шаруашылықтарының аңшылық алқаптары өнімділігінің, күзет және өсімін молайту іс-шаралары сипатының белгілері бойынша сыныптамалық бөліну бірлігі.

Балық аулау – балық ресурстарын және басқа да су жануарларын аулау.

Балық аулаушы – ҚР-ның заңнамасында белгіленген тәртіппен әуесқойлық (спорттық) балық аулау құқығын алған жеке тұлға.

Балықтың қырылу қаупі бар су айдыны және (немесе) учаскесі – балық шаруашылығының әлсін-әлсін қырылуға ұшырайтын су айдыны және (немесе) учаскесі.

Балық өсіру – сирек кездесетін және құрып бара жатқан балық түрлерін сақтау үшін және (немесе) кәсіпкерлік қызмет мақсатында балықтардың өсімін жасанды түрде молайту және өсіру жөніндегі акваөсіру бағыты.

Балық ресурстары және басқа да су жануарлары – сулы ортада мекендейтін барлық жануарлардың жалпы жиынтығы.

Балық ресурстарын және басқа да су жануарларын мемлекеттік басқарудың бассейндік принципі (бұдан әрі - бассейндік принцип) – уәкілетті орган әкімшілік-аумақтық бөлінісіне қарамастан қолданатын, балық ресурстарының және басқа да су жануарларының өсімін молайту мен өріс аудару ерекшеліктері ескерілген, балық шаруашылығы су айдындарындағы және (немесе) учаскелеріндегі балық ресурстарын және басқа да су жануарларын басқарудың біртұтас жүйесі.

Балық шаруашылығы – балық ресурстарын және басқа да су жануарларын қорғаумен, өсімін молайтумен, акваөсірумен, балық өсірумен, балық аулаумен, сондай-ақ қайта өңдеумен және өткізумен байланысты шаруашылық қызмет түрі.

Балық шаруашылығын ұйымдастыру – балық шаруашылығы су айдындарын және (немесе) учаскелерін бекітіп бергенге дейін жүргізілетін, балық шаруашылығы су айдындарын және (немесе) учаскелерін түгендеу, паспорттандыру жөніндегі іс-шаралар кешені, балық ресурстарын және басқа да су жануарларын алдын ала бағалау, сондай-ақ олардың негізінде балық шаруашылығын жүргізу жоспары, балық ресурстарының және басқа да су жануарларының кәсіпшілік қорының деректеріне жыл сайынғы түзету жасала-

тын балық-су-мелиорациялық, қорғау және өсімін молайту іс-шараларын әзірлеу.

Балық шаруашылығы субъектісі – қызметінің негізгі бағыты балық шаруашылығын жүргізу болып табылатын жеке және заңды тұлға.

Балықтың қырылуы – балық ресурстарының және басқа да су жануарларының су айдынының және (немесе) учаскесінің гидрохимиялық және өзге де режимінің бұзылуынан туындаған жаппай қырылуы.

Балықшы – бекітіліп берілген балық шаруашылығы су айдындарында және (немесе) учаскелерінде өз еңбек міндеттемелеріне қарай балық ресурстарын және басқа да су жануарларын аулауды жүзеге асыратын балық шаруашылығы субъектісінің қызметкері.

Балықшы куәлігі – жеке тұлғаның балықшы функцияларын жүзеге асыру құқығын куәландыратын, балық шаруашылығы субъектісі беретін белгіленген нысандағы құжат.

Биологиялық негіздеме – жануарлар дүниесін пайдалануға, балықтардың жалпы жол берілетін аулау мөлшерін анықтауға және жануарлар дүниесінің басқа да объектілерін алып қоюға, сондай-ақ жануарлар дүниесінің объектілері мен олардың мекендеу ортасына ықпал етуге қабілетті шаруашылық және өзге де қызметке арналған ғылыми негізделген қорытынды;

Биологиялық-экономикалық тексеру – жануарлар дүниесі объектілерін жол берілетін алып қоюды айқындау әрі аңшылық және балық шаруашылықтарын ұтымды жүргізу мақсатында аумақ пен акваторияны биологиялық және экономикалық бағалау.

Жалпы жол берілетін ауланым – жылдық кәсіпшілік қорынан алып қоюдың ағымдағы жай-күйіне және осы қор үшін қабылданған пайдалану стратегиясына сәйкес келетін оның ғылыми негізделген мөлшері.

Жануарлар – құрғақта, суда, атмосферада және топырақта табиғи еркіндік жағдайында болатын жабайы жануарлар (сүтқоректілер, құстар, ба-

уырымен жорғалаушылар, қосмекенділер, балықтар, моллюскалар, жәндіктер және тағы басқалары)

Жануарлар дүниесі – ҚР-ның аумағын тұрақты немесе уақытшамекендейтін, сондай-ақ ҚР-ның құрылықтағы қайраңының және айрықша экономикалық аймағының табиғи ресурстарына жататын жануарлар жиынтығы.

Жануарлар дүниесі объектілерін алып қою – жануарлар дүниесін пайдалануға рұқсаттың негізінде табиғи еркіндік жағдайында мекендейтін жануарларды мекендеу ортасынан айыру (ұстап алу, аулау, атып алу, жинау, соғып алу).

Жануарлар дүниесі объектілерін жасанды өсіру – жануарлар дүниесі объектілерін еріксіз және (немесе) жартылай ерікті жағдайларда ұстау және өсіру.

Жануарлар дүниесін қорғау – жануарлар дүниесін, олар мекендейтін ортаны және биологиялық сан алуандықты сақтауға, жануарлар дүниесі объектілерін орнықты пайдалану мен өсімін молайтуға бағытталған қызмет, сондай-ақ жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалану саласындағы құқық бұзушылықтардың профилактикасы мен оларға қарсы күрес жөніндегі іс-шаралар кешені.

Жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалану саласындағы уәкілетті мемлекеттік орган (бұдан әрі – уәкілетті орган)

– жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалану саласындағы басшылықты және мемлекеттік саясатты іске асыруды, сондай-ақ өз өкілеттіктері шегінде салааралық үйлестіруді жүзеге асыратын орталық атқарушы орган.

Жануарлар дүниесін орнықты пайдалану – жануарлар дүниесі объектілерін жануарлар дүниесінің түрлік сан алуандығының таусылуына әкеп соқпайтын және оның өсімін молайту мен қазіргі және келешек ұрпақтың қажеттіліктерін қанағаттандыру қабілеті сақталатын тәсілдер арқылы пайдалану.

Жануарлар дүниесін пайдалану – жануарлар дүниесінің объектілерін, олардың пайдалы қасиеттерін мекендеу ортасынан айырып немесе айырмай-ақ пайдалану.

Жануарлар дүниесін пайдалануға арналған рұқсат – жеке және заңды тұлғаларға жануарлар дүниесін арнайы пайдалану құқығын беретін белгіленген нысандағы құжат.

Жануарлар дүниесін пайдаланушылар – осы Заңға сәйкес жануарлар дүниесін пайдалану құқығы берілген жеке және заңды тұлғалар.

Жануарлар дүниесі ұшырамай қалмайтын зиян – жануарлар дүниесіне немесе оның мекендеу ортасына табиғи-климаттық және антропогендік әсер ету салдарынан пайда болатын факторлардың қолайсыз әсерінен келтірілген және (немесе) келтірілетін, алдын алу шараларымен жойылмайтын қалдықты зиян.

Жануарлар дүниесінің биологиялық сан алуандығы – жануарлар дүниесі объектілерінің бір түр шеңберіндегі, түрлер арасындағы сан алуандығы және экологиялық жүйелердің сан алуандығы.

Жануарлар дүниесінің мекендеу ортасы – жануарлар дүниесінің объектілері табиғи еркіндік жағдайында мекендейтін табиғи орта.

Жануарлар дүниесінің мекендеу ортасын қорғау – табиғи еркіндік жағдайында жануарлар дүниесі объектілерінің орнықты тіршілік ету және өсімін молайту шарттарын сақтауға немесе қалпына келтіруге бағытталған қызмет.

Жануарлар дүниесі объектісі – жануарлардың дара нұсқасы немесе популяциясы.

Жануарларды будандастыру – озық шаруашылық пайдалы белгілері немесе қасиеттері бар дара нұсқаларды алу мақсатында жануарлардың алуан түрлерінің немесе тұқымдарының дара нұсқаларын шағылыстыру.

Жануарларды интродукциялау – жануарлар түрлері дара нұсқаларының ареалдардан (таралу саласынан) тысқары, бұл түрлер бұрын мекендеме-

ген немесе өзінің шаруашылық маңызын жоғалтқан, олар үшін жаңа орындарға әдейі тарату немесе олардың кездейсоқ таралуы.

Жерсіндіру – жануарлар дүниесі объектілерін олар бұрын мекендемеген немесе өзінің маңызын жоғалтқан мекендеу орындарындағы тіршілік ету жағдайларына бейімдеу.

Жолдама – бекітіліп берілген аңшылық алқаптарға немесе балық шаруашылығы су айдындарына және (немесе) учаскелеріне жануарлар дүниесі объектілерін алу мақсатында бару үшін жеке тұлғаға берілетін құжат.

Зоологиялық коллекция – жануарлар дүниесі объектілері тұлыптарының, жұмыртқаларының, криоконсервіленген жыныс клеткаларының, препараттары мен бөліктерінің, оның ішінде жабайы жануарлар зоопарктерінің, зообақтардың, цирктердің, зоологиялық питомниктердің, аквариумдердің, океанариумдердің ғылыми, мәдени-ағартушылық, оқу-тәрбиелік және эстетикалық құндылығы бар жинағы.

Ихтиофауна – қандай да бір су айдынындағы немесе оның бөлігіндегі балықтар және дөңгелек ауыздылар түрлерінің жиынтығы.

Кәсіпшілік қоры – өз бетінше кәсіпшілік маңызы бар популяция немесе уақыт жағынан орнықты оның кеңістіктегі оқшауланған бөлігі.

Кездейсоқ ауланым – рұқсаттамаларда көрсетілмеген балықтар мен басқа да су жануарлары түрлерінің дара нұсқалары және (немесе) белгіленген кәсіпшілік мөлшерден кішірек балық түсетін ауланымның бір бөлігі.

Криоконсервіленген жыныс клеткалары – жануарлардың жыныс клеткаларының (гаметаларының), эмбриондары мен әртүрлі тіндерінің оларды одан әрі ұрпақ алу, геномдар бөлу мақсатында немесе басқа да ғылыми-зерттеулер үшін пайдалану мүмкіндігін беретін төмен температуралы жағдайда және өзге де консервациялау нысанында тұрған үлгілері.

Қорықшы – бекітіліп берілген аңшылық алқаптар мен балық шаруашылығы су айдындарында және (немесе) учаскелерінде жануарлар дүниесін қорғауды жүзеге асыратын қорықшылық қызмет қызметкері.

Қорықшы куәлігі – жеке тұлғаның қорықшы қызметі қызметкерінің функцияларын жүзеге асыру құқығын куәландыратын белгіленген нысандағы құжат.

Қорықшылық қызмет – бекітіліп берілген аңшылық алқаптар мен балық шаруашылығы су айдындарында және (немесе) учаскелерінде жануарлар дүниесін қорғау функцияларын жүзеге асыратын аңшылық және балық шаруашылығы субъектілерінің құрылымдық бөлімшесі.

Өзен (теңіз, көл) бассейні – су айрықтарымен шектелген, олардан су өзенге (теңізге, көлге) ағып келетін жерүсті бетінің және топырақтың қалың қабатының бөлігі.

Паспорттандыру – аңшылық алқаптары мен балық шаруашылығы су айдындарының және (немесе) учаскелерінің шекараларын, алаңдарын, жай-күйін, жануарлар дүниесінің түр құрамын, ластану көздерін және өзге де сипаттамасын айқындауға мүмкіндік беретін олардың есебі.

Рекреациалық балық аулау аймағы – әуесқойлық (спорттық) балық аулауды жүзеге асыру үшін белгіленген тәртіппен уәкілетті орган айқындайтын балық шаруашылығы су айдыны және (немесе) учаскесінің және оған іргелес жағалау белдеуінің учаскесі.

Сервитут – аңшылық және балық шаруашылығының қажеттері үшін бөгде біреудің жер учаскесі мен су объектісін, оның ішінде бекітіліп берілген балық шаруашылығы су айдынын және (немесе) учаскесін шектеулі түрде мақсатты пайдалану құқығы.

Су айдындарына балық жіберу – өз өсімін өзі молайтатын популяцияларды жасау, сирек кездесетін және құрып бара жатқан балықтардың түрлерін сақтау және (немесе) тауарлы өнім алу мақсатында су айдындарына және (немесе) учаскелеріне балық өсіру материалы мен балықтарды жіберу.

Су объектілерін балық шаруашылық мелиорациялау – су айдындарының балық өнімділігін сақтауға және арттыруға, балық ресурстарының және басқа да су жануарларының мекендеу және көбею жағдайларын жақсартуға бағытталған іс-шаралар кешені.

Сүзу – жағалау аймағында, сол сияқты ашық су кеңістігінде де балық аулау мақсатында сүзетін аулау құралдарымен (жылымдармен) су айдындары акваториясының белгілі бір бөлігін сүзу жолымен жүзеге асырылатын кешенді процесс.

Ұйық (ұйықтық учаске) – кәсіпшілік балық аулау мұқтажына арналып, бейімделген су айдынының және оған іргелес жағалау белдеуінің шектеулі су акваториясы бар өзен және өзге де ағынды су айдыны учаскесі;

Шаруашылықаралық аңшылықты ұйымдастыру – аңшылық алқаптарын бекітіп беруге дейін жүргізілетін жануарлар дүниесі мен олар мекендейтін ортаның шекараларын белгілеу, алаңын есептеу, жай-күйін анықтау.

Шаруашылықішілік аңшылықты ұйымдастыру – аңшылық алқаптарын түгендеу, сапасын бағалау, табиғи және экономикалық жағдайларын зерттеу, жануарларды есепке алу, олардың негізінде аңшылық шаруашылығын жүргізу жоспары әзірленетін биотехникалық және пайдалану іс-шараларын жобалау жөніндегі іс-шаралар жиынтығы. Туризмде, соның ішінде аңшылықта келесі негізгі терминдер мен түсініктер қолданылады:

гид (гид-аудармашы) – туристтерге уақытша келген елдегі (жердегі) туристтік ресурстармен таныстыру жөнінде экскурсиялық-ақпараттық, ұйымдық қызмет көрсететін кәсіби даярланған жеке тұлға;

туристтік қызмет көрсетуге жасалған шарт – өтелмелі туристтік қызмет көрсету бойынша туроператордың немесе турагенттің және туристің арасындағы келісім;

туризм нұсқаушысы – тиісті біліктілігі және туристік маршруттармен жүріп өту тәжірибесі бар кәсіби даярланған жеке тұлға;

туристтерді орналастыру орындары – мейманханалар, мотельдер, кемпингтер, туристтік базалар, қонақжайлар, демалыс үйлері, пансионаттар және туристтердің тұруы мен оларға қызмет көрсету үшін пайдаланылатын басқа да үй-жайлар мен ғимараттар;

туристтік өнімді ұсыну – туристтік қызмет көрсетуге (жарнама, арнаулы көрмелер мен жәрмеңкелерге қатысу, туристік өнімді өткізу жөніндегі туристтік ақпарат орталықтарын ұйымдастыру, каталогтар, буклеттер шығару және тарату) бағытталған шаралар кешені;

тур – белгіленген мерзімдер шеңберінде белгілі бір маршрут бойынша жасалатын саяхатты қамтитын туристтік қызмет көрсетулер кешені;

туризм – жеке тұлғалардың ұзақтығы жиырма төрт сағаттан бір жылға дейін, не жиырма төрт сағаттан аз, бірақ уақытша болған елде (жерде) ақы төлейтін қызметпен байланысты емес мақсатта түнеп өтетін саяхаты;

өз бетінше туризм – туристтер өз бетімен ұйымдастыратын, жүріп-тұрудың белсенді тәсілдері пайдаланылатын саяхат;

турист – жиырма төрт сағаттан бір жылға дейінгі мерзім кезеңінде уақытша болатын елді (жерді) аралап көретін және ақылы қызметпен айналыспай сол елде сауықтыру, танымдық, кәсіби-іскерлік, спорттық, діни және өзге де мақсаттарда кемінде бір рет түнеп шығатын жеке тұлға;

туристтік агенттік қызмет (турагенттік қызмет) – қызметтің осы түріне лицензиясы бар жеке және (немесе) заңды тұлғалардың (бұдан әрі турагент) туристтік өнімді ұсыну және өткізу жөніндегі қызметі;

туристтік қызмет – жеке және заңды тұлғалардың туристтік қызмет көрсету жөніндегі қызметі;

туристтік операторлық қызмет (туроператорлық қызмет) – қызметтің осы түріне лицензиясы бар заңды тұлғалардың (бұдан әрі – туроператор) өздерінің туристік өнімдерін қалыптастыру, ұсыну және туристік агенттер мен туристтерге өткізу жөніндегі қызметі;

туристтік жолдама – туристтік қызмет көрсету кешенін алуға құқықты растайтын құжат;

туристтік ұйымдар – қызметінің негізгі түрі туристтік қызмет болып табылатын заңды тұлғалар;

туристтік ресурстар – туристтік көрсету объектілерін қамтитын табиғи-климаттық, тарихи, әлеуметтік-мәдени, сауықтыру объектілері, сондай-ақ

туристтердің рухани қажеттерін қанағаттандыра алатын, олардың дене күшін қалпына келтіріп, дамытуға жәрдемдесетін өзге де объектілер;

туристтік ваучер – турдың құрамына кіретін қызметтерге туристтің құқығын және олардың ақысы төленгенінің фактісін растайтын құжат;

туристтік өнім – саяхат барысында туристтің қажетін қанағаттандыру үшін жеткілікті туристтік қызмет көрсетулер жиынтығы;

туристтік рынок – туристтік қызмет саласында тауарлар (жұмыстар, қызмет көрсетулер) және ақша айналысы;

туристтік қызмет көрсету – өзінің туристтік саяхаты кезеңінде және осы саяхатқа байланысты туристтің қажеттерін қанағаттандыру үшін берілетін қажетті қызмет көрсетулер (орналастыру, тасымалдау, тамақтандыру, экскурсиялар, туризм нұсқаушыларының, гидтердің (гид-аудармашылардың) қызмет көрсетулері және сапар мақсатына байланысты басқа да қызмет көрсетулері);

уәкілетті орган – туристтік қызмет саласында мемлекеттік басқару функцияларын жүзеге асыру үшін ҚР-ның Үкіметі белгілейтін орталық атқарушы орган;

экскурсант – бір жерге, елді мекенге, аумаққа немесе сол жердегі басқа елге туризм мақсатында жиырма төрт сағаттан аспайтын уақытқа уақытша келген жеке тұлға;

экскурсиялық қызмет – азаматтардың уақытша болатын елдегі (жердегі) туристтік ресурстарды танымдық мақсатта аралап көруін ұйымдастыру жөніндегі кәсіпкерлік қызмет, ол туристерді орналастыру (түнету) жөніндегі қызметті көздемейді және жиырма төрт сағаттан аспайтын мерзімді қамтиды;

экскурсовод – уақытша болатын елдегі (жердегі) туристік ресурстармен таныстыру жөнінде туристтерге экскурсиялық-ақпараттық, ұйымдық қызмет көрсетуге лайықты біліктілігі бар, кәсіби даярланған жеке тұлға.

Ресми іс қағаздарының атаулары

анықтама – справка

арыз – жалоба

баянхат – докладная записка

бұйрық – приказ

жарғы – указ

жарлық – устав

заң – закон

ереже – положение

келісім – соглашение

шарт – договор

кепілхат – гарантийное письмо

қолдаухат – ходатайство

қолхат – расписка

қоныстануға арналған ықтиярхат – вид на жительство

мінездеме – характеристика

нұсқаухат – инструктивное письмо

өмірбаян – автобиография

өтініш – заявление

сенімхат – доверенность

түсіндірмехат – объяснительная записка

хабарлама – сообщения

хаттама – протокол

шақырухат – пригласительное письмо

шешім – решение

ілеспехат – сопроводительное письмо

іскерихат – деловое письмо

Іс қағаздарының үлгісі

1) Ауысуына байланысты өтініш үлгісі:

Құрылымдық бөлімшенің

атауы

Адресат

Бұрыштама

ӨТІНІШ

_____ байланысты мені
(ауысудың себебі жазылады)

_____ (құрылымдық бөлімшенің атауы жазылады)

_____ (қызметтің атауы жазылады)

ауыстыруыңызды өтінемін.

_____ (қызметкердің қолы) _____ (аты-жөні)

2) Түсініктеме жазу үлгісі:

Құрылымдық бөлімшенің

атауы

Кәсіпорын коды

Құжат нысанының коды (2508064)

СПК директоры

Ә.Әсетов мырзаға

ТҮСІНІКТЕМЕ

00.00.00

№ 5 топта сабақтың болмауы туралы

00.00.00. сағат 10.00-да дене тәрбиесі сабағына 20 оқушының төртеу ғана келді.

Соның салдарынан сабақты ауыстыруға тура келді.

Оқытушы

Ә. Мұратова

3) *ІССАПАРЫНЫҢ КУӘЛІГІ – нің үлгісі*

(1-жағы)

№ ____ « ____ » _____ 20 ____ ж

жіберілген

берілді.

Мерзімі _____ жылғы _____ бастап _____

күн.

Мекеменің мекен-жайы

Мекеме басшысы

Қолы

Аты-жөні

Мөрі

Жіберілген жерлерге келіп-кеткендігі туралы белгі (2-жағы)

_____ келген күні	_____ кеткен күні
«__» _____ 20 ____ ж	«__» _____ 20 ____ ж
Мөр _____ қолы	Мөр _____ қолы

_____ келген күні	_____ кеткен күні
«__» _____ 20 ____ ж	«__» _____ 20 ____ ж
Мөр _____ қолы	Мөр _____ қолы

_____ келген күні	_____ кеткен күні
«__» _____ 20 ____ ж	«__» _____ 20 ____ ж
Мөр _____ қолы	Мөр _____ қолы

Е с к е р т у: Бірнеше елді мекенге барған кезде келіп-кеткендігі туралы белгі олардың әрқайсысына бөлек қойылады.

4) ТҮЙІНДЕМЕ (Резюме) үлгісі:

Аты-жөні

Мекен-жайы:

Телефон:

E-mail

Жалпы ақпарат

Туған жылы

Ұлты

Жынысы

Отбасы жағдайы

Азаматтығы

Жұмыс тәжірибесі:

Мекеменің атауы, жылы, қаласы

Білімі:

- орта
- жоғары

Тілді білуі:

Компьютерді игеруі:

Жеке қасиеттері:

Қосымша ақпараттар:

Құштарлығы:

Ұсыным хаты:

5) **ИС НОМЕНКЛАТУРАСЫ-ның үлгісі:**

00.00.00.

20 ____ жылға

БЕКІТЕМІН

Кәсіпорын басшысы

Қолы, аты-жөні

00.00.00.

Іс тің ин- дексі	Істің тақы- рыбы	Істің саны	Істің сақталу мерзімі және тізімі бойынша баптары	Ес- кертүүлөр

Референт

қолы

аты-жөні

Архив меңгерушісі

қолы

аты-жөні

Іс 20 ____ жылы жүргізілді.

Референт

қолы

аты-жөні

6) Бұйрықтың жазылу мәтінінің үлгісі:

Абай атындағы
орталық мұражайы

БҰЙРЫҚТАН ҮЗІНДІ

00.00.00 № ____

Семей

Мереке күндерінде өрт, су
қауіпсіздігін қамтамасыз ету
және күзетті күшейту туралы

20 жылғы 31 желтоқсан және 20 жылғы 1 қаңтар аралығындағы
мереке күндерінде өрт, су қауіпсіздігін қамтамасыз ету және күзетті
күшейту мақсатында

БҰЙЫРАМЫН

Мұражайдың барлық қызметкерлері 20 жылдың 31 желтоқсанында
жұмыс аяқталғаннан кейін электр және құбырлардың жабылу жағдайын
тексерсін және шаруашылық жөніндегі орынбасарға сағат 17.00.-ге дейін
тегіс өткізсін.

Мұражай директоры

қолы

аты-жөні

Хатшы

қолы

аты-жөні

7) АНЫҚТАМА үлгісі:

Осы

анықтама

азамат

(аты, тегі, әкесінің аты)

көшесіндегі № ____ үйдің ____ пәтерінде тұратынын растайды.

Анықтама _____ берілді.

(не үшін?)

№ ____ үй басқарушысы _____ Ж. Әсетова

20 ____ ж. « ____ » _____

8) ***ДЕМАЛЫС жөніндегі өтініш үлгісі:***

(ұйымның атауы)

(ұйым

басшысының лауазымы)

кімнен

(аты-жөні,

қызметі, бөлімшесі)

ӨТІНІШ

а) 20 ____ жылдың « ____ » _____ бастап ____ күнге кезекті
еңбек демалысымды беруіңізді сұраймын

б) 20 ____ жылдың « ____ » _____ бастап ____ күнтізбелік күнге
денсаулығыма байланысты демалыс беруіңізді сұраймын

в) 20____ - 20____ жылдар аралығындағы кезекті еңбек демалысымды
20____ жылғы _____ күнтізбелік күнге 20____ жылдың «____» _____ айынан
бастап беруіңізді сұраймын.

«____» _____ 20____ ж

(өтініш беруші тұлғаның қолы)